opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 1

9. évfolyam, 3. szám
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Hizsnyai Zoltán (opus.hizsnyai@gmail.com)
Szerkesztő: H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)
Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk
Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
Megjelent 2017 júliusában 700 példányban.
Megrendelhető a kiadó címén.
Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, IX. ročník, 3. číslo
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
Vydavateľ: Gyula Hodossy.
Šéfredaktor: Zoltán Hizsnyai
Redaktor: Péter Nagy, H.,
Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
Vyšlo v júly 2017. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 3714/09
ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
program Kultúra národnostných menšín 2017

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA
Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

48

TARTALOM

Horizontok
Géczi János: A császárkor rózsái 2
Barak László: El Niño, Londonban, hej…, A mi Párizsunk (versek) 8
Fellinger Károly versei 12
Tallósi Béla: A Toszka széke (novella) 16
Z. Németh István versei 28
Bodnár Gyula versei 34
Pénzes Tímea versei 37
Baka L. Patrik: Színek (novella) 40

Regényverziók
Molnár Bálint: Értelmezéskísérletek Bret Easton Ellis regényeiről I. *Nullánál is kevesebb* 50
Deisler Szilvia: Navy Blue avagy Calvino Olvasója és Olvasónője 2.0. J. J. Abrams – Doug Dorst: *S* 68

Palimpszeszt
Baka L. Patrik: A bábmester panoptikuma (Szászi Zoltán: *Bábukák. Kisvárosi panoptikum*) 79
N. Juhász Tamás: „Rutilans rosa sine spina” (Géczi János: A rózsa és jelképei – fejezetek a 17-18. századból) 87
H. Nagy Péter: A jövő megírva? Kis futurológiai körkép 89
Ungvári-Zrínyi Kata: A művészeti reflexió mint morális kérdés. Miklósi Dénes munkáiról [bemutatószöveg] 94

Munkatársaink 96

Melléklet 97

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 2

GÉCZI JÁNOS

A császárkor rózsái

Az antikvitás természettudománya többnyire az agronómia és a medicina gyakorlata mentén problematizálta a kérdéseit, másrészt a válaszai megszületéséhez felhasználta a kortárs társtudományok/bölcseletek, mindenekelőtt a filozófia ismereteit. A rózsa esetében kertészeti-agronómiai keretek között vetődnek fel a növénnyel kapcsolatos problémák, ugyanakkor ez esetben a növényhasználat indoklására az arisztotelészi-theophrasztoszi hagyomány teremt alkalmat. Ugyanis a növényeket vegetatív lélekkel ellátottnak tudják, s az, hogy az Elemi világ valamennyi dolga rendelkezik (ha nem is azonos mértékű és milyenségű) lélekkel, a megnyilvánuló tulajdonságok mentén rokoníthatóvá teszi azokat egymással. A lélektartalom mértékére, a Szellemvilághoz fűződő kapcsolatra utal a fény, a meleg, illetve a velük társított piros szín – az, amelynek léte a rózsát oly sajátos szerephez juttatja.

Lucius Junius Moderatus Columella (4–70) és Caius Plinius Secundus (23/24–79) egyaránt az 1. században élt. Columella a római mezőgazdaság kiemelkedő alakja, Plinius pedig polihisztor, aki nem a szakismerete mélységével, hanem enciklopédikus látókörével kápráztatta el olvasóit. Ők maguk – bár kortársak – egymásról nem írnak nyíltan semmit, s ez azért is érdekes, mivel Pliniusnak több könyve is úgy foglalkozik az agronómiával, illetve a termesztett és vadon élő növényekkel, hogy közben kortárs és korábbi időben élt szerzők és műveik százát említi, s nem egyszer hivatkozza is. Columella és Plinius között szakmai ellentét feszülhetett, s ennek köszönhetően ellenszenvvel viseltettek egymással. Kortársaik számára ugyan mindkettőjük tekintélye kétségtelen, s a hatalom és a civilizáció alapjául mind a római, mind az azt megelőző görög világ mezőgazdaságon alapuló gazdálkodását tekintik, egészen eltérő módon viszonyulnak azonban a hagyományos terményekhez, az állat- és növénykultúrához, s különösen másként vélekednek a földbirtokok gondozásáról. Columella körültekintő szakember és gyakorló mezőgazdász, ezzel szemben Pliniusban a rendszerező, nagy műveltségű gondolkodót értékeljük. S ugyan mindketten a római életerények követői, Plinius szerint például a kimerült föld aprólékos gondozása akár hátrányt okozhat a birtokosának, Columella ellenben az eddig ismeretlen földművelési gyakorlatok elfogadását szorgalmazza. Ennek a szemléletbeli különbségnek a következménye az, hogy Columella *A mezőgazdaságról (De re rustica)* című tizenkét kötetes szakkönyvében Pliniushoz képest szinte semmit sem beszél rózsákról, nyilván, mert nem hisz a gazdasági hasznukban, s talán a

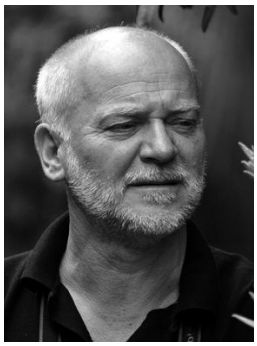

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 3

rózsák igényelte bíbelődést sem a római erényeknek megfelelőnek tartja. Már-már mellékesen megjegyzi, hogy létezik sárga rózsa, hogy a növény termesztése a díszkertbe való, s hogy a paestumi rózsákat ágyásokban nevelik és Bacchushoz, illetve a múzsákhoz illőek, továbbá, hogy összetett anyagokból előállított gyógyszerhez – a panaceához – a telt sziromkoronájú rózsa felhasználható. Columella sem ennyiben, sem abban, hogy a rózsát a korán viruló növények közé sorolja, nem mond semmi újat. *A fákról (De arboribus*) című művében a dísznövények kapcsán az a legfontosabb megjegyzése, hogy a rózsát a szaporításához lábnyi mély barázdába szükséges ültetni. Annyi azonban e kevés adatból is kiderül, hogy a növény lehetséges hasznai közül egyszer a szakrális, másodszor pedig a medicinális ok világlik elő. Plinius *Természetrajz (Naturalis Historia*) címet viselő, 37 egységből álló könyvében a rózsákat érintő leírásaiból, illetve apró megjegyzéseiből azonban e használati okok nem csak árnyaltabbá válnak, de ki is egészülnek.

A *Naturalis Historia* két kultúra, a görögség és a latinitás erősen eltérő két világképének a lenyomata. Arisztotelészi eredetű, ahogyan a kompilátor szerző a világot strukturálja, megkülönböztetve a Csillagvilágot az Elemi világtól. Az Elemi világon belül három egységet, az Ásványok, a Növények és az Állatok országát különíti el. Azonban római szemlélet következménye az, hogy az Elemi világ három egységének gyakorlati haszna felértékelődik, legyen az akár agronómiai vagy gyógyszerészeti jellegű.

Az embert támogató univerzumról szóló, minden korábbi ismeretet összegezni kívánó, szerkezetében is komplex mű centrumába a botanika kerül. Nem véletlenül, hiszen a római világ alapvetően a növények használatára épül. A növénytani tudás többsége Arisztotelész tanítványától, Theophrasztosztól származó, s egyes elemei a hippokratészi alapú orvoslás elméletéből, a nedvkórtanból. A botanikai tárgyú 12–19. könyvek mellett a 20–27., a növényi orvosságokkal foglalkozó kötetek anyagában számtalan alkalommal szerepel a rózsa, illetve a belőle nyerhető termékek és alapanyagok sora. Az ókori rózsaismeret minden bizonnyal legteljesebb összegzése található a terjedelmes enciklopédiában, annak ellenére, hogy valamennyi tudományosnak tekinthető mozzanat a görög botanikából származik. A latinitásból pusztán a praxis eredményei érkeznek. Ehhez illeszkedik az a növényeket gyógyszeralapként felsorakoztató példatár, amely a művet a későbbi korok számára oly hasznossá teszi.

A mediterráneum civilizációinak gazdasági alapját az olajfatermesztés és a szőlőművelés, valamint a gabonatermelés nyújtja. E civilizációs élőlények termelése, amelyet a fejlett agronómia támogat, Európa-szerte fontossá válik, s a klimatikus lehetőségeknek megfelelően terjed el. Források bizonyítják, hogy a növényfélék esetében számos változat létezett, amelyek a helyi körülményekhez legjobban alkalmazkodtak. A szőlőfajtáknál, az olajfa- és a búzafajtáknál a származási, illetve elterjedési helyükre utaló nevet adtak, s ennek a hagyománynak a meglétét mutatja több Plinius által felsorolt rózsa neve is.

Plinius panteisztikus szemléletű. Elképzelése szerint a világot teljesen áthatja a szellem, s emiatt van az, hogy a természet bármelyik egysége képes az ember számára tanulsággal szolgálni. A gyönyörködtető virág jelentősége tehát elsősorban etikai jellegű, s minden más haszon ebből következik. De miféle módon hasznosítják Plinius kortársai a rózsákat? A virág a maga sorsával az ember tanulságára szolgál, hiszen megmutatja és értékeli az emberi élet szakaszait. A virág felhasználása is kötődik az egyes életszakaszok jellemzőihez. Másrészt a rózsa növényként, illetve illatszerként való hasznosítása a religio, a római vallás hagyományainak és a mindennapi élet követelményeinek megfelelően történik, miközben a rózsatermesztést az agronómiai eljárások teszik lehetővé. A rózsa ember által történő használatában elkülöníthető egymástól a szakrális és a profán, még akkor is, ha olykor párhuzamosan zajlik. A rózsa a koszorúnövények közé tartozik, s leg-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 4

értékesebb vonását az illatanyaga jelzi, amely révén oly módon kerül az ember kapcsolatba az istenekkel, mint a számára fontos, istenies tulajdonsággal felruházott őseivel, kortársaival vagy éppen ideáival. Másrészt a rózsa szakrális használata értékelési lehetőséget ad a köznapi, akár étkezési, ételkészítési, esetleg halottkultusz eljárásaihoz is. A rózsa koszorúban történő felhasználása rokonságot mutat a perzsáknál szokásos, az illatos növényekkel történő szakrális eljárásokkal, az illatáldozatokkal, amely által a rómaiak világából az is megmutatható, hogy e növény felhasználásának alapvető oka a virág mindent átható kellemes szagában, illetve az illatot adó olajában rejtőzik. Erre a jellegre utal:

„Magam inkább arra a feltételezésre hajlok, hogy a legáltalánosabban elterjedt illatszer az, amelyik a rózsából készül." […] *„Koszorúkötésre alkalmas kerti virágot őseink nagyon keveset ismertek, jóformán csak a violát és a rózsát. A rózsa leginkább cserjetermetű, tüskés, hasonlóan a vadszederhez, kellemes, de gyenge illatú. Szemcsés héjba zárt rügye kisarjad, majd nemsokára kiegyenesedve a zöld rózsabimbó lassanként vöröses színűvé válva széthasad és kinyílik, a virág kelyhében a középen láthatóvá válik a sok sárga csúcsú porzószál. Koszorúnak szinte alig használják. Homérosz tanúsága szerint már a trójaiak idejében olajban áztatták. Később, amint már mondtuk, illatos kenőcsökbe került.* [A rózsa] *önmagában kész tárháza az orvostudománynak, sebtapaszokba és szemészeti – enyhén maró – gyógyszerekbe adagolják. Kissé aszalt formában a terített asztalok gyönyöreit is fokozza."*

Továbbá: *„A mieink a rózsa leghíresebb fajtái közé a praenesteit és a campaniait tették, mások szerint a milesiai is nagyon híres, melynek legfeljebb tizenkét lángvörös színű szirma van. Mások ehhez hasonlítják a trachusit, amely kevésbé vörös, majd a jelentéktelen fehéres színű alabandicait, melynek sok, de kicsiny tüskéje van. Ezek* [a rózsák] *a szirmok számában, keménységében, könnyedségében, színében és illatában különböznek egymástól. A legkevesebb az ötszirmú, a többinek ennél több, sőt van olyan fajta is, melynek száz szirma van. Ez Itália Campania nevű területén fordul elő, Görögországban pedig Filippi környékén található, de ott nem őshonos: a szomszédos Pangaeus hegyen terem számos kicsiny szirommal. A lakosok innen áthozva elvetik, amely azután magról kikel. Az így nőtt* [rózsa] *erős illatú és nagy, széles szirmai vannak. Röviden: az illat annál erősebb, minél rücskösebb a növény kérge. Tiberius Caesar uralkodása idején Caepio azt állította, hogy a százlevelűt nem teszik koszorúba, hanem csak annak szélére, és hogy sem illatra, sem kinézetre nem tetszetős. Van egy olyan fajta is, melyet mi Graecának nevezünk, s a görögök lychnisnek, ez a viola nagyságú nem kizárólag nyirkos helyeken fordul elő, és a szirmainak száma soha nem több ötnél. Illata nincs. Egy másik, melyet Graeculának neveznek, behajló, cipócska formájú szirmokkal rendelkezik, amelyek nem nyílnak ki, hacsak nem erőltetjük. Emiatt mindig bimbószerű kinézetű; igen széles levelei vannak. A másik* [rózsafajta]*, melyet mucetumnak neveznek, mályvaszerű virágkehelyből nyílik ki, nagy olajtartalmú szirmokkal. Ezek között egy közepes nagyságú őszi fajta is van, melyet coroniolának neveznek. Mindezek – a coroniolát kivéve, mely a szeder között is megterem, és sokféle módon hamisítják – nem illatosak. Egyébként az igazi* [rózsa] *erősen függ a talaj minőségétől. A cyrenei a legillatosabb, és a belőle készült kenet a legkellemesebb. A hispaniai Carthagóban egész télen már korán virágzik. Az időjárás is befolyásolhatja a rózsa tulajdonságait, egyes években ugyanis kevéssé illatos, mint máskor. A száraz helyeken növő rózsák illatosabbak, mint a nedves talajban élők. … A korai a Campana, a virágfüzérnek való a Milesia, ez legújabban azonban eltűnt Praenestinából."*

(PLINIUS *Naturalis Historia* XXI. 10. 4, 1-21. Ford.: Stirling János)

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 5

A császárkori szerző elsőként a rózsa használatba kerülésének okára mutat rá. A rózsa kerti növény, természetes alakjai kevésbé használtak, mint az ember által termesztettek. A koszorúkötésnél ugyan rámutat arra, hogy e viselethez szükséges nyersanyagot nem a vadonból, hanem az ember által fenntartott kertből nyerheti az ember, s arra is, hogy a viola mellett a rózsa lenne a legrégebbről ismert koszorúnövény, de arról nem szól, hogy a koszorú képzésére miért találják alkalmasnak a növény virágát. De mivel hangsúlyozza, hogy koszorú helyett inkább olaj, kenőcs illatosítására használják, előtérbe állítja a virág intenzív szagát. Nem véletlenül, hiszen a koszorúkat többnyire magas illóolaj-tartalmú növények szerveiből kötik, hogy az átfűlt testre kerülve, azt kipárolgásuk révén lehűtsék, mintegy így jelezve az isteni gondviselést, azaz az enyhítő, gyógyító hatást. Plinius a koszorú és a rózsás olaj megidézésével jelzi a növény kultikus felhasználását. De azt sem hanyagolja el, hogy a rózsa kész tárháza az orvosi, gyógyszerészeti szereknek, és hozzájárulhat az élvezetes táplálkozáshoz is.

Mi az, amit a rózsahasználat kapcsán olyannyira hangsúlyoz Plinius? A növényismertetője szerkezetét meghatározzák ezek a szempontok. Plinius a származási helyükkel, a virág sziromszámával, illetve illatosságával áttekinthető rendet teremt a rózsák között.

Művében összesen 12 rózsaváltozatot sorol fel. Ezek mindegyike kerti növény és legnagyobb többsége származási helyet, illetve származási közeget nevez meg. A leghíresebb rózsa címért a praenestei, a campaniai és a milesiai vetélkedik. Lángvörös szirma van bármelyiknek, s legfeljebb 12 sziromból állnak. A trachusi rózsa azonban fakóbb, még jelentéktelenebb az alabandicai. Az illattalan rózsák egyikének a neve Graeca, a másik – amely a szirmait nem nyitja ki rendesen, s cipócska formájú virágot képez – a Graecula. A legillatosabb a kenetnek használt cyrenei, s a legkorábban virágzó a hispaniai Carthagóból származó változat. Az ekként megnevezett rózsák azonban botanikailag azonosíthatatlanok. S ugyan a felsorolt egy-két tulajdonság jóvoltából a növényeiket a későbbi korok emberei igyekeznek azonosítani a pliniusi növényekkel, de buzgalmuk többnyire nem jár sikerrel, s elképzelésük sosem nyerhet igazolást. Az a tulajdonságok szerinti halmazképzési technika azonban, amelyet Plinius leír, a későbbi korok növénykutatói számára példát mutat. A származási hely és egy-két felhasználási mód szempontjából hangsúlyozódó rózsasajátosság összekapcsolása hagyománnyá válik, s a 16–17. századig a kéziratokban, illetve sokszorosított művekben a rózsák identifikálását ekként végzik.

A rómaiak nem a rózsavirágokból, hanem a virágról letépett szirmokból készítik a koszorúkat úgy, hogy a vékony és hajlékony gallyra, indára, fonalra egymás mellé húzzák a középen átszúrt, színes sziromleveleket. Számukra azok a rózsaváltozatok az érdekesek, amelyek olajforrása nem a virág termőjében vagy egyéb helyeken található, hanem magukban a szirmokban. S talán leginkább a Paestum kapcsán felemlített változat lehet koszorúfűzésre alkalmas. Pontos megfigyelésre utal az a közlés, hogy száraz helyeken illatosabb rózsák termelődnek. Ez ismét csak utal arra, hogy az illat megléte mennyire fontos volt a rózsát felhasználóknak.

Plinius a campaniai, a milesiai és a praenestei rózsa bemutatásakor a virágzás idejére is kitér. S ugyancsak a felemlített hispaniai változat, amely már nagyon korán virágzik. Fontos sajátosság lehet ez, hiszen a növényt vagy növényváltozatokat ez által akkor is fel lehet lelni, ha elmúlt a szokásos rózsavirágzás idénye.

A *Naturalis Historia* XXI. könyvéből idézett szöveg a származási helyek szerint megnevezett változatokon belül az alcsoportokat a szirmosság milyensége révén képezi, illetve az illat megléte vagy hiánya által. A termesztésbe bevont rózsákra az ötnél inkább több szirmúság a jellemző. Fontos az úgynevezett százszirmú rózsa – amely névben a szám csupán a sok szirom meglétére utal: ugyanígy hivatkozott az ilyen növényváltozat-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 6

ra Hérodotosz is –: a sokszirmú rózsát Plinius szerint Itáliában Campania területéről ismerik, illetve az észak-hellén területen található Filippi környékén. (Erről a magról is nevelhető, birodalom-szerte kedvelt növényről a szerző hangsúlyozza, hogy erős illatú és feltűnően sokszirmú, annak ellenére, hogy illata és kinézete nem tetszetős.)

A rózsák gondozását illetően Plinius a különböző szöveghelyeken számtalan apró javaslattal él. Ezekből összerakható, hogy hol volt érdemes a rómaiaknak rózsákat tenyésző helyeket létesíteni, milyen funkcióknak kellett megfelelni a rosariumoknak, a birodalom mely területéről szállítják a luxusigényeket kielégítő rózsákat, s milyen praktikákban kell otthonosnak lenni a kertészeknek. Véleménye szerint a virágkötéshez és illatanyag-nyeréshez alkalmas nyersanyagot szolgáltató rosariumi növényektől öt évig várható megfelelő minőségű termény. Aztán a gondos kertésznek vagy meg kell nyírnia a tüskés bokrokat, vagy hathatósabb fiatalítást választ, és a talajig leégeti a gallyakat. Tud arról is, hogy nemcsak a magvak keltetésével nevelhető virágban gazdag növény, de oltás révén is. A rózsa megfelelően művelt talajon él meg, amelynek azonban száraznak és soványnak érdemes lennie, s ráadásul a szőlőültetvényeknél szokásos mélységnél sekélyebben kell csak forgatni. Számítása szerint egy hold rózsa megmunkálásához 70 munkásra van szükség. A rózsa előhajtathatónak is bizonyul olyankor, ha a tövébe árkot ásnak, s abba meleg vizet öntenek.

A koszorúkba illeszthető rózsák kertészeti szerepét leggyakrabban a gyógyászati célú felhasználásuk indokolja. Ez lesz az a hagyomány, amelyre a humorálpatológiai szemléletű orvoslás szereplői az elkövetkező másfél évezredben oly sokszor hivatkoznak.

Plinius műve az első antik munka, amely szisztematikusan megokolja a rózsa emberi kultúrába vonódását, s áttekinti mindazokat a használati módokat, amelyek az élő növényre, illetve a belőle nyerhető alapanyagokra és szerekre vonatkoznak. A rózsa ismert fajtáiról is tudósít iratában, s arra vonatkozólag is tartalmaz jól követhető útmutatást, hogy miként érdemes az értékes növényeket agronómiailag gondozni. Elmondja, milyen környezeti, éghajlati, termesztési körülmények között nyerhető a virágból a legjobb minőségű anyag.

A Titusnak, a leendő császárnak 77-ben ajánlott enciklopédiát a megjelenése után hamarosan másolatokban terjesztik. A harmadik századtól kivonatokat képeznek belőle, amelyek többnyire az orvosi kézikönyvek részévé válnak. Az antik tudást krisztianizáló kései egyházatyák mindegyike fontosnak találja a mű sokszorosítását és kivonatolását. A népszerű írás hatása éppúgy megmutatkozik a keleti patrisztika hagyományait még tiszteletben tartó Tertullianus műveiben, amint a nyugati hagyományt és a pliniusi művet alapként kezelő Isidorus Hyspalensis *Etimológiák könyvé*ben, illetve a skolasztika domonkos szerzője, Albertus Magnus életművében. A rózsáról történő pliniusi összefoglalás útmutatója lesz a középkor és a muszlim emberének. Európa mondhatni valamennyi kolostori könyvtárában fellelhető valamilyen szövegváltozata Plinius összegző művének, s nemcsak a tudós szerzetesek, hanem a szerzetesi iskolákban tanuló ifjak is forgatják olykor tankönyvként, olykor pedig orvosi vagy erkölcsbotanikai példázatok forrásaként.

Pompeii-i falkép a rózsából füzéreket készítő Pszichével és kupidókkal

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 7

A tény-gyár és más történetek (Răzvan Antonnal közösen) – térinstalláció, Domino Galéria, 2016

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 8

BARAK LÁSZLÓ

El Niño

nincs miért örvendezned
hogy jó úton jársz
csak mert
európai vagy
csak mert
úgy tűnik
itt már nem szokás
vágóhídi taglóval
kedvtelésből ölni
csak mert
itt már nincsen valamirevaló ember
aki egy az egyben képes lenne
émelygés nélkül
akárcsak végiggondolni
hogyan ránganak a haldoklók végtagjai

tagló itt már nem használatos
indulatszók vezényelnek
barbár táncot
a gyilkos álmok hátsó udvarán
az erőszakot
nem kürtszó előzi meg
nem toronyóra üt
mobil farkasüvöltése uszít
a szomszédra
aki egyáltalán nem retteg álmában
mert hollywoodi klisé ringatja:
tündéri tengerparton fut vele szembe
– ki más? –
halott gyermeke
végtelen a snitt

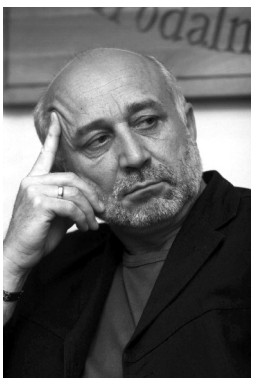

és fogalmad nincs
neked is véred hullik majd
a képzelet lepedőjére
mielőtt felébredsz

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 9

Londonban, hej…

naponta kísért engem
az a bizonyos legeslegelső pub
– meleg a sör
mint a lóhúgy
felforr az agy
– mondod újra és újra
így nyomták mifelénk mindig is
nem mintha
rekordokat döntene itten
a lóhúgyfogyasztás
vagy az lenne a minta
ahogy a csirkeszárny-zabálás
meg a csészében szervált kézmosó víz
(a lóhúgy után megittad!)
angolmajmoló divat csak
az angol hideg vére is csalóka látszat
mint a magyar szabadságszeretési maszlag
(nem csak miattad!)

a gyarmatosítóknak különben is jobban állt
a határvadászat:
meddig maradna a Szigeten a miszter
ne keresse majd a bajt
ne csapjon posztkommunista ricsajt
katedrálisainkban ne grasszáljon kigombolt sliccel
errefelé ám nem minden
egy végtelen Hyde park
ami tele van viccel
és ha a kézmosó vizet
véletlenül meginná
nem köpheti
a padlóra ki
mint otthon

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 10

A mi Párizsunk

az utcán
egy fekete sellő
(amolyan bakancslistákra való)
tíz frank fejében
rajzolta meg nekem
az arcodat
kifizettem
csak mert rád hasonlított
nem a tétova skicc
inkább az alkotó maradt
(velem)

gondolatban
el is dobtam a repülőjegyem
ne legyen visszaút
(istenem!)

eifel tornyában
jules verne (a restaurant)
kávé helyett
kényszerű ebéddel támadt ránk
(annyiba fájt
mint kéthavi fizetésem)
csillivilli volt a tetthely
hadseregnyi (bennszülöttnek tűnő) személyzettel
ijedtemben rendeltem hát
deux café helyett
szimpla marhasültet
meg halat
megsúgtam közben
ebéd után
csak vízre telik ám
így az echte vin français elmaradt

megegyeztünk akkor
a pénznyelő kalandról
otthon majd szó se essék

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 11

nehogy kőgazdagnak bélyegezzék
az embert
(mint iphone-ja miatt
a szakadt idegent szokás)

a dunánál sétáltunk tehát
(mint bárhol az ég alatt)
bár repceföldjeink
helyett
a montmarte sírkertjében
feküdtem hanyatt
azon agyaltam ott
(Zola mester üres sírja mellett)
miként *old*
az ég vizében
kondenzcsíkokat
(mintha degas táncosnője lenne)
az eltántorgó alkonyat

(A versek a szerző Én nem menni lakni külföld *című,*
a Kalligram Kiadónál ősszel megjelenő kötetének opusai.)

Jézus élete II., videóinstalláció, TransArt Dislocated, At Home Galéria, Somorja, 2003

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 12

Fellinger Károly

Egyaránt

(Esterházy Péter szülinapjára)

Nagyapa, látod ami ott száll,
ugye az a léggömb,
az visz majd téged az angyalok
közé a mennyországba,
legalábbis ezt mondta
az anyu és az apu,
amikor észrevettük,
amikor ráesett a tekintetünk,
ami annyira súlyos volt,
hogy lehúzta a
a földre, így jutva a mozdulatlan
kezed ügyébe, nagyapa,
ugye, ez az a léggömb,
szólalj meg hát,
bökd már ki kérlek.

Leltár

Az ablakomból rálátok legalább
négy másik ablakra, ilyen az élet,
pontosabban nyomorult élete a
felvidéki magyar költőnek, aki
az apja sírjával szemben, egy másik
síron, ami háttal az apja földi
nyughelyének, rátalál két parányi
porcelán elefántra, a fekete
ormánya felfelé áll, így aztán,
akárcsak a bimbózó holtak, ő is
fontolóra veheti, valójában
ötven százalékos rá az esélye,
melyiket érintse meg önzetlenül.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 13

Damaszkusz

A labirintusban menetrendszerűen
közlekedik az idő, közben mindent
leltárba vesz, a hajózáshoz
nélkülözhetetlen csillagokat is,
utasszállító repülőgépeket,
az egyikben a megoldás
összehányja magát,
tériszonya van, mint a halálnak,
olyan, akár a focipályán
a hálóőr, a kapus, a portás,
nem lehet beskatulyázni,
dióhéjban megfogalmazva,
ahogy a szlovák vejem mondaná,
kockában, kockában.

Emlék

Az elmúlás törzsébe vésem a neved,
amilyen ügyetlen vagyok,
bevágom a mutatóujjam,
kibuggyan a vér,
bizonyítékul, hogy a jövő
mindent magának követel,
közben észreveszem, hogy a
fába belenőtt
a szilikon zsinór,
valaki, attól tartva, hogy kidönti a szél,
levert a facsemete
mellé egy megbízható, rozsdamentes
acélcsövet, s hozzákötötte
a cseresznyefához.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 14

Lélegzet

Koromsötét volt az éjjel,
apámon számon kértem
az elemes lámpát,
világosan emlékszem,
összevissza ütögettem apámat a
két kezemmel,
felébredve töredelmesen
be akartam vallani
az anyámnak mindent,
de ő megelőzött,
azt mondta, ma van fél éve
annak, hogy hajnalban
meghalt az apád,
olyan, mintha csak ma történt volna,
rendelhetnél nyolc szál
fehér szegfűt,
meg olyan mécsest,
amiben cserélhető a gyertya.

Pünkösd

Álmomban
két egyforma embert láttam,
mindkettő a halott apám volt,
aki gyakran hallucinált, az
egyik a fiáról kezdett beszélni, aki verseket ír
és növénytermesztőként dolgozik,
azt mondta, ha őt keresem,
várjak egy fél órát, addigra megérkezik,
a másik bizonygatni kezdte,
hogy én vagyok az a semmirekellő
pénzköltő,
amikor végül hajba kaptak,
nekem kellett közéjük állnom.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 15

Előszó

Amikor megszületik a gyermek,
az apa utánozni kezdi a fiát,
bevet minden fortélyt,
ha kell rájátszik a dologra,
azonosulni próbál vele,
pont annyira vág grimaszt,
amennyire kell, azt szeretné,
ha látnák, hogy rá hasonlít
és nem az anyjára, mert a fiúk
döntő többsége az anyjára
szokott ütni, aztán ezt egy
egész életen át gyakorolja,
végül már ösztönösen,
megfeledkezve önnönmagáról.

Divina Commedia

Annyi a közöm Istenhez,
mint Danténak az írógéphez,
a számítógép képernyőjéhez,
billentyűzetéhez,
a könyvnyomtatáshoz,
a Hirosimára és Nagaszakira
ledobott atombombához,
egyedül a halálhoz nincs közöm,
mivelhogy az időpont,
mint a munkaszüneti nap,
a vakon született fény.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 16

TALLÓSI BÉLA

A Toszka széke

– Fokhagymát ne adjatok a Toszkának! – tanácsolta Langy Ella unokatestvérének, Házasné Sápoly Herminának. – Pépesítve, mézzel összekeverve semmiképpen se, de lángosra se kenjetek neki. Ételbe se főzzetek, még ízéért se. Egyetlen gerezdet se! Ne tömjétek bele a fokhagymát, mert meg nem hal soha! Itt marad rátok örökre.

Langy Ella azért rukkolt elő a furcsa tanáccsal, mert unokatestvére, Sápoly Hermina az utóbbi időben egyfolytában csak siránkozott, hogy nem jut ideje az égadta világon semmire. Magára különösen nem, hogy törődhetne egy kicsit a külsejével, és ne nézne ki úgy, mint akit megrágtak a kutyák és kiköptek. Tengernyi teendője nem engedi, hogy egy röpke órácskára beüljön a Jólakat-Lak presszóba, és a barátnők társaságában elfogyasszon egy desszerttálat. Bezzeg újasszony korában, és amíg a megvénült Toszka nem szakadt a nyakába nyűgként, nem múlt el hétvége presszólátogatás nélkül.

Híre volt széltében-hosszában a településen Sápoly Hermina jólakat-lakbeli orgiáinak. Ahogy a biciklijét belökte a kerékpártároló szűk rései közé, majd lefejtette a nyeregről a hímzett takarót, és belegyömöszölte a használt műanyag reklámtáskába, a presszósnő, mivel a kirakati üvegen át mindent látott, odalépett a hűtőpulthoz, és kezdte egyenként tálcára szedegetni Sápoly Hermina kedvenc édességeit: csokoládés kúpot, puncsszeletet, négercsókot, dobos szeletet, kókuszos roládot, ananászkockát, habrolót s mindennek a tetejébe egy francia és egy mézes krémest. Csipkés papíralátéten felszolgált mellé egy Bila-Git filmtablettát is, hogy Sápoly Herminát a vajas krémek miatt ne kínozza – mert szokta – hasi diszkomfort.

Sápoly Hermina a süteményekből rakott halom tetejéről legelőször elfogyasztotta a krémeseket: a tölteléket kanalazva elnyalogatta, a csupasz lapokat szalvétába csomagolta (használtba, amelybe előző alkalommal is csomagolta már a levelestészta-lapokat), és hazavitte Jettikének, a Yorkshire terriernek.

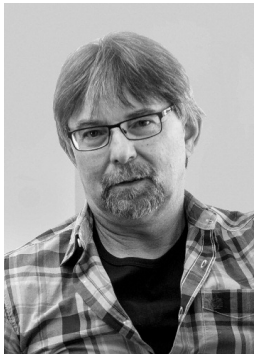

– Jettikének is legyen ünnep ez a nap! – mondta fürkészőn nézve körbe az asztaltársaságon. A barátnők Sápoly Hermina vizsgálódó tekintetéből megértették a célzást, hogy az eb ünnepéhez ők is járuljanak hozzá, ezért a tésztalapokat ők is ráhalmozták a használt szalvétára. Kelletlenül, mégis mosolyogtak közben, mert arra gondoltak, hogy a rengeteg agyonnyálazott tésztától Jettike hajnalban nyüszítve csíkozza végig az udvart.

Sápoly Hermina, miután lenyelte az utolsó édes falatot is, reszkető kézzel nyúlt a meggylikőrös *ananászdzsúz*ért (ezzel küldte le a

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 17

Bila-Gitot is), hogy leoldja a szájpadlásáról a puncsszeletről felrakódott ragacsos cukormázat.

– Már megint nem csúszik a *dzsúz*, Hermina – próbálkoztak minden alkalommal, hogy kiutálják a szájából a szívószálat. Sápoly Hermina ugyanis a gólyacsőr nyakú műkristály pohárból szívószállal itta ki a likőrös nedűt olyan förtelmes szürcsöléssel, hogy a felszolgálónőnél a hétvégi – szombat déltől hétfő hajnalig tartó – csendrendelet megszegése miatt panaszbeírással fenyegetőztek a presszó vendégei.

Sápoly Hermina faluszerte elhíresült jólakat-lakbeli lakomaorgiájának csak ezután jött el a csúcspontja, amikor a legnagyobb csészébe megrendelte a *papucsínót*. Így ejtette, *papucsínó*, előbb csak elhallásból, később viszont elhitette magával (és megpróbálta elhitetni másokkal is), hogy kedvenc kávéitalfajtája a lábbeliről kapta a nevét. „Akkor itták, amikor papucsba bújtatva a lábukat, körbeülték a kávéasztalt, ezért hívják papucsínónak" – magyarázta saját verzióját. „Csak így van logikája, ezért papucsínó" – érvelt, és szapulta azokat a lükéket, akik kapucsínóztak. „Kapucsínó, hogyne – affektált –, még jó, hogy nem ajtócsínó!"– vihorászott saját fejtegetésén.

Az ital rendelésével is kitűnt. Telenovellákból kapott el és jegyzett meg egy-egy idegen kifejezést, köztük a konzumál szót, és maga is használni kezdte, nem helyénvalón természetesen.

– Mirabella, lelkecském – intett Kandics Mirabellának, a presszó vezetőnőjének, miután a szívószálat berakta a használt nejlon reklámtáskába a széke alá. – Eljött az ideje, konzumálnék egy papucsínót.

A habos feketét szertartásosan fogyasztotta. Ugyanazzal a mozdulattal, ahogy a szívószálat berakta a reklámtáskába, előhalászott belőle egy különös sótartót. Gumiból készült, és sündisznó formája volt.

– Grétáról hoztam – mondta dicsekvőn, amikor előhalászta.

Ahányszor kimondta, hogy Grétáról hoztam, kitört a vihogás. És nemcsak az asztaltársasága hahotázott, az egész presszó zengett. Azt is elhitette magával, hogy a *gréta* miatt nevetnek. Pedig a gumi sündisznón mulattak.

– Tudom, tudom – dohogott, és hevesen korrigálta az elszólást. – A sziget Kréta, és nem Gréta. A grétával a táblára írnak.

Sápoly Hermina őrölt fahéjat tárolt a sündisznó formájú gumi sótartóban, amelyet az állatkaforma csavaros tetővel zárt végbélnyílásán keresztül lehetett megtölteni. Az asszony megnyomta a gömbölyded tartót, mintha egy lyukas labdát lapított volna be, s a lyukas végű gumitüskékből kiszálló fahéjporral bepöttyözte a kávé tetejére fújt tejszínhabot. Ilyenkor a szállongó fahéjtól, amit még a mennyezeti ventilátor is megkevert, a fél presszóra rájött a tüsszenthetnék.

Langy Ella azért hozakodott elő az ötlettel, hogy Házasék ne adjanak fokhagymát a Toszkának, mert megelégelte unokatestvére, Sápoly Hermina örökös panaszkodását. Mást se hallott tőle, csak, hogy nincs ideje beülni a Jólakat-Lakba, mert minden perce be van osztva azóta, hogy rámaradt a Toszka, kilencvennégy éves, immobilis öreganyjuk, és neki kell őt gondoznia. Siránkozott faluszerte, hogy huszonnégy órában haptákban áll, mert a Toszka maga alá piszkít, ötpercenként kell átpelenkázni és megmosdatni. Szusszanni sincs ideje azóta, hogy nagyanyjuk, a Toszka betöltötte a kilencvenedik életévét, mert a születésnapján kijött hozzá a falutévé, és riportot csináltak vele. Úgy izgult a kamerától, a felvételektől, a nagy cécótól, hogy egy hétig szorulása volt, s miután szintetikus és biohajtószerekkel jól meghajtatták, annyit ürít, mintha három helyett enne.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 18

– A Toszka zabagyár. Olyan, mint az elevátor. Mindent bepusztít, amit kiteszek az asztalra. Légy nem mozdulhat körülötte, mert azt is lecsapja. A szárnyukat kitépi, nehogy felragadjon a szájpadlására, de a tort és a potrohot bekapja. Mozogni meg nem mozog – sopánkodott Sápoly Hermina, ha már nem bírta nyelni a mérget, és kifakadt.

Idegileg annyira kikészítette nagyanyja minden egyes maga alá piszkítása, hogy a kétfajta antidepresszáns sem segített megroggyant egészségi állapotán. A lába is csak dagadt egyre, a szívgyógyszertől meg a megemelt adag vízhajtótól sem lappadt le, és semmiféle borogatás nem segített.

– Luxusba nyomhatja ki a beleiből, ami feszíti, mert mobil stílvécét rakunk alá – kérkedett Sápoly Hermina, és elhíresztelte, hogy egy vagyont adtak a Toszka székéért.

A Toszkának pedig naponta többször is felhánytorgatta, hogy húsz évig fogják törleszteni a hitelt, amit a kárpitozott egyedi stílfotelra vettek fel úgy, hogy a házat ajánlották fel fedezetként. Nagyanyjuk ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy kárpitozott legyen az ülőalkalmatosság. Meg volt veszve érte, ruganyosat akart, nehogy feltörje az alfelét a kemény ülőke.

– Egyedi kárpitozott barokk szék, műbútorasztalos készítette korabeli minta alapján, hűen másolja az eredetit – magyarázták a boltban.

– Mi, farokszék, farokra akartok ültetni? – kérdezett vissza a Toszka.

– Barokk, stílfotel – mondta az eladó.

– Farok, hallom én, farok. Nem vagyok süket, hallom, farok lesz alattam.

Sápoly Hermina aztán, ide-oda kapkodva a fejét, hogy felmérje, milyen hatást vált ki a történetével, elmesélte, hogy a fotelt, amelyből a Toszka mobil szobai vécéjét elkészítették, barokk bútorboltban rendelték meg.

– A mai modern *dizájnyos*ra – mesélte –, aminek se támlája, se karfája, csak egy égbe emelt ufótányér ülőkéje van, azt mondta a mi drágalátós öreganyánk, hogy *nem szputnyik ő, hogy a veszmírbe küldjük*. Megfurikáztatta magát, három boltban is voltunk, száz székbe beleültettük, hogy kevesebb pénzből kijöjjünk, de nem, neki nem egyik se volt jó. A díszes *farok* kellett! Azon a vadonatúj *farok* stílfotelen vágattunk lyukat, a rugók között, csak hogy a kedvére tegyünk. A bútorboltban mi lettünk a kabaré, mikor elmondtuk, hogy a drága cirádás fotel mobil szobai vécének kell a Toszka alá. Az alkalmazottak összefutottak az irodákból, a műhelyekből, az igazgatótanáccsal az élen dőltek a röhögéstől, bizalmatlankodva faggattak, hogy a tévétől jöttünk-e, mi vagyunk-e a kész átverés *só*, hova rejtettük el a kamerát.

– Meghoztuk a mobil barokk stílvécét – mondták a szállítómunkások, akik szintén nem tudtak napirendre térni a dolog felett, s az egyikük végigfotózta a teljes kiszállítást, mert a Toszka székét reklámanyagnak akarták felhasználni.

„Erre varrjon gombot a konkurencia" – tréfálkoztak maguk között, s úgy röhögtek, hogy a tolatásnál derékszögbe hajlították a műmárványból faragott Cupido-szobrot tartó kerítéskapu-oszlopot.

– Órák hosszat ültetjük térdig lehúzott perlonharisnyában a mobil *farok* stílvécén a tévé előtt, feltűrt pongyolában, bugyogó nélkül, de ott el nem engedi magát, pedig akkorákat vigyorog a filmeken, hogy másra már attól rájönne a hasmars. Az istennek se könnyít magán, pedig ott van alatta a bordó műanyag vödör, nyomhatná bele csurig. Azt mondja, hogy „lánykám, csak nem fogom összecsurgatni a cefrémmel ezt a *farok* szépséget". Azt nem, azt kíméli, de mihelyst az ágyba teszem, már érzem, hogy elengedte magát, mintha csak szántszándékkal bosszantani akarna. Tele van a szagával az egész ház, győ-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 19

zök szellőztetni miatta télen is. Negyedik éve egy bevétel csak a gázra megy el az örökös ablaknyitogatások miatt. Közben a hőmérőt meg lesi, arra van szeme. „Lánykám, alacsonyan áll a higanyszál, nem akar feljebb kúszni" – zargat. Atomreaktor se bírná felmelegíteni, örökké vacog, meg van dermedve.

Langy Ella és Sápoly Hermina nagyanyja, a Toszka, polgári nevén Sápolyné Vértes Erna valóban egy héttel kilencvenedik születésnapja után kezdett el emberfeletti mértékben üríteni. Örvendezett, hogy megtisztelték, kijöttek végette a tévétől, ő is celeb lesz. Mintha csak mindig filmezték volna, úgy utasítgatott, honnan, milyen szögből irányítsák rá a fényt. Kék fénnyel kérte magát bevilágítatni. Olvasta valamelyik bulvárlapban, mert ha nem a tévé előtt ült, akkor folyton azokat bújta, hogy az egyik hollywoodi filmcsillag más fényben nem ad interjút, csak kékben, gondolta, neki is jót tesz a kék, lemattolja a májfoltjait.

– Nem a Kék fénytől vagyunk, mamika! – szűrte a fogai között a szavakat a világosító.

Annyira piszkálódott a kék fény miatt, hogy kénytelenek voltak egy intelligens lámpával világító reflektort szerezni. De még így sem engedte a felvétel elindítását addig, amíg be nem púderozták, hogy ne csillogjon a homloka. Válogatott az alapozókban, melyik nyeli el jobban a fényt, ilyeneket is kiolvasott valahonnan. A műfogsorát pezsgőtablettás vízbe tette lemaratni, hogy ne látszódjon rajta az elszíneződés, ha veszi a kamera. Belelátott abba, hogyan zajlik a forgatás, hiszen hajnalok hajnalán, még adás se volt, belebújt a kéken vibráló képernyőbe, s a legkisebb pisszenésért is morgott, hogy ne hangoskodjunk. Lábujjhegyen kellett járni körülötte. Mindent nézett, reklámot, adáshibát, a lefagyott képeket, a politikai hirdetést, közérdekű felhívást, a sztárhírekért meg volt veszekedve. Izgult a celebekért a dzsungelben, hogy mennyi borzalmat képesek a szájukba venni, bogarakat, csúszómászókat meg mindenféle véres állatszerveket lemixelve, végtére mégis azt mondta, hogy annyi pénzért ő is megenné még a... csak úgy fröcsögte, hogy mit enne meg ő is.

A műfogsorából azonban valamit kioldhatott a pezsgős tisztítófolyadék, mert az alaplemez a műínnyel úgy összehúzódott és összezsugorodott, hogy hiába nyomkodta a nyelvével a szájpadlásához, az első mondatnál, egy er-hangot kipergetve kipördült a szájából. Pedig mielőtt cuppantgatva benyalta volna, agyonkente ragasztóval. Nem is akármilyennel, mert mindig a legújabb kellett neki, amit úgy reklámoztak, hogy innovatív, új, ízmentessé fejlesztett műfogsorrögzítő krém, amitől újra mosolyoghat, s eheti kedvenc dióját akár héjastul is. „Mi maga, mama, mókus, hogy diót akar pattintgatni a műfogával" – vette ki kezéből a műfogsorragasztó-tubust Sápoly Hermina.

– Menjetek ám a… – acsarkodott az operatőr. – Engem a vén Toszka nem fog szívatni. Ha kiköpte, kint lesz, kész. Tetszik vagy nem – füstölögött, és nem engedett, hiába próbálta engesztelni a kollégája, hogy nyugi, nyugi, újravesszük a köszöntőt műfogsorral, úgy felbőszült, hogy másodszorra elfelejtett élességet állítani.

Az egész felvételből végül másfél percet tudtak adásba vágni. Homályos képek alá mondott olcsó panelszöveggel, közhelyekkel köszöntötték a kilencven esztendejét jó erőben, egészségben viselő, ép tudattal megélt, kerek jubileumát örvendező szeretteinek vidám népes gyűrűjében, s a szeretet virágainak színes sűrűjében, felhőtlen boldogságban töltő Erna nénit, aki a jókívánságok fogadása közben megjátszott fesztelenséggel küzdött a kék homályban, ahogy beesett ajkaira próbált zavart mosolyt csalni.

Olyan szorulása lett a rosszul végződött felvétel miatt, hogy hét évet öregedett a hét nap alatt az erőlködéstől, amikor is az erős hajtatóktól megindult, s aztán már meg sem állt.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 20

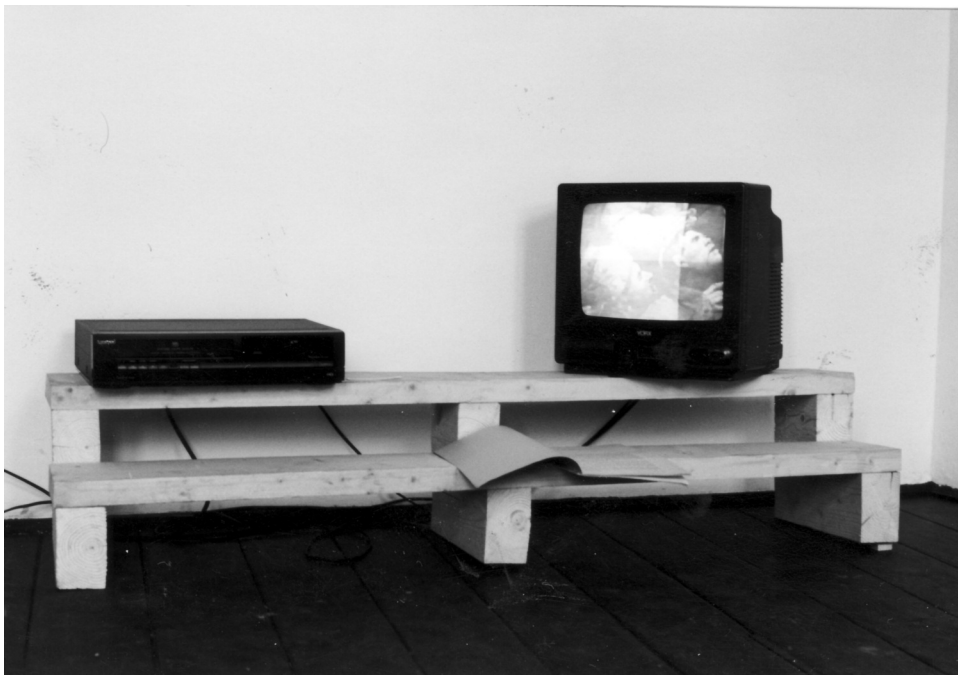

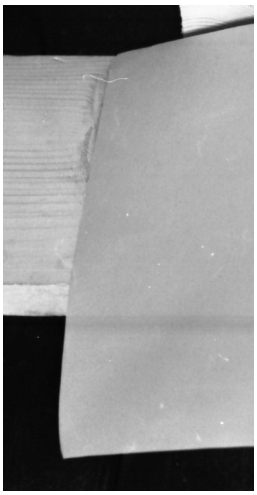

A háziorvosa kelletlenül, elgyötört ábrázattal csak annyit mondott az állapotára, miután vérképet nézett, ütőeret tapintott, kopácsolt egy sort a hátán, megnyomkodta a nyaki nyirokcsomóit, elvégezte az EKG vizsgálatot, hogy nem szervi baj, hanem az előrehaladott kor hozta magával a meggyöngült bélfunkciókat. Hiába jártak a rendelőbe minden hétfőn, szerdán és pénteken, nem használt semmi, bármit írt fel az orvos. Ezért utoljára, mikor az érvényes hivatalos gyógyszerlistáról minden létező hatékony szerrel megpróbálkozott, a hippokratészi esküjével nem törődve, sértő módon utasította el a további kezelést.

– Nem mondhatom, hogy minden étkezés után itassanak vele gipszkását, de istenemre, Erna néninél már csak az állítaná meg a túlzott bélműködést, értsék meg. Ha megkötne a beleiben. Nem tudok más gyógyírt.

– Ezért fizette évek hosszú során a betegsegélyzőt. Hogy végül mi gyógyítsuk meg, mert az orvostudomány nem tud mit kezdeni az öregséggel! – vágott vissza hisztérikus kitöréssel Sápoly Hermina. S mielőtt kilépett volna a rendelőből, kifordította a fémtálcás orvosi műszerasztalra a műanyag táskában magával hozott látleletet, vagyis a használt pelenkákat a Toszka alól. Mintának vitte magával, hogy vizsgálják ki belőlük, mi a pokol van öreganyjuk belében, amitől nem bír kiürülni soha.

– A fokhagyma tartja jó erőben. A százat is megéri, ha adod neki, Herminám. Pedig addig még hat hosszú esztendőt kell vele végigbajlódnod – fontolgatta a lehetőségeket Langy Ella. – Te mész bele tönkre. Elemésztenek a migrénes rohamok, hiába szeded a nyugtatókat?! – bizonygatta Sápoly Herminának.

– Csupa ideg vagyok attól is, hogy semmi sem izgatja. Csak vigyorog a tévén, mint az agyalágyult. Alig várja, hogy beülhessen a valóvilágba. Társalog a villalakókkal a képernyőn keresztül, mintha azok hallanák! Ha megjön az unokám, a Dzsasztin, akkor meg azt nyaggatja egyfolytában. Könyörög neki, hogy Dzsasztinkám, kicsiny unokám, nyisd már meg a dédinek az *infernétet*, benéznék a villába. Internet, Erna dédi, nem *infer-*

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 21

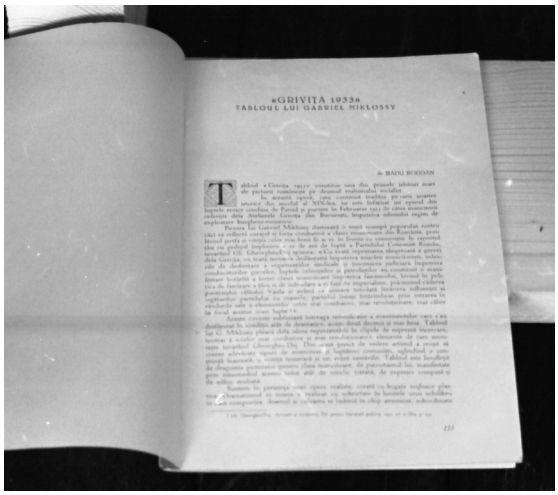

Miklósi + Miklóssy, (műalkotás szemléje), installáció, Sylvie Moreau Galéria, Kolozsvár, 1999

nét, javítja ki Dzsasztinkám, de hát mondhatja neki, ha valamit bevesz a kerge agyába, nem enged belőle. Ha nincs villa, akkor focit néz, meg van bolondulva a *Krisztiánóért*. Éjjel-nappal a meccseket nézné, majd kigúvad a szeme. Mondom neki, Erna mama, nem látja már maga a labdát, minek nézi. Vigyorog fültől fülig, hogy érdekli is őt a labda, a *Krisztiánót* kajtatja, hogy kapná le a mezét! Közben meg rugdossa a stílszéket, úgy meg van indulva. Mondom neki néha, hogy Erna mama, elindul maga alatt az a klozet, bedől vele a tévébe. De csak bújik bele a képernyőbe úgy, mintha múlna neki rajta. A múltkor annyit kapcsolgatott ide-oda, hogy felvegye *Krisztiánót* videóra, hogy levágódott a biztosíték, reggelre kiolvadt a fél disznó a fagyasztóban.

Amikor Házasék úgy érezték, a kapcsolatukat is kikezdi a vesződség, a Toszkát megpróbálták beadni kórházba, elhelyezni az elfekvőben, de másnap hazaengedték.

– Megnyugodhatnak – mondta az ügyeletes gerontológus –, a néni egészségét illetően semmi okuk az aggodalomra.

S elmagyarázta, hogy a Toszkát szétrobbantani se lehet, dinamittal, de még atombombával se. Olyan masszív az egészsége, hogy nem szorul kórházi ellátásra. Csodával határos módon korához mérten túlteng benne a bioenergia.

Sápoly Hermina köszönte az orvosnak az örömteli hírt, mondta, nagyon megnyugodott, jobban nem is lehetne.

Egy kicsit mégis javított a kedélyállapotán, hogy a gerontológus előzékenyen közölte velük: létezik olyan megoldás, amellyel levehető a vállukról a kegyeleti szolgáltatások terhe, magyarul, tehermentesíteni tudják őket a temetés költségeitől.

– Mi van? Mi van, magyarul?… – értetlenkedett Sápoly Hermina.

– Az orvosi egyetemen az anatómiai intézetnek szüksége van… szóval… ha beleegyeznek a hozzátartozók – próbálta a gerontológus érthetően elmagyarázni a lehetősé-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 22

get –, írhatnak a hölgy… – ránézett a kórlapra, hogy leolvassa a nevet – …Sápolyné Vértes Erna halála utánra szóló felajánló nyilatkozatot holttest anatómiai oktatás és kutatás céljából történő felhasználásához – majd hosszan ecsetelte a feltételeket.

Sápoly Hermina valami olyasmit értett meg a gerontológus felvilágosító magyarázatából, hogy az egyetemen a Toszkát formalinban konzerválnák, mert ritkaságszámba megy, hogy olyan előrehaladott korban, mint az övé, valakibe annyi bioenergia szoruljon, mint amennyi benne feszül. Érdemes lenne valamiféle – Sápoly Hermina nem pontosan értette milyen – kísérlet alá vetni, amelynek során a medikusok a Toszka tetemén megkísérelnék kikutatni a hosszú élet titkát.

– A majmok farkán kísérletezzék ki a hosszú élet titkát, ne a Toszkán! – robbant ki odahaza a férj, Házas Emil, amikor Sápoly Hermina az orvostól hallott lehetőséggel kapcsolatban kérdezte őt. – Adjam oda hullakonzervnek! Ezt? Ebből másnapra fóka lenne a formalinban. Végtére hazaadnák nekem akváriumban.

Házas Emil valójában még ilyen elképesztő fordulaton sem lepődött volna meg. Azon sem, ha a Toszka az anatómiai intézet bonctermében feltámadna, és fókaként lubickolna a formalinban. Jól emlékezett anyósa döbbenetes műtétjére, amelynek észveszejtő fejleményeit lelkesen ecsetelte a kocsmában minden alkalommal, ha többet ivott a kelleténél.

– A Toszkán hetekig rajta volt a hasi sérvkötő – kezdte. – Hasfali sérve lehet Erna néninek, talán azért nem tud üríteni, mondta kétségbeesésében rémülten a kezelőorvosa, miután Herminám eléje öntötte a műanyag táskából a Toszka alól összeszedett mocskos pelenkákat. De a sérvkötő se segített, mert örökké tépte, zárta magán a tépőzárat, azzal szórakozott. Bambán hajtogatta, az agyamra ment vele, hogy az ő idejében ilyen tapadós csoda vacak még nem volt. Mondtuk neki, mama, most van a maga ideje, ne birizgálja örökké, mert nem fog tapadni. Mivel a sérvkötő sem javított az állapotán, azt mondta az orvos, csak hogy megszabaduljon tőle, nem másért, hogy műteni kell, és beutalta a sebészetre. A Toszka bement a kórházba, megvolt a beöntés, kitakarították belülről, aztán betolták a műtőbe – mesélte egyre hevesebben belelendülve Házas Emil a kapatos cimboráknak –, kiterítették hanyatt a műtőasztalon. Ráaggattak mindenféle kallantyúkat, *inkubálták*, lélegeztető gépre tették, csapkodták őt a *devibrátorral*, sürgölődtek körülötte, merőben úgy, mint az amerikai kórházas sorozatokban. Elvesztettük, mondták az orvosok, s megállapították a halál beálltának időpontját. Lefedték kék tetemlepedővel, s amikor jött a boncmester, hogy áttolja a műtőből a boncterembe, majdnem a frász jött rá az ijedségtől. Abban a minutumban ugyanis, ahogy a mozdulatlan testet erőlködve rácibálta a tolóágyra, a takarólepedő megmozdult az én drágalátós meghótt anyósomon, az arcrész fölött folyamatosan emelkedett, majd lelapult a kelme, mintha egyenletes lélegzés lebegtette volna. S ahogy a boncmester tolta a folyosón a kocsit a lefedett tetemmel, s azon álmélkodott, hogy mitől libeg a lepedő, az én drágalátós meghótt anyósom elkezdett áriázni. Csak úgy dőlt kifelé a torkán az operaszó. Amíg élt, rá nem lehetett venni, hogy nótázzon. Úgy ült a bálban, mintha drótostót bádogozta volna be a száját, pléhpofával hallgatta a danolókat. Holtában meg még a legmagasabb hangokat is olyan csengőn énekelte ki, hogy a betegek sorra ocsúdtak fel, mert zengett az egész kórházfolyosó a Toscától. Az összes áriáját kívülről tudta, pedig sohase hallotta a Toscát. A rádiót is elcsavarta más adóra, ha operát sugároztak a Kossuthon, mert a Kossuthot hallgatta a legtöbbet, a Szabó család miatt. Az is megér egy mesét, a Szabó család! A Toszka is gebint akart nyitni, mint a Szabó családban a szövőgyári igazgató, a Bandi felesége, az Irén. Az is egy sztori volt, ahogy bement a hivatalba, és azt mondta, állítsanak ki neki engedélyt gebinre… de azt majd máskor. Most arról, hogy bármi más szólhatott, de

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 23

opera nem. Nem tűrte. Aztán valamelyik újságban, mert mindig böngészett, rábukkant egy hírre. Mintha a cikkben leírtaktól felforrt volna az agya. Kivágta az újságból, s betette az üveglap alá az éjjeli szekrény tetejére. Attól kezdve, hogy azt az írást elolvasta, meg volt róla győződve, hogy az operának csodatevő ereje van. Valami habókosról írtak az újságcikkben, akivel állítólag megesett, hogy a klinikai halál állapotában, ahogy súlytalan lebegéssel fényes virágos réten vonult elfelé, egyszer csak meghallotta odaátról valamelyik elment rokonának a hangját. A rokon szelleme a habókost, aki vonult elfele a fényes réten, arra bíztatta odaátról, hogy álljon meg, ne menjen tovább, mert leesik. Ez az illető meg, ahogy elfelé ment súlytalan lebegéssel fényes virágos réten, megijedt, hogy valóban leesik, ezért megállt, mérlegelt, aztán megfordult, és visszajött. Felgyógyult, és százhetvenhatvan fokban megváltozott az élete. Születésétől fogva süketnéma volt, onnantól kezdve viszont nemhogy a beszédhangokat hallotta, hanem isten tudja, honnan és hogyan, olyan kifejlett relatív hallása lett… nem tudom, mi az, de ez áll a cikkben, hogy csodamód énekelte az operaáriákat. A legnagyobb tenorokat is leénekelte. Elnevezték a modern idők Carusójának… bár fogalmam sincs, mit jelent a *karhúzó* – szabadkozott Házas Emil. – A lényeg, hogy ennek a mifene *karhúzónak* lemeze jelent meg, vették, mint a cukrot. Rövid idő alatt megtollasodott, annyi pénze lett, mint a pelyva, a hollywoodi gazdagsoron vett villát meg olyan… hogy is mondják hajót, jachtot. Ha nincs az az üveglap alá tett átokvert cikk, a Toszka simán, gond nélkül elmegy, rég kint pihenne a temetőben – bosszankodott Házas Emil. – De annyira bele volt bolondulva abba a cikkbe, hogy a habókos *karhúzó* története visszahozta őt a holtából. A tolókocsin a műtőből a boncterembe tartva félúton felocsúdott a lepel alatt, és ahogyan a torkán kifért, olyan erőből kezdte fújni Tosca imáját. Ha már visszajött, mama, mondtam neki később, legalább aranycsinálóként jött volna vissza.

A kísértetiesen hangzó Tosca-sztorinak némi valóságalapja volt ugyan, ám mindössze annyi, hogy az orvosoknak özvegy Sápolyné Vértes Ernát sikerült visszahozniuk a klinikai halálból. A hajnali áriázásról köréje szőtt szóbeszéd pedig minden valószínűség szerint abból kerekedett ki, hogy a kórházi folyosón a fal mellé állított tolóágyon megszólalt egy mobiltelefon, amelyen a Puccini-opera második felvonásában elhangzó Tosca imájának részlete volt beállítva csengőhangnak. A telefoncsörgésre a közeli kórteremben felriadt özvegy Sápolyné Vértes Erna, akit nem sokkal korábban hoztak vissza a klinikai halálból. Kómás álomból ocsúdva, ébredő tudattal, zavarodottan elkezdte nyomogatni a vészgombot, hogy riassza a nővéri ügyeletet. Rikácsolva csapkodott maga körül az ágyban, hogy kapcsolják már ki azt az átkozott operát, sohase bírhatta az áriázást, s új életének első napján nem tűri ezt a rettentő sipítozást. S mivel a nővér nem termett ott azon nyomban, Sápolyné Vértes Erna elindult a hang irányába, hogy kiderítse, hol szól az opera.

– Nem fogsz nekem itt áriázni – mondta, s az éppen elcsendesedett maroktelefont becsúsztatta az egymásra polcozott fehér zománcozott kacsák egyikének csőrébe. A hajnali ébresztéskor a nővér aztán a járóképtelen férfibetegek között kiosztotta a kacsákat, azt is, amelyik gyomrában elmerült a maroktelefon.

Hogy mi lett a kacsába csúsztatott telefon sorsa, elfelejtődött. A körülmények idővel elhomályosultak, de a Toszka ragadványnév rajta maradt özvegy Sápolyné Vértes Ernán.

– Könnyű azt mondani, Ellánk, hogy ne agyjak a Toszkának fokhagymát. Meg nem eszi az ételt, ha eléje teszem a tányért, s az első kanálnál nem érzi meg a fokhagyma ízét – vetett ellent Sápoly Hermina unokatestvérének, Langy Ellának. – A mákos kalácshoz is

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 24

fokhagymás kenőt kér, hogy mártogathassa. Mondtam már neki, Erna mama, nem lángos ez, hanem kalács, nem sós, hanem édes. Édes, édes, berzenkedett, mert azt nagyon tud, kispóroltad belőle a cukrot, mitől lenne édes! És csak kente a fokhagymát a mákos kalácsra vastagon.

– Vesszen éhen, ha nem eszi meg fokhagyma nélkül – dohogott Langy Ella. – Megeszi, ha éhes lesz. Ha meg nem, éhen pusztul. De nem lesz nekünk olyan szerencsénk!

– Nem is, mert élni akar. De még mennyire akar, ragaszkodik az életéhez – fortyogott Sápoly Hermina, és áradatként dőlt belőle, mivel teszi őt sírba nagyanyjuk, a Toszka.

– Annyira akar élni, hogy tavasszal kibotorkált a kertbe, a görgős szervizasztalkába kapaszkodott, és tolta maga előtt, csak úgy csörgött a porcelánkészlet végig az udvaron, mert még azt se volt képes lerámolni róla. Elhasalt, négykézláb araszolt, vonszolta magát, de végigkúszott az ágyasok között, és lelegelte a fokhagyma zöldjét, pedig alig látszott rajta egy pici hajtás. Egy szálat sem hagyott a veteményesben. Azzal vágott viszsza, amikor leszidtam – panaszkodott Sápoly Hermina –, hogy képes vagyok még azt is felpanaszolni, amit megterem a föld, de neki az életet jelenti, mert a zsenge csírában van az erő. Mindenféle zöldcsírát kell enni, abban rejlik az életerő, rikácsolta, mert éppen ilyesmit olvasott az újságokban, vagy a tévében látta, mit tudom én. Minden érdekli, mindenre odafigyel, amitől azt reméli, hogy egy nappal is meghosszabbíthatja az életét. Örökké a főzőműsorokat nézi. Jamie Oliver-menü kellett neki, amiben nincsenek *géjemmós* összetevők, mert még ezt is tudja. Kikötette, hogy ne tömjük őt *genetikázott* kukoricából főzött kásával.

Sápoly Hermina hosszan ecsetelte a nagyanyjától hallott dolgokat a transzzsírsavakról, az ételszínezékekről és az adalékanyagokról, azok káros hatásáról, majd, mintha csak visszalökte volna a gramofontűt a lemez elejére, folytatta a zsenge fokhagyma megdézsmálása körüli sztorizást.

– Az hagyján, amit előadott a zöldcsírában lévő életerőről! De nem fogod elhinni, Ellánk, miután megfeddtem a legelésért, azzal jött elő, hogy jó, nem fog legelni, ha veszek neki kapszulát. Fokhagymakapszulát, hogy ne legyen büdös a lehelete. Neki, Ellánk, neki ne legyen büdös! Mintha bizony csókolózni akarna, förmedtem rá dühömben. Erre nekem támadt, hogy mi van akkor, ha azt akar. Kitelne tőle, én mondom neked, Ellánk. Ennek még mindig ilyesmi körül forognak a gondolatai.

Sápoly Hermina aztán ámuldozva elmesélte Langy Ellának, hogy a gyereket, a Dzsasztint is örökké a paráználkodásra tüzeli.

– Dzsasztinkám, kicsi unokám, nyelves puszit tudsz-e már adni? – kérdezte tőle a múltkor is, és csak úgy csücsörített hozzá gusztustalanul, dugdosva kifele a lepedékes nyelvét. Ne szégyenítse azt a gyereket, ripakodtam rá, mert nekem volt kellemetlen hallgatni. Nem szégyen az, Herminám, az ő korában tolakodik már a nyelv, kevés neki egy száj. Benn a valóvillában az ő korúak már mozogálnak a takaró alatt – ömlött belőle a badarság, mint a vízfolyás, alig tudtam közbevágni. Mozogál magának az agya, Erna mama, vetettem oda végül, hogy abbahagyassam vele. De még erre is volt válasza, nem is akármilyen! Miért, no, miért, nem rossz dolog mozogálni! Te is inkább többet mozogálnál a Házas Emillel, mint hogy folyton rajtam vezeted le az idegedet! Erre mit tudtam mondani?! Van benne valami. Lehet, hogy az Emilnek kellene adnom a fokhagymát vagy az Internetről rendelt fokhagymakapszulát, hogy táguljanak az erei.

– Mert rendelni kellett neki, addig erősködött – vitte tovább a történetet Sápoly Hermina. – Egyszer azzal állt elő, hogy az *infernetről* rendeljek neki fokhagymakapszulát. Az nem volt jó, ami a patikában kapható. Bio kellett neki. Bio az *infernetről*! Kémiával

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 25

akartok tönkretenni? Májzsugor fog elvinni miattatok, rikácsolta, mikor meghoztam neki azt, ami a patikában volt. Nagy választék nincs, tudod, Ellám, itt mifelénk azt se tudják az emberek a fokhagymakapszuláról, hogy nyelik-e vagy kenik, de neki nem volt jó, amit vettem. Ne *szimfetikus* kémiával akarj teletömni, támadt rám, én meg csak ámultam, hogy honnan vesz ilyeneket. *Bijót* adjál, erősködött, az *inferneten bijót* kínálnak, rágta a fülemet napokig, hogy nem bírtam tovább. Dzsasztin megrendelte az Interneten. Megjött a biokapszula, beadtam neki, de közöltem vele, Erna mama, ezzel most bevette a koporsóját, ez olyan drága gyógyszer, hogy nem futja még koporsóra is. Temetésre gondolni se merjen! Bolond is lennék, vágott vissza. Csak nem fogok most elmenni, mikor ilyen jó világ jött ránk. Nem én, erőlködött, és kalimpált a lábaival. Mellig csúszott a barokk fotel lyukába, de csak vergődött. Ne akarjatok temetni, nem megyek el egyhamar, hiába tolnátok élve a föld alá, nem megyek, ezt az örömet nem szerezem meg nektek, osztott ki. Gondolhatod, Ellánk, forrt bennem a méreg, nehezen tudtam tartóztatni magam, nehogy felborítsam.

– Ezt mondom én is, pontosan ezt – bólogatott helyeslőn Langy Ella. – Azért bánik veled így, mert engeded. Törd le a szarvait! Vond meg tőle a tévét, ne adj neki fokhagymát, ne legyen mindig az, amit ő akar! Ne pakold át reggel, hadd rajta az éjszakai pelenkát, majd megtanulja, hogy nem úgy van az, hogy ugrasz, és tisztába teszed!

– De én is szagolhatom, mert össze vagyok zárva vele – fújt mérgében Sápoly Hermina.

– Kibírod… – erősködött Langy Ella.

– Hozd már a papírt, ne trónoltass tovább ezen az istenverte farok ülőkén, Herminám – fojtotta beléjük a szót a Toszka. – Nem tudom, minek kellett ilyen flancos nagy batár fotelt vágatni alám, hogy nem tudok róla magam leszállni – méltatlankodott.

A tévé előtt dobolt az üres ásványvizes flakonnal a stílvécé karfáján, hogy ne hallja az unokái áskálódását.

* * *

„Elment, hát a Toszka – mondták a temetés után a szomszédok, ismerősök részvéttel. – Szegény asszony megkínlódott a végső nyugalmáért – szánakoztak. – Bőven kijutott neki az utóbbi években. Hosszú napokon át a lyukas stílfotelben ültették őt, csak éjszakára emelték le róla, mielőtt ágyba tették. Tudták ők, miért! – súgták bizalmasan, közelebb hajolva egymáshoz. – A Toszka székére senki se gyanakodott! – fogták még halkabbra. – Ki gondolta volna, hogy aranybánya volt nekik a mobil stílvécé. Közben meg elmarasztalóan emlegették csak, folyton azt híresztelték, minden kényét-kedvét teljesítették a Toszkának, minden szeszélyének eleget tettek. Panasszal mondták, hogy megvették neki a kézműves egyedi barokk mobil stílvécét, mert arra vágyott. Egy vagyont adtak érte, leterhelték rá a házat. Dehogy kellett annak a szegény szerencsétlen Toszkának a barokk stílvécé, azt se tudta a hat elemijével, mert hat osztály után kimaradt, mi fán terem a barokk. Gúnyolták szegény öregasszonyt, mókázva mesélték, hogy a Toszka mindenkit azzal fogad, aki rájuk nyitja az ajtót, hogy ő alatta bizony *farok* van, nem akármi! Közben meg nekik kellett a Toszka széke, aranybányának! Senki se gyanakodott, mert rajta ültették szegény öreganyjukat egész nap. Kinek tűnt volna fel, hogy mi van abban a székben. Nem a Toszka megállíthatatlan ürítéseitől volt mocskos az a szék, ahogy híresztelték, hanem attól bűzlött, ami benne volt, elrejtve a kárpitban. Megkönnyebbülést hozott a halál a szegény Toszkának, de főleg a Sápolyéknak. Bár a pénz, amit a Hermina a Toszka

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 26

gondozásáért kapott havonta, hiányozni fog a kasszájukból. Nagyobb bevételt jelentettek nekik a Toszka utáni járulékok, mint a Házas Emil munkanélkülije. Közben pedig a Hermina rá se nézett szerencsétlen öregasszonyra, örökké a Jólakat-Lakban ült, főzette magának a *papucsínót,* és pumpálta rá a fahéjat a gumi sündisznóból. A szegény Toszkát meg csak akkor mozdította meg a lyukas fotelon, és tisztogatta meg alulról, amikor ment valaki a házhoz, hogy mutogassa, mennyi vesződsége van vele. Eddig könnyen tettek a spórba, mert az ennivalót a Toszka pénzéből teremtették elő. Az ment a konyhára, amit a Toszka után kaptak, jól élhettek belőle, el is híztak mind, alig fértek el a koporsó körül a ravatalozóban. Majdhogynem a falat kellett megbontani mögöttük, hogy körbeállhassa a szegény halott Toszkát az egész família. Olyan hájat eresztett a Házas Emil, hogy nem mer kimenni a napra, nehogy olvadásnak induljon. De ezután a sajátjukat kell költeniük, a Házas Emil munkanélküli segélye nem mehet a befektetési alapba, mint amíg a Toszka élt. Szegénynek magának kellett állnia a saját temetését is, még a koporsót is az ő pénzén vették meg már évekkel korábban, kiárusításon. Örültek, mint majom a farkának, hogy olcsón hozzájutnak, megvették szegény öregasszonynak ajándékba, karácsonyra. De azt is a Toszkának a pénzén vették, mert az övék, kiabálták faluszerte, elment a fokhagymakapszulára, a *bijóra*, ahogy ők mondták. S mivel az akciós koporsóhoz ingyen felirat is járt, ott helyben ráíratták a Toszka nevét. *Šapóli Oskárne, Vertešová Érna éltt evet*. Csak az évszám hiányzott róla, annak kihagyták a helyet. Záporoztak szegény öregasszony könnyei, amiért úgy megcsúfolták őt, hogy a saját nevére nem ismert rá a koporsón. Mi az, hogy *Šapóli Oskárne, Vertešová Érna*! Ez nem ő, az ő szép magyar nevét hogyan lehet ilyen faramucin odapingálni a koporsójára, ilyen névvel hogyan engedi be őt Szent Péter a mennyország kapuján. *Mama, hagyja már ezeket a legendákat! Különben is, nem volt maga gyónni egyszer se az utóbbi ötven évben, ne álmodozzon a mennyországról…* – mondta neki pöffeszkedve a Házas Emil. De a szegény Toszka csak tovább siránkozott, hogy mi az, hogy *éltt evet*?! Na és aztán, ha evett, ki nem evett, amíg élt? Mindenki eszik! Miért kell még az utolsó útján, a koporsón is felpanaszolni, hogy evett!? Tudta addig is, hogy sajnálják tőle az ételt, de hogy még a koporsóval is kikiabálják országnak-világnak, mintha nem a sajátját ette volna. Zokogott szegény Toszka, hogy még a Szent Mihály lován is szégyenkezhet majd a Házas Emil miatt, aki olyan faszarágó, hogy még a feliraton is spórolt. Erre azt mondta neki a Házas Emil, hogy *jaj, már mama, ki látja azt a föld alatt. A temetés idejére letakarjuk koszorúkkal, úgyis tudják, hogy nem a római pápa, hanem maga fekszik benne. Ingyen ráírták, ingyen lónak pedig ne nézze a fogát a mama. Fizessek külön a névért, ha egyszer benne van az árban! Šapóli vagy Sápoly, nem mindegy lesz magának, ha már benne fekszik. Ha nem kapta volna meg karácsonyra a fa alá a koporsóját, hogy örülhessen neki, meg gyönyörködhessen benne, amíg él, nem is tudná, mi van rajta. Nem mindenki láthatja ám, mama, hogy mibe fektetik bele holtában. De a mama ezt se tudja értékelni. Így adjon valaki a mamának ajándékba koporsót.* Nemhogy a névért nem fizettek, később, a temetéskor az évszám se került rá. *Majd a sírkőre rávésetjük* – mondta Házas Emil –, *a munkanélküliből nem ugrálhatunk. Még azt hinnék az emberek, amilyen rosszindulatúak, hogy házszámot írtunk a koporsóra, és bekopognának a szegény Toszkához.*

„Pedig volt ott pénz, a Toszka székéből. Abból állták a sírtakaró puccos piramisfedelet is. Piramist emeltek a síron, mintha fáraó lett volna a Toszka! – jegyezték meg rosszallóan. – Az egyszerű kő fedőlap, mint amilyen más sírokon van, nem felelt meg nekik! Ők égbeszökő piramist rakattak aranymázzal bevont burkolókőből, de nem a Házas Emil munkanélkülijéből, hanem a Toszka székéből, abban volt a pénzforrás. Nemcsak a flancra néztek, az is sarkallta őket, hogy minél nehezebb legyen a nyomaték a síron, nehogy feljöjjön szegény öreganyjuk, kísérteni. A piramis csúcsára meg festett diószemekből fűzött

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 27

koszorút biggyesztettek. Úgy hordták körbe a sír körül, hogy lássák, két teli zsák dióból fűzették virágkötő-dekoratőrökkel előkelő fővárosi szalonban, mert a Dzsasztinka olyan életrevalóan ügyes, hogy ő mindent *levebsoppingolt* az Interneten. De mihaszna volt a parádé, a temetés után meglepték a sírt a varjak, és szétlopkodták a Toszkáról a diót."

Azért tették szóvá a településen élők a *virágkötő-dekoratőrökkel előkelő fővárosi szalonban* (a hanglejtés, ahogy ezt ejtették, sütött az iróniától) fűzetett veretes diófakoszorút ilyen formában is, mivel nehezteltek Sápolyékra. Kifogásolták, hogy temetéskor semmit sem engedtek elhelyezni a friss sírhanton, még egy szál gerberát sem, csak az ő gyászdíszük viríthatott az aranyozott kőből rakott piramis csúcsán. „Ne hozzanak nekünk ötvencentes műanyag koszorút, hogy szétolvadjon és elfolyjon a napon! Aztán majd súrolhatom a piramisköveket, elkophat a kezem, de a ragacs le nem jön róluk – kürtölte tele a falut még a temetés előtt Sápoly Hermina. – Viszünk mi különbet, amilyet senki. Amilyet még nem látott a temető! Nem fröccsöntött sírcsokrokat, hanem diószemekből fűzött, ovális kegyeleti koszorút, lila pillecukorral díszítve."

Kárörömmel, elégtételt érezve hangoztatták a településen széltében-hosszában, hogy bezzeg megbosszulta magát a kivagyiság. A gyásznép alighogy elhagyta a temetőt, baljós jelként elkomorodott az ég, de nem viharfelhők tornyosultak rajta, hanem varjak raja szállingózott – mondták. Erősen cifrázták a történetet, elképesztőbbnél elképesztőbb mozzanatokkal egészítették ki. A végére kikerekedett belőle, hogy a varjak fekete boltívet vontak az égre, majd iszonyatos károgással lecsaptak a temetőre, s pillanatok alatt elbántak a Toszka diódíszeivel, az utolsó szemig ellopkodták. A súlyuk alatt, ahogy repdestek, kavarták a levegőt a szárnyukkal, beomlott a sír. A tátongó hatalmas mélyedésben csak az ovális koszorúalap, a csupasz drótkeret éktelenkedett a széthullott, szétszóródott burkolóköveken, a koporsót se lehetett látni alant.

* * *

– Csillapodjál, ne pöröljél már! – csitította feleségét Házas Emil, amikor Hermina, miután elmentek a síromlás ügyében kutakodó nyomozók, mérgében fél kézzel lesodorta a polcról a füzérdíszes teáskészletet. – Ne aggódj, nem lesz itt semmi galiba. Nem lehet!

– Hogy nem lesz… hogy nem lehet? Nem, mert már megvan a galiba! Ott kezdődött, amikor előrukkoltál azzal a képtelen ötlettel, hogy kárpitozott barokk fotelt csináltassunk a Toszkának, mert annál jobb rejtekhelyet keresve se találhatnál a szernek. Csak olyan tébolyodott fejében születhet meg, mint amilyen te vagy, hogy mobil klozetben tárolja az anyagot. Rajta ültetjük a Toszkát egész nap, hajtogattad, kiben merülne fel bármilyen gyanú is, mondd, Herminám, kiben? Na, itt van, Emilem, felmerült. Nagyon is felmerült!

– Nem azzal van a baj, hogy a Toszka székében volt az anyag, mert évekig senki se gyanakodott, hanem hogy az a félkegyelmű Ellátok eltemettette a széket is! – hurrogta le indulatosan feleségét Házas Emil. – Hagytam volna a rengeteg tablettát a sírban?! A szállító biztosan elnézően megsimogatta volna a fejemet, hogy jól van, jól van, Házas, ez van, ha eltemettétek, hát eltemettétek, és egy ejnye-bejnyével elintézte volna, hogy az anyag eltűnt odalent a sírveremben, ugye? – gúnyolódott grimaszokat vágva Házas Emil. – Nem is öntetett volna élve betonba, mi?

– De ha nem veszik be a varjúmesét, és kiderítik az igazságot, hogy miért omlott be a sír, mehetsz, Emilem a börtönbe – húzta a szavakat, hogy kellően hangsúlyozza a mondandóját Házasné Sápoly Hermina. – De akkor beviszem neked a Toszka székét… ülhetsz rajta a hűvösön.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 28

Z. Németh István

Text úr

az asztalán kávésbögre
benne mikrokozmoszként
tapad a hideg porcelánra
némi fekete zacc

kinn a vén diófa
ellenáll a szélnek
istenbüntetés-tavasz van
minden elfagyott

a polcon aszparágusz
ad astra per asperas
mondja text úr félig hangosan
félig nevetve

szemüvege rozsdás vagy
földöntúli moha borítja
nem unja még a sok jelet
felhajigálni a monitorra

de most aki őt írja – Text urat
hirtelen felkel és kimegy a gangra
macskája ráül a billentyűzetre
s most mintha havazna

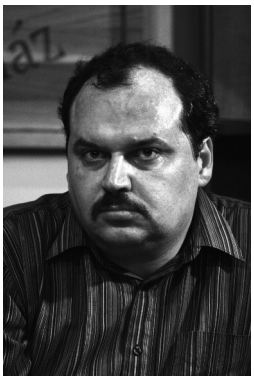

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 29

Genezis 2.0

Valaki az égből érkezik,
van, aki a semmiből anyagiasul,
mások kilépnek a fából.

Van, akit kiköp a föld,
valakit betölt a rendszer,
de nagyon ritka, akit anya szül.

Az Isten mindig a gépből érkezik,
amikor a drámaíró már nem tud
jobb megoldást.

Egyszer egy zenész átfújta magát
egy trombitán. Örökre békét lelt
abban a másik világban.

Tea jéggel

Az agyban háttérzene szól,
valami régi nagy rakenról,
szemeden a ködpára ezüst:
húsleves illata, cigarettafüst.

Megáll a szívben a fekete vér,
elindul keze, de oda se ér,
tea fő, víz forr, sóhajok,
formál egy szót az íny, a fog.

S mint függönyök a betörő
esti fuvallatban, felkunkorodnak
a szavak nyelveden, pár mondat

lángra lobban, ég szerelmesen.
Más már elalélna, ám de nem,
egy ásítással mind eloltja ő.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 30

A vers

megírja magát, te csak add a dallamot,
csak told a feneke alá a párnákkal kibélelt
trónt, szolgáld fel ónszínű pohárban
az olvasó szemének csarnokvizét,

állj készen, ha nassolna némi sósat,
nyiss ablakot, ha lankadna figyelme,
dicsérd a sminkjét, ám bele ne kotorj
zsebébe s önérzetébe, kérdezd meg,

hogy bírja-e a pipafüstöt, sorai közé
ha égő csíkot húz a nyári nap,
mit szól, ha néha nem jut létigéhez,
ha körme csorbul sötét billentyűzetén

a gépnek, rímei feltámadásában
hisz-e még, majd hagyd, hogy forrja ki
mérgét, ha méla, hadd habozzon,
s virágszirmot tépjen, ha szerelmes,

ásít: puha papírlapra fektesd, (ám
arra ügyelj: ne legyen reciklikált), ha
nyugtalan lenne mégis, halmozd el
mesékkel, bársony képekkel takard be,

tudd: ha hűtlen, engedd elmenni bátran,
meglásd, pár futó kaland után, kisírt
szemmel csönget, zsebedbe összegyűrten
visszasimul, szerelmét újra megtalálod.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 31

Tolvaj

A Napból ellopott gyönyör vagy,
csillagszálka, tudd, a mosolyod.
Elvitted minden apróm, minden
félig rossz szokásom, hideg

mosdótálban alszom, lehetnél
rozsda ízű kútvíz, szalmabábum,
őrült, ki múltamat ledózerolja,
s felépít helyette egy kerti törpét.

Titkárnő

Legépelted hát végleg ifjúságom,
s mi megmaradt belőle: egy-két
piszkozat, ronggyá tépett indigó.
Mindig ez van, mindig, ó.

Nem tudom, hányadik megteste-
sülésben volt, hogy forró fánkként
felfalt minket vérmes szenvedély.
Az ember mindig éj és mindig szenved.

Fűzd a dossziéba, kérlek, gyűrűddel
pecsételd le, s fiókod mélyén várjon
mindezek végén a kék halálom.
Mindig kék, és mindig megtalálom.

Letelt munkaidőd, az irodaajtót
kulcsra zárod, mondd, merre menjünk?
Kedves szavaid belém törnek, mint túl
kemény ragrím az alkalmi versbe.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 32

Kompótlét

Hé, halódó valódi én, most jól figyelj!
Ásítása felkavar, halljad, a másolatnak.
Titkos égi bíróságon feljelentsed.
Ellop téged, ráadásul unja is már.

Támadj fel, vedd vissza hát hatalmad.
Hagyd ott a tál szélén az almacsutkát.
Pótlétedből mentsél át minden érzést.
Rúgd le a hegytetőről trónbitorlód.

Bezúzzák napjaid, mint tiltott könyvet.
Emlékeid: tűzvészben filmtekercsek.
Ott állsz majd pőrén galamblélekkel.

Ne várj, bekattan mindjárt a világhekker.
Néz rád a szó: na én most mit jelentsek?
Menj már, menj már, menj, így mennydörögnek.

Alkímia

Lobog a felhők tépett szürke ingje,
a reggel még illatos, vasalt.
Nézed, ahogy a letépett gombokat
összegyűjti egy hajléktalan szellő.
Mint játékos gyermek a szilvamagokat,
kézfogást a sírásó, belépőjegyet
egy szúrós szemű angyal.
Mint összetört szerető,
úgy jön az eső.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 33

Lapszél

Furcsa szédülés van rajtam.
Ha a halálra gondolok is, nem tart sokáig.
Száradni akasztott lepedőnek tartom,
amit sokan használtak már, de tiszta,
illatos. Feküdtek rajta, felkeltek, kimosták.
Bármilyen óvatosan surranok is el
mellette, ha a szél feltámad: arcomba vág.
Az ég egyre sötétebb. Hajnalodik,
a felhők foga vérzik.

Kom/á/rom

A Jókai utcán egy bárány legelte
az utcakő közt sarjadó füvet.
Egy fiatal anyuka félrenézett,
féltette üres babakocsiját.

Járt arra hét törpe is, keményen
tökmagoztak, köpködték szét a héjat,
vitájuk tárgyát nem értette birka.
Megint eső lesz, megint ebédidőben.

Nem zavart senkit a bégetés. Ült a békés
félhomály a kazamatákban, az út alatt,
a pornak furcsa íze lett, pedig fel se
kavarták, amíg végre delet harangoztak.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 34

BODNÁR GYULA

Érintők (II.)

Statika

A háromlábú
széknek nem hiányzik a
negyedik lába

Árnyéktalanítás után

1.
az üstökig nyírt
tujákról galambszar hull
mindent betakar

2.
Ez az ára a
fénynek felénk s néhány
eltűnt madárdal

Fametszés

Pá öreg ágak
a jövőknek kell a tér
tudja a gyökér

Éjszakai légikisasszony

A nagy óceán
fölött kosztümös angyal
mosolygott reám.

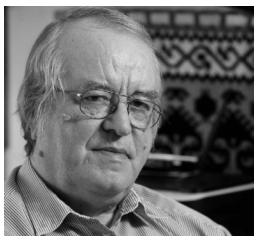

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 35

Három emelet

Legfelül az Isten
szakállas fellegekben ül
mint régi hálószobákban
a nászágy felett
elterülő festményeken
néhol angyal

Középen az ember
arcának verejtéke
csöppen a földre
s vére
beteljesedett a jóslat
taposóakna a talpa alatt

Legalul az ördög
a pokolban
tévesen hittük
már a földön pokol van
mi jöhet még
így kerek a világ
s kap keretet a kép

De hogyan lesz
a három emeletből
világkép ráadásul
az ISS online adásában
se menny se pokol
csak a kéken gömbölyödő
bolygó és valahol az ember
a fehér felhők alatt
fölöttük az űrállomáson
is halad néhány
nem Eszme ez
nem Isten
és nem is Semmi
egy darab föld meg ég
mégis világkép

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 36

Ragadozók ideje

köd kavarog a határban
a folyó fölött mégis
mintha állna

a folyó se nagyon mozdul
púposodik itt-ott a háta
mikor csuka rabol

a kukoricásban
léptek zaja
állat vagy ember
zörög
mit akar?
őt akarják?
a zúzmarás csendben
rétisas köröz
lövés dörren
elromlott volna e gyermekkori táj?
a ködöt bevérzi
a félelem

Konkurencia, térinstalláció, Protokoll Stúdió, 2007

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 37

PÉNZES TÍMEA

anyaversek4

el és vissza

anya elmegy, mondom a lányomnak, anya felrepül az égbe,
nem akajom, felel síró hangon, a fejét ingatja,
anyaka, anyaka, kérlel és a kezem fogja,
nincs szívem ott hagyni őt, mégis megyek.
kisfiamat látszólag nem viseli meg,
a játszótéren is azonnal otthon érzi magát és elvegyül,
az éktelen zsivajtól szinte megrészegül,
elfeledkezik anyjáról és hosszasan bolyong
Odüsszeuszként,
minden bokorba bebújik és felfedez ezernyi pöttöm lényt,
és az egyetlen tócsát, nagyokat cuppan benne cipője,
szaladgál fel-alá, Ajnát is felkéri keringőre,
cirkál és mászkál, a fogócskát sem veti meg,
de főleg ő kerget sok morzsára éhes galambot,
kavicsokat gyűjt és homokozik,
vagy azt nézi, mivel szórakoznak mások,
nagyokat búg, miközben motorozik,
ám elalvás előtt mindkettő ragaszkodik a kezemhez,
és éjjel a kisfiam bújik jobban.

többször simogatom őket,
mióta tudom, hogy elmegyek,
előre is simogatok.
három hosszút alszotok és négy rövidet,
mutatom az ujjamon,
és már itthon is leszek, mormolom,
amikor már megjött a mama,
örömükben már nem érdekli őket,
hogy elhúzza a csíkot anyaka,
hogy miért kell repülőre szállnia
és más országok költőivel töltenie a napot,

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 38

amikor velük is játszhatna,
miért kell az anyanyelvén olvasnia messzi földön,
miért nem elég, hogy nekik tündököljön,
és miért kíváncsiak rá mások.

hazafelé már a repülést sem élvezem,
nem vonz az égbolt, a végtelen,
a felhők kezdetben jellegtelenek,
aztán bodrozódni kezdenek,
egyre nagyobb hullámokat vet az égi tenger,
egyszer, kétszer, és végtelenszer,
egyre szebben világítja meg őket a nap,
kezdődik a fellegszíndarab,
a hangulatom is egyre ragyogóbb
egy színes családi ház-övezet felett,
ahol nagy ívet ír le gyerekrepülőnk,
és sűrűsödni kezd a levegőnk,
ahol a táj már cementezett,
a landolás előtt a kedvem már ismét remek.

anya térde

fáj, mutat a lányom egy friss sebet a térdén,
anya megsimogatja és a sajátjára mutat,
anyának nincs, magyarázza, mert anya nagy,
csak a kisgyerekek térde sebes.
másnap hármasban csúsznak a csúszdán, a kanyarodón,
anya fogja őket, mert anya karja mindentől megvéd,
és hasa is támasztja kis hátukat,
a lábára felrakja kis lábukat,
és nekiiramodnak.
anya félkézzel kapaszkodik a csúszda szélébe,
főleg a kanyarnál, ahol begyorsulnak,
a lábával is fékez, mégis megdől ő is,
meg a két gyermek az ölében,
horzsolódik könyök és térd, meg a lábujjak,
anya nagy, de mivel kisgyerekes játékokat játszik,
mától az ő térde is sebes.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 39

a rémek réme

be kell húznom a függönyt és be kell csuknom a szekrényajtókat,
mert onnan jön a rossz, nem maradhat tárva-nyitva semmi,
a félelmem még csupán babszemnyi,
még csak cirógat, de már jókat nevet a markába.
ha észreveszem, bármilyen fáradt vagyok is,
felkelek, behúzom és becsukom, amit kell,
hogy be ne furakodjon álmainkba a gonosz,
ki minden vígságot elkoboz, de csak anya fél,
mereng el anya, magáról anyaként gondolkodva,
bizonyára csak ő, hiszen a gyerekek nyugodtan szuszognak mellette,
hiába kellette magát a mumus oly pajkosan,
őket be nem falta, le nem nyelte, csupán anyát,
csak anya fél a nyitott ajtóktól és a kihúzott függönyöktől,
amióta az eszét tudja, krokodil lakott az ágya alatt,
le akarta harapni lelógó karját, kellett neki belőle egy falat,
de most már a gyerekeit is félti saját galád szellemeitől.

Konkurencia, térinstalláció, Protokoll Stúdió, 2007

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 40

BAKA L. PATRIK

Színek

I.

Általában azzal kezdem – természetesen csak a vázlatnak csúfolt firkák után –, hogy újrakeverem a színeket. Nem szeretem a túlságosan bonyolult kompozíciót. Pontosabban, mindig egy egyszerű kép lebeg a szemem előtt, mint például most is: egy fa a sziklaszirten, háttérben a tenger, az égen három sirály, a fa tövében egy kard markolata, törzsébe belevésve, hogy O + A = LOVE, kicsit odébb egy víztócsa, körülötte néhány, a többinél magasabb fűszál, benne egy bakancs lenyomata. A tengeren távolabb két tutaj, az egyik ég.

Miután készek a színek, nekivágok. A fatörzzsel kezdem. Kék. Halványkék, égkék, tengerkék, mélykék, de nem barna. A barna nem illik egy fatörzshöz. Itt-ott látszik a kéreg alatti erezet, s mivel ezt sárgára festeném, a kék törzsön zöldnek hat. A fa lombja citrom és narancs, illetve ezek keveréke. Mondhatnám citrancs. Jobbról balra egyre kevesebb a levél. A szélen már alig akad pár. Csak ezen a felén takarja a gyökereket avar. A másik oldalon tisztán látszanak, körülölelve a kettétörött kard rozsdás markolatát. A fém vörös, a rozsda pedig halványkék. Olyan, mint a fa törzsének nap által megvilágított oldala. A $\omega + \alpha$ = LAW magenta. A π mintha vérezne, bal szára kissé elmosódott. Alatta is látszik néhány mélyrózsaszín pötty. A pocsolya körüli fűszálak aranyszínűek, a vékony, de áttetsző vízréteg krémszínű, pont, mint a tenger. A föld bíbor, a bakancs lenyomata vörös, mint a kardmarkolat. Az ég halványzöld, az egyik sirály fekete, a másik ibolya, a harmadik rózsaszín. A tengeren lévő ép csónak kék, a másikat zöld és szürke lángok emésztik.

Eltelik úgy tíz óra, mire a szünetekkel együtt elkészülök. Nézem, mik az arányok, hány százalékban sikerült lefestenem azt, amit le akartam. Kb. 20. Ezt sem tartaná senki sikernek, csak én. Azt soha nem fog sikerülni lefestenem, amit látok. De ki tudja, talán jobb is így.

Megyek, lefekszem.

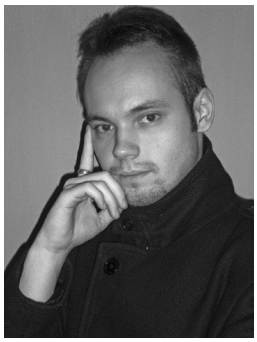

II.

– Szia, Miro!

– Hat cső.

– Nem zavarlak?

– E-e.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 41

Óvatosan lehúzom a kabátom cipzárját, majd leülök barátom ágyára.

A szoba apró. Egy ajtó, egy ablak, egy ágy, egy sor szekrény, beleépítve az íróasztal, rajta a számítógép. Miro előtte ül. Én is a monitorral szemközt telepszem le.

– Hokizol?

– Ühüm…

– Nyersz?

Bólint.

Egy kis időre csendben maradok. Nézem, ahogy az apró figurák ütögetik egymás közt a fekete pöttyöcskét.

Utáltam a hokit. Főleg mert Miro mindig ezt játssza, és csak akkor hajlandó átkapcsolni másra, ha legalább egy meccset figyelmesen végignézek. Ennyi áldozatot persze mindig meghozok, hisz alig várom, hogy átkapcsolva a kedvenc stratégiai játékomra újabb és újabb kalandokat láthassak, melyeket este személyesen is újraélek majd elalvás után.

Apukámmal egy éve költöztünk a faluba. Azt mondta, a munkában nem kapott elég pénzt, hogy fizetni tudja az előző lakásunkat, ezért más szállás után kellett nézni. Így kerültünk ide, Kormosra.

Kormos nagy falu, még alapiskolája is van. Apu engem is ide íratott be.

Tizennégyen tanulunk egy osztályban, mi másodikosok, együtt az elsősökkel. Szerencsére hamar sok barátom lett, így nem érzem magam egyedül.

Talán fél éve kezdtem el együtt hazajárni azzal a kilencedikes fiúval, akire már az első pillanattól felnéztem. Nem tudom, honnét jött az az érzés. Talán azért láttam másnak, mert a többiek oda se bagóztak egy olyan kissrácra, mint én. Ha meg észrevettek, az még rosszabb volt. Állandóan piszkálták a kicsiket, mi pedig féltünk tőlük. De nem árulkodtunk.

Miro más volt. Ő nem csinált gondot belőle, hogy egy tökmag kísérgeti ide-oda, jár a nyomában, mint az árnyék. Azt hiszem, még tetszett is neki a dolog. Hogy akad egy odaadó rajongója. Én pedig boldog voltam, hogy a rajongója lehetek.

Apu sokszor nem volt otthon délutánonként. Legtöbbször csak este járt haza. A faluban egy gazdag földművesnél helyezkedett el, mint traktorista. Sokszor mondogatja, hogy ha régen a legelképzelhetetlenebb munkahelyet kellett volna megneveznie, biztosan a mostanit mondta volna.

Apu amúgy művész. Nagyon tehetséges. Rengeteg képet fest, van, hogy egy héten kettőt is. Azt szokta mondani, hogy nem tudja magában tartani azokat, amiket lefest, és hogy amikor már ott vannak a vásznon, mindig könnyebbnek érzi magát… a következő képig. Ha nem volt pénz, azzal biztatott, hogy nemsokára felfedezik a műveit, saját kiállítása lesz, én pedig mindent megkapok majd, amit csak megkívánok. Tudom miért mondogatta ezt. Rengeteget meséltem neki a sulis barátaimról, hogy azok mindig újabbnál újabb játékokkal jönnek iskolába. Elmeséltem azt is, milyen szuper robotjaik, kirakósaik, dínóik vannak. Tudtam, hogy bántom őt ezzel, de nekem is rossz volt, és rossz is, hogy mindenkinek lehet sok új játéka, csak nekem nem.

Tegnap, amikor este hazamentem Miróéktól, aput a konyhában találtam. A vászontartó oldalának dőlt, ahogy a földön ülve cigarettázott. Ott volt a lábánál egy régebbi képe, az állványon egy másik, amit röviddel azelőtt kezdhetett el. Amelyik a földön hevert, ketté volt tépve, és teljesen el volt mosódva. Nem tudtam, mi történhetett vele. Apu egyik kedvence volt.

– Apuci… nem én voltam.

Nem nézett rögtön rám. Elfordult, és a szemét törülgette.

– Tudom – lehelte. – Én voltam.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 42

Nem értettem. Közelebb mentem hozzá. Ahogy rám nézett, láttam, hogy a szeme nedves. Egy kis ideig azt hittem, hogy sír, de aztán gyorsan megráztam a fejem. Nem, nem sírhat. Az én apukám sohasem sír.

Amikor odaültem mellé, beszélt nekem egy férfiról, akinek nem tetszettek a képei, pedig azt hitte, hogy fognak, mert korábban az egyik festményét nagyon megdicsérte, és biztatta őt. Azt is mondta, hogy ha anyu velünk lenne, akkor minden jobb lenne. Igen, ez biztosan igaz. Én is így gondolom. Anyukám még régebben elment. Elsős voltam, apu jött értem suliba. Láttam a szomorúságot az arcán. Apukám egyébként mindig szomorú, de akkor különösen az volt. Amikor hazaértünk, és anyut kerestem, nem találtam sehol.

– Anyuci? Anyuci, hol vagy?

– Elment.

– El? Hova?

Apu leült egy székre és elővett a zsebéből egy cigis dobozt. Nem is kellett volna tudnom, hogy mi az, hiszen a szüleim nem cigiztek, de egyszer az egyik osztálytársam hozott suliba hazulról egy üres skatulyát, és azt beszélte, hogy ha nagy lesz, majd ő is együtt fog slukkolni a „faterjával". Először nem tudtam, kire gondol. Aztán pár héttel később a „fater" eljött érte. Abból gondolom, hogy ő lehetett, mert nagyon füstös volt. Cigis-füstös.

Apu akkor gyújtott rá először. Vagyis azt hiszem, először, mert én korábban még nem láttam cigizni.

– Hova ment?

– Elutazott egy barátjával – válaszolt, és fújt egy jó adag füstöt.

– Egy barátjával?

– Igen… és nem tudta megmondani, mikor jön haza. De én azt mondtam neki, hogy mi várni fogjuk.

Emlékszem, akkor sírtam. De apu magához ölelt és megvigasztalt.

Azóta ketten vagyunk. Anyucit több mint egy éve nem láttam. Itt-ott telefonál, de nem jött el hozzánk, akkor sem, amikor hívtam és akkor sem, amikor megígérte. Talán már nem is szeret engem, nem tudom.

A „GOAL!" kiírás jelenik meg a képernyőn. Nem sokkal utána a meccs végét jelző gong is felrecseg a hangfalakban.

– Ez az! – mondja Miro, és vigyorog.

– Ügyes vagy – mondom neki mosolyogva.

– Köszi.

Nyelek egy nagyot.

– Miro!

– Hmmm? – fordul felém, és mosoly bujkál a szája szélén. *Tudja!*

– Most már játszol mást?

– Mást? Mit? – Azt tetteti, hogy meg van lepődve.

– Hát… tudooooooood…

– Szerintem ez nagyon jó volt. Ne menjek inkább még egy kört?

– Majd holnap, jó? Még fél órát lehetek itt. Légyszi addig játssz mást.

Nagyot sóhajt.

– Na jó, nem bánom.

Győztem!

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 43

III.

Kedves Mihály!

Röviden ennyi a válaszom: nekem elsőre tetszik. Szívesen megnézném a többi képedet is, s ha azok is ilyen jók, talán az idei nagykiállítás egy kisebb részlegén már meg is mutatkozhatsz a képeiddel.

Ha hozzájárulsz (én vagyok az idősebb, javaslom, tegeződjünk, ez sokkal kényelmesebb), a festményed másolatának egy kisebb változatát közzétenném a lapunkban, s írnék róla egy rövid véleményezést is (csak jóra számíts). Szerintem hamar reagálnak majd rá a többiek is, és mondanom sem kell, több támogatóval egyre több teret kaphatsz.

Mi a válaszod? Közölhetem a képet?

Van esetleg már néhány írás, ami megjelent rólad? Közzétenném a cikkek fellelhetőségi helyét, hadd ismerkedjenek a mi új tehetségünkkel.

Üdvözlettel, leveledre várva:

Katona István, festőművész

Könnyen lehet, hogy már ezredszer olvasom ezt a levelet. Ott van benne minden álmom… eltemetve.

Katona István, a társaság elnöke válaszolt az írásomra, pedig nem is személy szerint neki címeztem, hanem úgy általában, az egyletnek. És pont ő, pont ő válaszolt. Akkor, amikor megkaptam ezt a levelet, egy pillanatra azt hittem, új élet kezdődik. Ha a nagykiállításon jelentek volna meg a képeim, s ha még a legalacsonyabb áron is adtam volna el őket, akkor is teljesen más lehetett volna már a helyzetünk. Szinte láttam magam előtt, ahogy néhány művészújság hasábjain Katona kezét szorongatva jelenik meg a fotóm, a kép alatt pedig mesterem idézett szavai: *„Ismerkedjenek meg a mi új tehetségünkkel!”*

Újra beleszívok a cigibe, és félredobom a levelet.

– Így törnek össze az álmok – súgom csak úgy magamnak.

Azóta már négy levelet írtam. Kettőt Katona nevére, kettőt pedig a társaság címére. Nemhogy cikk jelent volna meg a képemről, de választ se kaptam. Még annyit se, hogy *„Te ökör, senkit sem érdekelnek a mázolmányaid, tapétázd ki velük a vécédet!”*

Én viszont festek, továbbra is. Hogy minek? Isten se tudja, hát én honnan tudhatnám?

A fiam az egyetlen csodálóm. Neki mindegy, milyen őrültséget ontok a vászonra, ha az enyém… akkor az szerinte csak szép lehet. Szegény kölyök, az apja szorul az ő támogatására, nem pedig ő az apjáéra. Fájok magamnak.

Mint általában – a vázlatfirkát követően természetesen – bekeverem a színeket. Szépen, lassan adagolom őket, hátha sikerül olyan árnyalatot kapnom, mint amilyet szeretnék.

A kép jobb oldalára egy fél női arcot rajzolok. Haja úgy foglalja magába a vászonnak rá eső felét, mintha egy nap sugarai lennének a szálak. A fölső részében egy hajó úszik, fejjel lefelé, az alsókat egy traktor szántja. Középen három nyílvessző fúródik az arcba, de nem egymás alatt, hanem egy pontban. A szem könnyezik. A könnycseppek felfelé potyognak, s a vászon tetején nagy tócsába gyűlnek. Jó adag festéket viszek fel oda. Ahol az orrának kéne lennie, ott kiszakad a bőr, a hús, a porc, s csak a csont látható. Úgy tetszik, mintha ezen a ponton – ahol a csont van – egy barlangba néznék. Vizuális csalás… bár odabentről világít felénk a vonat. A kép bal oldalára különféle újságok más-más témájú cikkeinek darabkáit ragasztom: focis hírek, Tescós árajánlatok, színházi beszámolók,

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 44

egy szentbeszéd, egy Ady-vers, a bal felső sarokban Katona egy képének részlete, az egészre pedig ráfestve egy rohadt nagy, vörös kérdőjel.

Az újságpapírok mindegyike fehér alapú, így átszínezem őket. Ez nem baj, a szövegek így is láthatóak maradnak. Az egyik sárga, a másik barna, a harmadik kék, és még sok minden más árnyalat. A női arc halványzöld, a haja mindenütt bíbor, a szeme hófehér, szembogara nincs, az arcába fúródott két szélső nyílvessző ezüst, a középső arany. A hajó kék, a traktor is, de a szántás már sárga, mint az orr mélyéről közeledő vonat fényei. A női arc szája… gyönyörű. Pirosas ajkak, a körülötte lévő bőr színe is emberi. Olyan, mint a volt feleségem arca… Ma is őt csókolnám, ha nem lépett volna le a bátyámmal.

IV.

Féltékeny vagyok. Meg kell osztoznom Mirón ezzel a másik fiúval, az unokatestvérével, Péterrel. Idősebb, mint én, azt hiszem, negyedikes. Barnább a bőre, mint az enyém, a szeme mélyen ül és kék színű. A homlokán látni egy halványuló forradást.

Amikor nagy boldogan benyitottam Miróékhoz, ott álltak, rövidnadrágban, pecabotokkal a kezükben. Horgászni készültek.

Miro gyorsan bemutatott minket. Amíg kezet ráztunk, megkérdezte, volna-e kedvem velük menni.

– Persze – bólogattam boldogan, s már szaladtam is haza, hogy átöltözzek. Rövidnadrágot akartam húzni!

Apu épp az egyik képének a száját simogatta. Nagyon csúnya festmény volt. Ijesztős, de úgy láttam, ő nagyon szereti, ezért én is megkedveltem. Gyorsan elújságoltam neki a híreket a pecázásról, és meg sem várva a választ, már húzattam is vissza bicajon Miróékhoz.

Péter érdekes fiú. Valami bujkál a szemében, amiről nem tudom, hogy micsoda. Valamiféle szikra, és gyakran azt hiszem, felgyújtja vele a lekaszált füvet, amin épp ülünk.

Mirónak sokáig tart elhelyezni a botokat. Én még soha nem voltam halászni, csak a tévében láttam az öreg pecásokat.

Miro túlságosan meglendíti a huzalt, az pedig nem a patakba merül, hanem egy közeli bokor ágai közé csavarodik. Amíg a barátom azzal bajlódik, hogy kiszabadítsa a levélhúsba vágódott horgot, Péter alig érezhetően megbök, és gúnyos arccal Miro felé biccent. Nem bírom ki, hogy ne vigyorodjak el én is.

Ugyanez játszódik le akkor is, amikor példaképem horgán egy aprócska hal bukkan fel a víz alól. Valamiért jó megmosolyogni egy nálam idősebb fiút, még ha Miro is az. Péter pedig egyre többet szól hozzám, egyre inkább tűnik úgy, hogy én szimpatikusabb vagyok neki, mint az unokatestvére. Nem tudom megmondani, miért, de ez nagyon tetszik. Bár kedvelem Mirót, szeretek a nyomában járni, de ez a másik fiú, aki ugyanúgy idősebb nálam, teljesen egyenrangúként kezel. Mellette nem kell megbújnom a loholó pincsi bundájában.

Azt hiszem, van egy új barátom.

Az elkövetkező napokban még többször elmegyünk halászni, de Péterrel még ezeken kívül is találkozom. A közeli erdőben ágakat törünk magunknak, amikkel úgy vívunk, mint a muskétások abban a régiséges filmben. Íjakat készítünk és papírkoronát, és eljátsszuk, hogy két ország királyai vagyunk, akik, bár háborúban állnak, a nap végére mégis

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 45

mindig kibékülnek, és együtt győzik le az összes képzeletbeli ellenséget. Úgy szeretek a Két Királyok egyike lenni!

Hamar kiderül, hogy Miro nem épp kitartó a halászásban. Órákat ott ülni a patakparton és a végén hazabandukolni egy tizenöt és egy tizenkét centis hallal… hát, ez nem az ő sportja. Végül úgy dönt, hogy felhasználja barátai módszerét. Karókat döf a patak medrébe, és csalival ellátott huzalokat erősít hozzájuk. A találmány igen sikeresnek bizonyul, hisz az első éjszakán három hal akad horogra. Mindegyik lehet vagy húszcentis.

De Péter és én nem igazán tudunk együtt örülni Miróval, mert a mi karós csalijainkat valahogy mindig kikerülik az uszonyosok. Első nap ez még rendben is van, de ez már a harmadik, és még mindig semmi. Dühösek vagyunk. Miro tehet az egészről! Kinevet minket!

Otthon vagyok, épp fürödni készülök, amikor kopogást jön az ajtó felől. Péter az.

– Ugye eljöhetsz még otthonról? – kérdezi köszönés helyett.

– Hát, nem tudom. Már elég késő van.

Csípőre teszi a kezét.

– Tudom, hogy foghatunk mi is halat – jelenti ki határozottan.

Akarva-akaratlanul lehalkítom a hangomat.

– Hogyan?

– Ha velem jössz, megmutatom.

Nem kell sokáig győzködni. Aputól gyorsan kikönyörgöm az engedélyt, és már viharzunk is Péterrel a patak felé.

Elmondja: ha leszedjük Miro botjairól a kukacokat, és csak a mi huzaljainkon hagyunk csalit, szinte biztos, hogy kapásunk lesz.

Először tetszik is az ötlet, de utána eszembe jut az a hosszú idő, amit Miro mellett töltöttem, és az emlékeimben, bizony, nem egy ragaszkodó árnyéknak tűnök, hanem egy kis barátnak, akinek igaz, mindennap végig kellett néznie egy hokimeccset, de aztán teljesült az ő kívánsága is. Egy pillanatig úgy szerettem volna ott ülni Miro ágyán, és kitágult szemekkel bámulni a képernyőt, ahol épp a győztes csatájukat vívják zöld köpenyes lovagjaink.

– Nem tudom…

– Mi van? – kérdezi Péter, aztán csikorgatja a fogait. Ezt sokszor csinálja. Megint ott van a szemében az az ismeretlen szikra. A lenyugvó nap fényében még veszélyesebbnek tűnik vele.

– Nem akarok rosszat Mirónak.

– De hiszen csak… ezzel nem csinálunk semmi rosszat! Egyszerűen mi is akarunk pár kapást. Ennyi.

– Nem tudom. Miro nem szedte le a mi kukacainkat.

– Honnan tudod?

Egy pillanatra elgondolkodom.

– Biztosan nem.

– Szóval nem akarod, hogy kapásunk legyen… értem. Elbújsz a nagyfiú mögé… te kis nyápic.

Az utolsó szavak szinte csak kikúsznak a fogai közül.

– Nem vagyok – mondom félénken.

– Dehogynem! Egy kis nyápic vagy!

– Nem!

– Beszari vagy!

– NEM VAGYOK!

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 46

V.

Vincent megint ott ül velem szemben. Bort kortyolgat, és a hátam mögötti képemet méregeti.

– A színek jók – mondja.

Na erre mit szóljak? A képemen megdicséri a színeket. Ez most csodás? Aha, legyen csodás. Örülök neki. Vincentnek tetszenek a színek a képemen. Ez jó.

– Köszi, Vincent.

– Szívesen. Miért hagytad le a szemöldökét?

– Lehagytam?

– Igen. Annak a lónak ott nincs szemöldöke.

– Haha – nevetem ki. – Hát persze hogy nincs. Leborotválták!

– Ah!

Kollégám a szájához emeli poharát, belekortyol a borba, és addig issza, amíg csupán pár csepp marad benne. Aztán fogja a poharat, és nekivágja a leborotvált szemöldökű lovat ábrázoló festménynek.

Üvegcsörömpölés.

A vörös cseppek kiontott vér módján permetezik be a festményt. Furcsa, az egyik elmossa annak a kislánynak a szemét, ott, a pipacsok között. Mintha kifolyt volna neki, ő mégiscsak mosolyog. Egy-két helyen az üvegszilánkok is felsértik a vásznat. Három bele is áll. Hogy a fenébe állnak bele? Hmm, nem baj. Lényeg, hogy így már jól mutat az egész. A kép éles.

– Igen – mondja Vincent.

– Igen – mondom én. – Most jó, igaz?

– Igaz.

– Te miért nem festesz már?

– Hmm – eltöpreng, aztán csillogó szemekkel, mint aki megtalálta a helyes választ, így szól: – Mert meghaltam.

– Igen?

– Igen.

– De hiszen itt vagy velem, és beszélsz, és nekivágtál egy poharat a festményemnek.

– Én?

– Te!

– Nem tudom, nem emlékszem. Fel kellene takarítani.

– Tudom.

– Kiviszem az udvarra azt a csészét, és elásom a homokba, jó?

– Minek?

– Mert kihajt, sárkány lesz belőle, és csészék lesznek a karmai helyén. Egy csészéből harminc csésze. Jó üzlet, nem? Gondolj csak bele, hány képed lesz pengeéles majd jövőre.

Hümmögök egy kicsit, aztán rám dudál az a hatalmas, vörös kamion, én pedig az árokba vetem magam előle.

– Az Istenit… már megint.

Tudom, hogy nem volna szabad szúrnom. Teljesen elveszi az eszemet. De mit tehetnék? Olyan jó időnként van Goghgal társalogni. Szinte már festőnek érzem magam… droggal talán még az is vagyok. Normálisan nem igazán jutna eszembe egy leborotvált szemöldökű ló és egy kifolyt szemű kislány a pipacsosban. Érdekes.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 47

VI.

Nem, egyszerűen nem tudom megbocsájtani neki, hogy megütött. Akárhányszor ránézek, az jut az eszembe, hogy pofonvágott. Most meg itt van, kihív játszani, és könyörög, hogy felejtsük el az egészet. Mi a helyes? Akkor vagyok nagyobb, ha elnézem neki… ennek a nálam két és fél évvel idősebb fiúnak a hibáját, vagy ha örökre megharagszom rá? Kicsi vagyok én még ilyen hatalmas döntésekhez!

Végül rábólintok.

A patak teljesen más így, télen. A felszínét szilárd jég borítja, és nagyobbnak is tűnik. Mintha a régi tartozásokat igyekezne visszajuttatni a nagyobb folyóknak Az a sok kölcsön, apával nekünk is csak a bajunk van velük. Sajnálom a folyót.

Rengeteg kellemetlen emlék jut itt az eszembe. A tavaly tavaszi horgászások, az irigység, ahogy kibabráltunk Miróval… és ahogy nagyon megbántam a dolgot, és Péter ügyködését beárulva visszatértem hozzá. Hmm, mennyi bajt spórolhattam volna meg akkor, ha elmondom a teljes igazságot. Azt, hogy én ugyanolyan bűnös vagyok, mint az a másik kis szemétláda.

De gyáva voltam, beszari, mint aminek Péter is nevezett. Magamat kifelejtettem a beszámolóból. A bűntársam viszont nem.

Amikor egyszer, véletlenül ismét mindketten megjelentünk Miróéknál, példaképem nem sokat teketóriázva előrukkolt egy kis vádaskodással. Elérte a célját, nem mondom, Péter olyan vörös lett, mint amilyennek még soha nem láttam korábban, de mégis én húztam a rövidebbet. A másik kiskirály beárult, és bizony nem sok mindent tudtam felhozni a mentségemre. Kivert kutyaként mentem haza akkor délután. Péter jött velem, ezzel is azt bizonyítva, hogy bűntársak voltunk, aztán amikor már bekanyarodtam volna a házunkhoz, sebtében lekevert egy hatalmas pofont. Csak álltam ott, bámultam rá, de nem csináltam semmit. A szeme csillogott. Az enyém is, csak épp nem a haragtól. Sírni csupán akkor kezdtem, amikor már magamra húztam odabent a takarómat. Azt kívántam, bárcsak Mirótól kaptam volna azt a pofont.

Egy hét is eltelt, mire újra fel mertem hívni példaképemet, hogy átmehetek-e hozzá. Megengedte. Épp az egyik kedvenc játékomat játszotta, amikor betoppantam. Csendben, szinte hallhatatlanul telepedtem le mellé; a köszönésem is olyan volt, mint egy sóhajtás. Aztán arra kértem, hogy játsszon hokit… Jót mosolygott. Én is jót mosolyogtam.

De ennek már majdnem egy éve. Miróék most síelni mentek, szóval egy hétig nuku számítógép. Mi maradt nekem? Péter és a nyaggatása, de mivel már halálra untam magam egyedül, apuval pedig valami gond volt… sokszor furcsán viselkedett; el akartam pucolni otthonról. Azt mondhatom, hogy igyekeztem a kisebbik rosszat választani.

– Sajnálom – nyögi.

Mindent eltüntetek az arcomról, mielőtt felé fordulok. Még a kíváncsiság legapróbb jelét sem felejtem rajta.

– Sajnálom, hogy megütöttelek akkor.

Felhorkanok.

– Tényleg, bocsesz… ideges voltam.

– Cseszd meg! Én pedig majd a föld alá süllyedtem szégyenemben. Azt nem mondhatom, hogy fájt. Mert nem is!

– Mit gondoltál, hogy nem árullak be?... Hiszen te is beárultál engem.

Erre már csak tátogni tudok. A francba is.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 48

– Szóval, ha egy kicsit másfelől nézzük, kvittek vagyunk.

– Chö... kvittek.

– Jah, egy-egy. Légyszi, felejtsük el. Minek lovagolni rajta? Elmúlt, elbaltáztuk, kész, ennyi.

Időbe telik, mire kinyögöm azt az igen keserű mondatot.

– Igazad lehet.

– Igazam is van – vág hátba. – Készítettem két kardot, itt vannak a híd alatt. Emlékszel a Merlinből arra a jégen vívott csatára? Ez itt most épp olyan.

– Az egy hatalmas nagy tó volt, és nem egy patak.

– De ott két sereg játszotta a főszerepet és nem két gyerek.

Nevetünk, aztán amíg vívunk, igyekszem minden dühömet kiadni. Beleégetni őket a suhintásokba és csapásokba. Most én vagyok a jobb! A karom már erősebb, mint tavaly.

– Te gyakoroltál…

– Nem csak én – felelem elégedetten.

– Tegyük még egy kicsit izgalmasabbá. Látod azt a bokrot? Elrejtettem neked alatta valamit.

Felhúzom a jobb szemöldököm.

– Ne játssz velem!

Ezt *attól* a lánytól tanultam. A szemöldököt is, meg a mondatot is.

– Miért baj, ha meg akarlak lepni?

Egy rövid ideig bámulok rá, aztán elindulok a jégen a bokor felé.

Furán érzem magam. Nem tudom, hogy kíváncsiság-e vagy félelem… vagy esetleg mindkettő. Óvatosan haladok a jégen. Egy kicsit távolabb van az a bokor; erre még nem jártunk.

Előbb megcsikordul valami, és mintha egy halk szakadást hallanék. Repedést?

Hátrafordulok Péter felé. Ugyanott áll. Egy tapodtat sem mozdul. Csak a szája áll másképp.

VII.

Levél Bécsből.

Ugyan ki írna nekem Bécsből levelet?! Biztos téves – gondolom, amíg meg nem látom a felszólítást: *Dear Michael!*

Nem épp isteni az angolom, de az írás lényegét azért megértem. A Bécsi Festők Körétől érkezett, akikhez valami ismeretlen úton-módon eljutott egy régi képem. Valószínűleg azok egyike lehetett, amit sikerült eladnom azon a sebtében szervezett kis kiállításon, még a városban. Annyira megtetszett nekik, hogy a többi mázolmányomnak is utánanéztek. Ebben a levélben pedig, ha jól értelmeztem… Ó, Istenem, ez képtelenség… *vendégművészként* hívnak meg a bécsi gálára, ahol kapnék egy külön szekciót! Egy smiley kíséretében megjegyzik, hogy természetesen csak akkor, ha akadnak még képeim.

Felnevetek. Mi több, kacagok, röhögök… sokáig és olyan örömmel, mint talán még soha korábban. Esetleg akkor, amikor a fiam megszületett. Nem akarom – nem, ez így nem pontos –, nem tudom elhinni, amit olvasok. Egyszerűen mesés… egy álom. Nem tudom elhinni, pedig itt van, fehéren feketén. Itt van előttem egy szebb jövőnek a vázlata!

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 49

Aztán megcsörren a telefon. Hosszú másodpercek telnek el, amíg sikerül visszatérnem a kábulatból, de aztán nagy boldogsággal beleszólok a kagylóba:

– Igen, tessék?

– Szia.

Megmerevedek.

– Megismered még a hangom? – kérdezi a feleségem.

– Akármilyen furcsa is… megismerem.

Szipog.

– Hogy van a fiam?

– Hiányzik neki az anyja.

– Igen – hagyta rá *azzal* a sóhajjal –, hiányzik…

– És mi van… mi van veled? – kérdezem nagy sokára. – Jól vagy?

– Aha, igen… vagyis… egy frászt! Egyáltalán nem vagyok jól, az Isten szerelmére. Minden romokban. Egy őrült voltam. Egy hülye kurva… Egek, Misi… a francba is, kérlek… meg tudsz… már hogy tudnál, én sem tudnék… egy mocskos kurva… Misi, Misi… kérlek, meg tudsz nekem… ah… hagyjuk.

– Ne… ne, ne hagyjuk. Szívem, én…

– Mit… hogy mondtad? Minek szólítottál?

Nagyot sóhajtok.

– Annak, aminek mindig is szólítottalak.

Sírni kezd. Zokog. Szinte belerecseg a vonal.

– Istenem, Misi… én úgy sajnálom. Kérlek, könyörgöm…

– Hol találkozhatunk? – kérdezem.

Kicsit megáll a sírásban, aztán törékenyen bár, de felnevet.

– Emlékszel arra a kávézóra, ahol először randiztunk?

– Arra, ami már igazán randinak számított?

– Igen – cseng a hangja. Boldogan cseng.

– Már hogyne emlékeznék!

– Hát… ott most egy bútorüzlet van. Nem akarsz nézni valami… valami széket ma délután háromkor?

Mosolygok.

– De… nagyon szeretnék nézni egy széket, ma délután háromkor.

– Oké… oké, akkor ott, háromkor. Nagyon várlak. Szere… Nagyon várlak, Misi.

– Én is nagyon várom, kicsim.

– Szia.

– Szia.

Leteszem a kagylót.

Újra nevetek. Megint. Nevetek és sírok egyszerre.

Az ördögbe is, mi történhet még ezen a napon?

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 50

MOLNÁR BÁLINT

Értelmezéskísérletek Bret Easton Ellis regényeiről I.

Nullánál is kevesebb

Elöljáróban a minimalizmusról és a párhuzamokról

Bret Easton Ellis első regénye, az 1985-ben napvilágot látott *Nullánál is kevesebb* az amerikai minimalista irodalom klasszikus példájának számít. Hogy tisztán lássuk a párhuzamokat, elsőként vessünk egy pillantást a jelenségre, a minimalizmus jegyeire.

A posztmodern prózával összehasonlítva Abádi Nagy Zoltán megállapítja, hogy „az amerikai minimalista próza a posztmodern világérzésre adott másféle esztétikai reakció."[1] A kortárs amerikai irodalomban megjelenő minimalizmust a posztmodern kibővítésének, ugyanakkor az ellene fellépő izmusnak is szokták tekinteni, ugyanis a hangsúlyt a világegyetemről a regény belső univerzumára helyezi.[2] Az is szembetűnő, hogy a minimalisták a hétköznapi ember hétköznapi valóságát próbálják ábrázolni. Ezzel magyarázható az, hogy sokszor a „realizmus" kifejezéssel igyekeztek azonosítani az irányzatot. A legismertebb ilyen fogalom a „piszkos realizmus" (Dirty Realism) volt. Ez azonban inkább a társadalmi kérdéseket helyezte előtérbe. A minimalista próza tárgya azonban nem ez, hanem sokkal inkább az ember premier plánba hozatala, az egész helyett a rész hangsúlyozása.[3] Karakterábrázolása túlnyomórészt felszínes és általában bírálatés értékelésmentes. Közvetlenül emeli be a mindennapi valóság tárgyait, relációit, aktivitását, hétköznapi embereit az irodalomba.

A posztmodern és a minimalizmus viszonyát Ellis tovább bonyolítja azzal, hogy prózájának problematikus voltát az erkölcsi dimenzióban ragadja meg. Fiktív világa idegennek, erőszakosnak, kíméletlennek tűnik, a morált érintő kérdésfelvetések esetében pedig felmerül a probléma, hogy vajon az olvasásra vonatkozó tudásunk lesz-e konzervatív, vagy ezt a szemléletváltást csupán a minimalizmus és a posztmodern különös párbeszéde produkálja.[4] Érdemes továbbá megemlíteni, hogy Abádi Nagy Zoltán szerint a minimalista prózában a történelem nincs jelen. „A minimalista írásművek többségében se az elmúlt évtizedek történelme, se a régebbi múlt nem jelenik meg. A hétköznapokból az is hiányzik, ahogy a jelen formálja a történelmet."[5] Ez a politikai és történelmi traumák erőteljes hatásával

1 ABÁDI NAGY Zoltán, *Az amerikai minimalista próza*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1994, 365.

2 DEISLER Szilvia, *Párhuzamos viszonyok*, Partitúra, 2009/1., 114.

3 Vö. ABÁDI NAGY, *I. m.*, 26-27.

4 FODOR Péter – L. VARGA Péter, *Az eltűnés könyvei. Bret Easton Ellis*, Palimpszeszt – Prae, Budapest, 2012. 14.

5 ABÁDI NAGY, *I. m.*, 256.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 51

magyarázható a leginkább – például a vietnami háborús emlékek elfojtásával.

A szerző kizárólag a narrátor hangján szólal meg, s ez az elbeszélő pedig egyáltalán nem omnipotens. És ahogyan az Fodor Péterék monográfiájában is elhangzik: „A Nullánál is kevesebb az amerikai minimalista próza, valamint a posztmodern horizontjában az olvasási technikák dilemmájaként is fölfogható."[6] Ellis első regénye tehát a minimalizmus ezen jegyeiből próbálja felépíteni a történetnek nem nevezhető történetfoszlányait.

Mindezekből kiindulva egy kisebb kitérőt teszek, melyben egy pillanat erejéig a lehetséges párhuzamokra szeretnék rávilágítani. Ha figyelembe vesszük Ellis regényeit, akkor láthatjuk, hogy a művek folyamatosan utalnak egymásra. Megfigyelhető köztük egyfajta szándékos párhuzam. Például a főszereplők a korábbi regényekből a későbbi történetekben mint mellékszereplők újra megjelennek. Így fordulhat elő, hogy Clay, a *Nullánál is kevesebb* főszereplője a *Vonzás szabályai* c. regényben egy mellékszereplő, és az olvasó megtudja, hogy mi lett belőle – pontosabban azt tudja meg, hogy semmit sem változott. De említhetnénk Patrick Batemant és Victor Wardot is, akik a *Vonzás szabályai*ban még szintén csak mellékszerepeket játszanak, később Ellis azonban „nekik szenteli" az *Amerikai Psycho*t és a *Glamorámá*t is. Ez az eljárás többek között azt a hatást keltheti, hogy Ellis minden egyes regénye ugyanabban a fiktív térben játszódik, s ugyanazon fiktív törvényeknek van alárendelve. Egyértelmű hasonlóságokat vélhetünk felfedezni a *Nullánál is kevesebb* és annak későbbi társai között. A már említett visszatérő szereplőkön túl ide tartozik még a szubjektum kilétének az elbizonytalanítása, az erőszak iránti „fogékonyság", a visszatérő motívumok és azok állandó ismétlése, valamint a sokszor értelmetlennek tűnő párbeszédek és gondolatfoszlányok. Ahogy több tanulmány is megemlíti,[7] a regény előzmény, hiszen előrevetít olyan szerepeket és történéseket, melyek az *Amerikai psycho* és a *Glamoráma* kulcskérdései lesznek. Nem mellesleg felvezeti az erőszakot, mely teljes egészében csak a későbbi regényekben bontakozik ki. Ellis regényeinek elbeszélői minden esetben egyes szám első személyt használnak, és a *Holdpark* kivételével az elbeszélés idejének a jelen időt választják. Nem elhanyagolható, hogy szinte kivétel nélkül ugyanabban a fiktív világban játszódnak és hasonló problémákkal, kérdésekkel foglalkoznak.

A minimalizmus fogalmának alkalmazhatóságánál figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy Ellis regényei nem egységesek – eltekintve a fentebb felsorakoztatott párhuzamoktól, kapcsolódási pontoktól. Mint ahogyan azt Fodor Péterék is megállapítják, az 1991-ben megjelent *Amerikai Psycho* „a szerteágazó intertextuális és intermediális utalásrendszer, a metafiktív és parodisztikus megoldások, valamint a valós, a fiktív és az imaginárius mozzanatok kontaminációja révén jelentősen eltávolodott a szerző a '80-as évekbeli regényeinek, a *Nullánál is kevesebb* és *A vonzás szabályai* jórészt minimalista eszközkészletétől."[8]

6 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 11.

7 Vö. Deisler, *I. m.,* 115. Stemler Miklós, *New York-i éjszakák.* = letöltve: 2017.01.20.

8 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 10.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 52

A regényről

Először is nézzük meg a *Nullánál is kevesebb* szerkezeti felépítését: a nem sokkal több, mint kétszáz oldalból álló regény összesen száznyolc fejezetből áll, ami azt jelenti, hogy egy átlagos fejezet mindössze két-három oldalas, sőt olyan is előfordul, hogy egy, vagy csupán féloldalnyi az adott fejezet. Tizenkét fejezet a száznyolcból dőltbetűvel van szedve és múlt időben íródott. Ezekben Clay visszaemlékezéseit, meghatározó élményeit olvashatjuk, túlnyomórészt a gyerekkorából. A regény többi része jelen időben és egyes szám első személyben íródott, ami többek között a közvetlenség benyomását kelti. Homodiegetikus narrátorral van dolgunk. A rövid, pergő fejezetek, összefonódva a zaklatottnak ható nyelvezettel, a regényben is állandóan jelenlévő és az akkoriban igen nagy népszerűségnek örvendő MTV-klipekre hasonlítanak.

A *Nullánál is kevesebb* nyitójelenetében a főhőst, Clayt barátnője Blair hozza haza a repülőtérről, Los Angelesben. Először hazamegy, kipiheni magát, majd elmegy egy buliba. A sok, rövid fejezet Clay Los Angelesben eltöltött idejének töredékeit szemléltetik, s tartalmilag nagyon minimálisak az egymás közti összefüggések, így tulajdonképpen egy összefüggő cselekményről is nehéz beszélni. Épp ezért problémás a regény tartalmi szálát néhány szóban összefoglalni. Megkülönböztethetünk olyan helyszíneket, melyek egymást váltogatják: Clay vagy otthonában tartózkodik, vagy a számtalan partik egyikén, melyeken barátaival rendületlenül részt vesz, bevásárolni megy, vagy enni valahová – természetesen luxus étterembe, vagy épp időpontja van a pszichiáterénél. De leegyszerűsítve: ő mindig úton van, azaz „on the road."

Habár az egyes fejezetek nem igazán kapcsolhatók össze, mégis akad azonban két cselekménnyszál, mely többször visszatér, végigkíséri a regényt. Az egyik ilyen Clay és

Konkurencia, térinstalláció, Protokoll Stúdió, 2007

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 53

Blair fokozatosan kibontakozó viszonya, a másik pedig Julian leépülése, züllése a kemény drogok és a prostitúció által. Peter Freese megállapítja, hogy a két szereplő, Blair és Julian a látszólag cselekménytelen regényben egyfajta keretet képeznek, mind a ketten feltűnnek a mű elején és végén is: Blair hazahozza Clayt a reptérről, és az otthonában a rögzítőjén egy üzenetet talál Juliantól. A regény végén pedig Clay konstatálja Julian prostitúció általi züllöttségét, valamint egy utolsót beszélget Blairrel, mielőtt elutazik.[9]

Tekintettel sajátos, egyéni írói stílusára, Ellis könyveiben „egyszerűen nincs helye" a cselekménynek, ő maga így nyilatkozott: „E könyvek impozáns elbeszélése azt az érzést kelti benned, hogy minden, amit tenni akarsz, érvényét veszti. A *Nullánál is kevesebb* általam legkevésbé kedvelt része a mű utolsó negyede, ahol megkapja a cselekményét és történetvonalát."[10] Ez a kijelentés egy interjúból származik, amit Michael Schumacher készített a nyolcvanas évek végén Ellisszel. A későbbi regényeiben, a *Glamoráma* és a *Holdpark* esetében azonban már úgy tűnik, hogy Ellis megbarátkozott a cselekmény lehetőségével.

A regény keletkezéstörténete viszonylag jól dokumentált.[11] A Bennington Egyetemen eltöltött évei alatt Ellis részt vett egy kreatív írás (creative writing) kurzuson, melyet egy bestseller-író, Joe McGinnis vezetett. Ő fedezte fel tanítványa tehetségét és küldte tovább a Simon & Schuster kiadóhoz. A mentora bátorítása által írta meg Ellis a *Nullánál is kevesebb* tulajdonképpeni nyers változatát, egy hónap leforgása alatt. Az eredeti, 400 oldalas kéziratot a kiadó először visszautasította, majd a McGinnissel közösen átdolgozott 200 oldalas, rövidített verziót már elfogadták, és 1985 májusában meg is jelentették.

A regény – figyelembe véve magát a tényt, hogy a szerző csak húsz éves volt a megjelenéskor –, piacra kerülvén az első csapásra sikereket könyvelhetett el. 1987-ben, tehát két évvel a regény megjelenése után a könyv már meg lett filmesítve és felkerült az amerikai mozik műsorára. Ellis azonban nem egy szándékolt értékesítésről, forgalomba hozásról beszélt. Ő maga sokkal inkább arról mesélt, hogy senki sem számolt azzal, hogy a *Nullánál is kevesebb* mekkora példányszámban lesz értékesítve, milyen sikereket ér majd el. Nem volt pénzük a promóciós anyagokra és reklámokra, az első nyomtatás pedig kb. 5000 példányt jelentett: „Nem volt promóciós pénzünk. Nem készültek reklámok sem. Csak egy körülbelül 5000 példányt számláló első nyomtatás volt. Az pedig csak kikerült oda, a semmibe. A *Nullánál is kevesebb* tényleg egy szóbeszéddel terjedő könyv volt. Eleinte nem volt nagy sajtóvisszhangja."[12]

Recepciótörténet

A kritikusok körében nagyon különböző volt a regény fogadtatása. A legtöbb reakció vagy nagyon visszautasító és tartózkodó volt, vagy már túlzottan lelkes, de csak nagyon ritkán semleges és objektív.[13]

9 Vö. Peter FREESE, *"Bret Easton Ellis, Less Than Zero: Entropy in the 'MTV Novel'?"* = Reingard M. Nischik, *Modes of Narrative*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 1990. 72–73.

10 Michael SCHUMACHER, *Reasons to Believe: New Voices in American Fiction*, St. Martin's Press, New York, 1988. 124. (A dolgozatban megjelenő, eredetileg angol nyelvű idézetek saját fordítások.)

11 Vö. pl. ABÁDI NAGY, *I. m.*, 188–189.; Horst STEUR, *Der Schein und das Nichts*, Die Blaue Eule, Essen, 1995. 7–18.; SCHUMACHER: *I. m.*, 124–126.

12 Jaime CLARKE, *An Interview with Bret Easton Ellis*. II. rész, 3. = https://www.jstor.org/stable/20134803?seq=2#page_scan_tab_contents [letöltve: 2017.01.20.

13 STEUR, *I. m.*, 14–17.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 54

Ez a szélsőséges és megosztott fogadtatástörténet értelmezhető az arra a kérdésre adott különféle válaszok halmazaként, mely azt firtatja: miben is áll a regény olvasásának nehézsége. A könyvet a megjelenésekor a maga felszínessége és felületessége,[14] valamint a túlságosan is egyszerű stílusa, nyelvezete miatt támadták. Vannak, akik azonban dicsérték és a legnagyobb érdemének azt tartották, hogy Ellis a korának kulturális dokumentációját alkotta meg.[15]

Hogy miért vetette el több kritikus a regény megjelenésekor a művet? A válasz Freese és Steur felsorakoztatott tézisei között található, miszerint a *Nullánál is kevesebb* egy olyan generáció szimbólumait és kódrendszereit tartalmazza, melyeket csak a „beavatottak", azaz pontosan csak ebbe a generációba és időbe tartozók érthetnek meg. Tulajdonképpen itt olyan materiális utalásrendszerekről kell beszélnünk, amelyek a hagyományos irodalomkritikusok számára nem elérhetők.[16] Nézzünk meg egy példát, mit is értettek ezalatt: ha a regény címét vizsgáljuk, a *Nullánál is kevesebb* egy idézet, mely az énekes, Elvis Costellotól származik. „*Less Than Zero"* Costello első lemezének a címe, mely 1977 márciusában jelent meg Nagy-Britanniában. Egy akkori fiatal számára a cím eredete így sokkal jobban értelmezhetőbb volt, mint pl. egy átlagos kritikus számára. Így lehet már a cím is jó példája a regény különleges, egyedi utalásrendszerének. Csak néhány recenzens ismerte fel a könyv címének eredetét, és ha fel is ismerték, akkor is többen értelmezési hibákba estek. Vegyük például az alábbi esetet: Peter Freese a dal metaforikus jelentését emeli ki a regény címével összefüggésben: „Costello dala a horogkeresztes tetoválású Mr. Oswaldhoz szól, az állítással pedig, mi szerint Mr. Oswald tisztában volt a törvénnyel, burkoltan kapcsolatba hozza Kennedy miniszterelnök halálát az általános szociális hanyatlással."[17] Ami az első pillantásra helyénvalónak tűnik, az a valóságban egy teljesen más háttérre utal, Freese ugyanis összekeverte az Oswaldokat. Costello a dalában nem Lee Harvey Oswaldra gondol, Kennedy gyilkosára, hanem sokkal inkább Sir Oswald Mosleyra, aki a harmincas években a „British Union of Fascists"-t alapította. A hetvenes években Nagy-Britanniában újra teret nyertek egyes fasiszta és nacionalista mozgalmak a „Nemzeti Front"-nak köszönhetően, Costello pedig pontosan ezek ellen próbált állást foglalni.[18] Ezért nyilvánvaló, hogy sokan félreértelmezték a regény címét még akkor is, ha tudni vélték, hogy Costello egy dalszövegének idézetéről van szó. Ilyen és ehhez hasonló nehézségekbe ütköztek azok, akik az intertextuális utalásokat próbálták mindenáron feldolgozni, értelmezni.

Fontos azonban megjegyezni, hogy hibát követ el az, aki a regény bizonyos pontjait kétségbeesetten próbálja értelmezni mindenféle kulturális utalások mentén. Van a könyvben egy jelenet, amikor Julian Tom Petty *Straight into Darkness* című dalának egy sorát dúdolja: „we went straight into darkness, out over that line, yeah straight into darkness, straight into night."[19] Ezek a szavak a reménytelenségre, az elveszettségre, a közeledő végre utalnak, melyeket egy átlagos olvasó több mint valószínű, hogy Julian érzéseivel azonosítana. Steur

14 Paul GRAY: *Zombies Less Than Zero.* In *Time,* 1985. 80. = time.com/time/magazine/article/0,9171,958533,00.html letöltve: 2017.01.10.

15 SCHUMACHER, *I. m.,* 119.

16 STEUR, *I. m.,* 16. FREESE, *I. m.,* 69.

17 FREESE, *I. m.,* 83.

18 Vö. STEUR, *I. m.,* 150–153.

19 Bret Easton ELLIS, *Less Than Zero.* Picador, London, 1985, 40.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 55

azonban figyelembe veszi a szám teljes szövegét és tudja, hogy ezeket a dal első felében lévő negatív érzéseket az utolsó strófában az optimizmus és az új kezdet reménye váltja fel. Ezen információk birtokában Juliant úgy értelmezi, hogy ő a regény azon karaktere, aki egy önámítás áldozata és a dal utolsó strófájában vizionált jobb élet reményébe kapaszkodik.[20] És mivelhogy Julian nem teljesen pontosan idézi a szöveget, ezért az az olvasat, miszerint Julian teljesen tudatos szándékoltsággal tart a leépülés „sötét útján", legalább ennyire meggyőző lehet.

Sajnos voltak kritikusok, akik elkövették azt a hibát, hogy a szöveg nyelvi megalkotottságát figyelmen kívül hagyván, a regény fiktív világát, szereplőit azon nyomban létező (vagy létezőnek vélt) szociokulturális jelenségekkel identifikálták, sőt ami még rosszabb, Ellis életrajzi kontextusába helyezték, azaz szereplőit vele azonosították.[21] Az *Amerikai Psycho* esetében halmozottan igaz volt ez a kijelentés, ahol sokan a szerző nyakába varrták a könyv okozta rémületet és iszonyt. A *Nullánál is kevesebb* azonban első pillantásra több kézenfekvő részletet is felsorakoztathatott annak, aki az írót készakarva a főszereplővel akarta azonosítani. Az alábbi csapdákról lehetett szó, melyekbe több korabeli kritikus és olvasó is beleesett: az egyes regények főszereplői nagyjából ugyanannyi évesek, mint Ellis akkor, amikor az adott könyvet írta. Ellis – ugyanúgy, mint Clay – szintén egy jómódú Los Angeles-i családból származik, nem mellesleg szintén két húga van. Egy interjúban Ellis azt nyilatkozta, hogy egyszer, amiért rossz jegyei voltak az iskolában, egész nyáron Nevadában, nagyapja egyik kaszinójában kellett dolgoznia.[22] Ez arra emlékeztetheti az olvasót, hogy Clay nagyapja szintén kaszinókat üzemeltet. Ezek kevésbé fontosak és mellékesek ugyan, de gyanúsan önéletrajzi elemek a regényben. Mint ahogyan az is, hogy Clay, épp úgy, mint Ellis, előnyben részesíti azt, hogy a nyugati part helyett a keletin tanuljon.

Összegzésképp tehát megállapíthatjuk, hogy Ellis regényét (később az *Amerikai psycho*t és társait is) sok esetben nem úgy dolgozták fel és fogadták be, ahogy azt az író elvárta volna. A *Nullánál is kevesebb* megjelenése után a szerzőt az olvasói gyakran a regény hőseivel próbálták azonosítani, ami kérdéses, ugyanis sokkal inkább fontosabb a szöveg irodalmi megalkotottsága, a rövid és gyors tempójú egységek, a felszín alatti szövegelemek, a szövegen belüli utalásrendszerek megfejtése, valamint a regény más szövegekkel való párhuzamba állítása, nem mellesleg a művek morális üzenetének figyelembevétele. Ellis maga így nyilatkozott egy interjú alkalmával: „Sokkal érdekesebb dolgok történnek egy könyvben annál, hogy szereted-e a karaktereket vagy sem – a szöveggel kapcsolatos technikai dolgok, vagy a narratív kifejtés, illetve ki nem fejtés módjai."[23]

Mivel ezen részfejezet a recepciótörténet feltérképezésére vállalkozott, ezért fontos lehet még megemlíteni Nicki Sahlint és esszéjét, ami egyébként a *Nullánál is kevesebb*hez tartozó tudományos értekezések közül az elsők közé sorolható. Munkájának címe: *„But This Road Doesn't Go Anywhere:' The Existential Dilemma in Less Than*

20 Vö. Steur, *I. m.*, 181–183.

21 Vö. Fodor – L. Varga, *I. m.,* 24.

22 Jaime Clarke, *An Interview with Bret Easton Ellis.* I. rész. 1–7. = https://www.jstor.org/stable/20134803?seq=2#page_scan_tab_contents letöltve: 2017.01.20.

23 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 25.

24 Nicki Sahlin, *But This Road Doesn't Go Anywhere.* The Existential Dilemma in *Less Than Zero*, Critique, 1991. 25. = http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00111619.1991.9933817 letöltve: 2017.01.15.

25 Vö. Steur, *I. m.*, 20–21.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 56

Zero." Tanulmányában a regény egzisztencialista elemeit vizsgálja, és megállapítja, hogy „Az egzisztencializmus nyilvánvaló részei a *Nullánál is kevesebb* című műben leginkább Camus és Sartre elegyeként eredeztethetők, bármilyenek is a közvetlen befolyások."[24] Szerinte az elidegenülés érzete és az abszurd szembeállítása a kapcsolat Clay és Camus között, a semmi és a félelem megtapasztalása, és az ebből adódó saját szabadsága iránt érzett felelősségének a terhe köti össze őt Sartre-ral. Clay elidegenedve érzi magát a társadalomtól, mert Hollywood anyagias értékrendszere végül az önrombláshoz vezethet. Ez az elidegenedés űzi őt az egzisztencialista önkeresés felé. Ezeket az egzisztencialista szorongásokat az erkölcsi értékek és a társadalmi biztonság hiánya által idézi elő. Sahlin nézetét azonban nem osztja mindenki. Így például Steur sem, aki arra figyelmeztet, hogy Sahlin az egzisztencializmus fogalmát nem fejti ki kellő differenciáltsággal, valamint nem vette figyelembe azt sem, hogy az abszurd Camusnál és Sartre-nál is teljesen mást jelöl.[25]

Abádi Nagy Zoltán szerint a minimalista ember azonban gyakran nem tud, vagy nem is akar menekülni, csupán elvágyódik. Clay és a többiek soha nem néznek egymásra, amikor egymással beszélnek. Ez többek között arra is utal, hogy a kommunikációba hiba csúszik, de ugyanakkor a nagyon mélyen eltemetett jobbik én jelzi benne ösztönösen az oda-nem-tartozást. Clay azonban nem fogja fel, hogy elvágyódik, egyszerűen megmarad a kifelé nézés szűnni nem akaró állapotában.[26]

Társas kapcsolatok, társadalmi dilemmák

Már a regény első mondata gyanút kelthet az olvasóban, hogy nem biztos, hogy itt egy működő társadalom, egy összetartó csoport jelenik majd meg a későbbiekben. A könyv kezdőmondata: „Az emberek félnek belekeveredni a Los Angeles-i autópályák forgalmába."[27] A mondat első fele *– az emberek félnek belekeveredni –* többször megjelenik, vezérmotívummá válik a műben. Nemcsak a regény kezdetét, azon belül is a fejezet elejét jelöli, hanem elválasztható a mondat másik felétől, *a Los Angeles-i autópályák forgalmától.* Nyilvánvalóan egy fogalombővülésről van itt szó és nem arról, hogyan viszonyulnak szó szerint a sofőrök a Los Angeles-i autópályák forgalmához. A regény olvasása során hamar kiderül, hogy az emberek nemcsak az autópályáktól, hanem egyáltalán minden más embertől is félnek, nagy általánosságban senkit nem akarnak a maguk közelébe engedni.

Ez az „emberek félnek belekeveredni" azonban nemcsak az idegentől való félelemre, az egymással szembeni közönyösségre utal. Hanem sokkal inkább arra a kapcsolatrendszerre, mely eredetileg a biztonságot és bizalmat, szeretetet és megértést feltételezi, más szóval a családra, amit Ellis regényében azonban pont ezen jegyek ellentéte ábrázol, tehát a bizalmatlanság, kapcsolathiány és egyfajta félelem a családtól. Ez már a regény kezdetén kibontakozik. Amikor Clay több hónap után hazatér – a természetesen elvált szülők – keleti parton lévő otthonába, senki nincs otthon, hogy üdvözölje őt. Csak egy

26 Abádi Nagy, *I. m.,* 242–243.

27 Bret Easton Ellis, *Nullánál is kevesebb,* ford. M. Nagy Miklós, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 57

cetlit talál a konyhaasztalon, amin az áll, hogy anyja és két húga karácsonyi bevásárlásra mentek. Az, hogy az anyja arra sem méltatja, hogy köszöntse őt – arról már nem is beszélve, hogy esetleg a reptérről is elhozza –, azt mutatja, hogy ezek már nem lényeges társas kapcsolatok, sokkal fontosabb a bevásárlás. Az *Anyám és én* című fejezetben Clay az anyjával egy étteremben ül. Teljesen nyilvánvaló, hogy mindkettőjük számára a másik jelenléte egyenesen kellemetlen: a napszemüveg mögé rejtőző arc, a folyton haját érintő kéz, a remegő kézfej, illetve a mesterkélt gesztusok és mimika.[28] Nem is folytatnak értelmes társalgást sem. Arra a kérdésre, hogy mit szeretne karácsonyra, Clay a *semmi*vel válaszol. Ez teljes mértékben helyénvaló válasz egy olyasvalakitől, aki az anyagi javak minden formáját látta már és meg is kapta, és természetesen az anyagi javakon kívül a szüleitől ő semmi mást nem is várhat. Ennélfogva Clay viselkedése a szüleivel szemben egyáltalán nem egy különleges eset, hanem csupán a norma. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a legnagyobb keresztény ünnep, a karácsony, főként a vásárlással összefüggésben kerül szóba, pl. az imént idézett anyával való beszélgetés – ami még csak nem is otthon, hanem nyilvános helyen történik. A gyermek–szülő viszonyra további példa Griffin, akivel Clay Kim partiján beszélget, aki meghívja őt hozzájuk, mert üres a háza, a szülei ugyanis karácsonyra Rómába utaztak. Vagy amikor Clay társaival Daniel bulijában van, megkérdezi Danielt, hogy hol vannak a szülei, akinek fogalma sincs róla, de valójában mindegy is számára:

> – Hol vannak a szüleid? – kérdezem.
> – A szüleim?
> – Aha.
> – Asszem, Japánban.
> – Mit csinálnak ott?
> – Vásárolnak.
> – Bólintok.
> – De az is lehet, hogy Aspenben vannak – mondja. – Nem tök mindegy?[29]

És még számos példát lehetne felsorakoztatni a történetből. L. Varga Péter és Fodor Péter ezzel kapcsolatban az alábbi megállapításra jut: „Amennyiben ezeket a dialógusokat nem pusztán a bennük termelődő kommunikációs deficit társadalomkritikai példaértéke szempontjából vesszük szemügyre, akkor a megszólalások s az őket kísérő szereplőleírások látványosan klisékből építkező jellege tűnhet föl számunkra."[30] A szülők és gyermekeik viszonyával kapcsolatban idézi továbbá Medgyes Tamás értekezését, mely szerint a „*Less Than Zero* a meg nem értés dokumentuma is, és kifejezetten a kommunikáció lehetőségei és technikái szempontjából reflektál a problémára, némi önirónával."[31] Clay apjának szerepe egyébként önmagában véve is parodisztikus elemként működik, főleg, ha azt vesszük, hogy a vadonatúj Ferrarijához cowboy-kalapot hord. Ugyanakkor szintén az irónia és a groteszk íz érződik azon, hogy a regény egyetlen szülői tanácsa

28 Vö. Fodor – L. Varga, *I. m.,* 26.

29 Ellis, *I. m.*, 57.

30 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 26.

31 Medgyes Tamás, *Felszínesség, ismétlés, intertextualitás: A kortárs amerikai próza olvasása,* 2003, 19. = http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/75 letöltve: 2017.01.22.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 58

– ha egyáltalán annak lehet nevezni – egy erősen New Age-szlogenként ható mondat, mely pont az apától hangzik el: „Azok a kozmikus vibrációk különös módon hatnak a testedre."[32] Ellis a szülők gyermeküktől való eltávolodásának képét még tovább élesíti: amikor Blair buliján ott vannak a lány szülei is. Igaz, Blair apja a szeretőjével, Jareddel, anyja pedig a nem titkolt alkoholfüggőségével: „Ó, istenem, Blair apjának igazán nem kellene meghívnia Jaredet az ilyen bulikra. Olyan ideges lesz tőle az anyja. Különben is teljesen kiüti magát, de még rosszabb, ha itt van Jared."[33] És ezek után szintén teljesen abszurd módon jelenik meg Clay barátnőjének, Kimnek az esete, aki ugyancsak egy partit ad, s amikor az anyja iránt érdeklődnek, így válaszol:

> – Mit csinál anyád? – kérdezi Blair. – Még mindig Tommal jár?
> – Honnan veszed? Az *Inquirer*-ből? – nevet Kim.
> – Nem. Láttam egy képet róluk a *Hollywood Reporter*-ben.
> – Angliában van Milóval, már mondtam – mondja Kim, ahogy közeledünk a megvilágított vízhez. – Legalábbis ezt olvastam a *Variety*-ben.[34]

Kimnek nincs más választása, anyja jelenlegi tartózkodási helyéről és pillanatnyi szeretőjéről a *Variety* magazinból szerez tudomást. Tehát körülbelül pontosan annyit tud saját anyjáról, mint egy átlagos bulvárlapokat olvasó, és nem elhanyagolható ez az információ azért sem, mert Ellis ebben a rövidke párbeszédben három ilyen újságot is megnevez.

Clay pszichiáterhez jár, akinek tudása és végzettsége, minősítése egyáltalán nem kerül szóba, csupán az a tény, hogy fiatal, szakállas, 450 SL-en jár és Malibun van háza. A szakáll nyilván hozzátartozik a karakter megjelenéséhez, az autó és a ház jelenti azt, hogy ő is gazdag, ami feltételezi, hogy egy „jó", de legalábbis sikeres lélekgyógyásszal van dolga. Egyértelmű azonban, hogy a terápia nem működik túl jól. Az orvos beszél, amíg Clay hallgat. Ellis ironikus módon felborítja az olvasó elvárásait. A lélekbúvár végül arra kéri Clayt, hogy segítsen neki egy forgatókönyv megírásában. És itt már nem teljesen egyértelmű, hogy ez a terápiához tartozik-e, vagy a pszichiáter egyszerűen csak ki akarja használni Clay kapcsolatait. A következő „kezelésnél" Clay már sír, de nem tudja, hogy miért, több oka is lehet: a szülei miatt, a barátai miatt, a drogok miatt, vagy az autója miatt. A lélekbúvár azonban nem ezekről, hanem inkább Elvis Costelloról szeretne beszélgetni. Amikor Clay háromszor kérdezi egymás után, hogy „Velem mi van?", így válaszol rá: „Ugyan már, Clay [...] Ne legyél ilyen...kicsinyes."[35] Tulajdonképpen mintha az orvos szorulna segítségre, ő az, aki egyfolytában beszél, s a betege a hallgatósága. Nem ez az egyedüli példa arra, hogy a regényben valamilyen módon a szerepcsere elve érvényesül. Ahogyan az apja elmulasztja név szerint bemutatni Clayt, ő ugyanúgy nem említi egyszer sem a regényben a testvéreinek a nevét. A Clay állapotát figyelembe nem vevő pszichiáter, aki inkább Elvis Costelloról kíván társalogni szintén Clay

32 Vö. Fodor – L. Varga, *I. m.,* 27.; Sahlin, *I. m.,* 29.

33 Ellis, *I. m.*, 17.

34 *Uo.*, 84.

35 *Uo.*, 125–126.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 59

viselkedését juttatja az eszünkbe annál a karácsonyi jelenetnél, amikor a személyes érzelmi ügyüket igyekszik szóbahozni Blair, de ő próbálja „más témákra terelni, filmekre vagy koncertekre."[36]

Az, hogy a fiatalok a felnőttektől a pénzen kívül semmiféle támogatásra nem számíthatnak, az egyértelmű. Az olvasó ebben az esetben feltételezheti, hogy akkor legalább egymás között kialakulhatnának szorosabb barátságok, bizalom és megértés egymás iránt – egyfajta „szülőt helyettesítő" szerepek. Erről azonban szó sincs, sőt épp az ellenkezőjéről: egyikőjüknek sem áll érdekében erős kapcsolatokat kialakítani. Egy beszélgetés során, melynek résztvevői Blair, Alana, Kim és Clay az is kiderül, hogy egyikőjük sem tudja a másikról – de még saját magáról sem –, hogy épp kivel jár, vagy kivel volt korábban, kivel feküdt le legutóbb. És Clay, aki csak hallgatója ennek a társalgásnak rájön, hogy az említett nevek közül ő is lefeküdt már néhánnyal. A későbbiekben megfigyelhető pl. az is, hogy Clayt egyáltalán nem érdekli Daniel problémája, Danielt nem érdekli Vanden gondja – akit egyébként saját problémái sem érdeklik. Clay fokozatosan ugyan, de ráeszmél, hogy egyszerűen képtelen, nehezére esik együttérzést tanúsítani.

36 Vö. Fodor – L. Varga, *I. m.,* 45.

„Itt eltűnhetsz"

Ezen részfejezet címe a mű egyik vezérmotívuma, mely egy visszatérő reklámfelirat:

„Itt eltűnhetsz..." Ez a felszólítás hűen tükrözi a szereplők által képviselt alaptételt: hogyan lehet kibírni a kopott, lapos mindennapokat, a kábult álmodozás és a delírium állapotát. Ez a generáció

Anonymus festmény, fotóperformansz, Csíkszereda, 1994 (fotó: Barabás Zsolt)

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 60

azonban még erre is képtelen. A reménytelen sínylődés az anyagi jólétben végeláthatatlan boldogtalansággal és érdektelenséggel párosul. A regényben mindenki mindenkivel lefekszik, de senki sem képes arra, hogy felelősséget vállaljon tetteinek következményeiért, mint ahogy azt jól ábrázolja pl. Daniel reakciója Vanden terhességére. Senki nem érdeklődik a másik iránt, „nem izgatják egymást", hiszen „az élet sokkal egyszerűbb, ha az emberek nem ápolnak egymás iránt tartós kapcsolatokat." És ezt Clay a regény végén a Blairrel való beszélgetésében fejezi ki leginkább:

> – Mi izgat téged? Mi tesz boldoggá?
> – Semmi. Semmi sem tesz boldoggá. Nem szeretek semmit. [...] Nem akarom, hogy izgasson bármi is. Ha izgatnak a dolgok, akkor csak rosszabb lesz, akkor csak még valami miatt kell aggódnom. Nem annyira fájdalmas, ha nem izgat semmi.[37]

A regényen végighúzódik egy szerelmi szál, Clay és Blair halódó kapcsolatának története. A szakításnak tűnő jelenetben Blair a *jelenlét* hiányát kéri számon Clayen: „– De olyan volt, mintha nem lettél volna ott. [...] Ránézek, várom, hogy folytassa, felnézek a hirdetőtáblára. *Itt eltűnhetsz."*[38] Az említett reklámmotívum utolsó feltűnése jelzi a jelenlét paradoxonát, hogy sohasem volt jelen, soha nem volt ott a kapcsolatukban, de igazából akkor sincs ott, amikor pont erről beszél vele a lány.

Nem kevés metaforikus és allegorikus kép is gazdagítja a regényt.

A legszemléletesebb bizonyíték erre az út metaforája, mely fontos funkciót tölt be a műben. Az út, az életút kronotoposza jelentős szerepekhez juthat a regényekben. Megdőlhetnek és eldőlhetnek, összeütközhetnek és egymásba fonódhatnak a legkülönfélébb emberi sorsok. Gazdag metaforizációs lehetőségekkel bír: „életút", „új útra lépni", „történelmi út", „elágazás", esetleg valamilyen fordulópont a hős életében. Clay hallott egy prédikátort, aki útelágazásról, majd krisztusi megváltásról, „helyes útra térítésről" beszélt. Azonban szintén egy útja alkalmával a már említett plakátfeliratot látja: *„Itt eltűnhetsz."*

Az út metaforájával kapcsolatban megemlíthető, hogy Stemler Miklós szerint a mű „roadregényként" is olvasható,[39] hiszen a narráció és egyben a történet fő szervező struktúrája a folyamatos helyszínváltás és az utazások, noha térben ez nem is jelent óriási távolságokat. Ezzel alátámasztható az a megállapítás is, hogy főhősünk (de tulajdonképpen az összes szereplő) mindig úton van. Clay és barátai nagyon sokat utaznak céltalanul éppúgy, ahogyan az életük is egy kilátástalan, céltalan tengődés. A hősök azonban nem számolnak semmiféle útelágazással, sorsfordítással, megváltással – amit a tévéből hallanak –, de valószínűleg még egy figyelmeztető táblával sem. Az út számukra más funkciókat tölt be. Egy alkalommal, amikor Clay és Rip a Mullholand Drive-on hajtanak végig, hirtelen megállnak a legveszélyesebb kanyarban és az alatta elterülő mélységbe, völgybe tekintenek. Fodor Péterék a való életben dúsgazdag kaliforniaiak otthonai által szegélyezett út

37 Ellis, *I. m.*, 210.

38 *Uo.*, 209.

39 Stemler, *I. m.*

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 61

metaforáját először a fizikai pusztulás jelölőjeként értelmezik,[40] és teszik ezt teljes joggal, hiszen a völgy alján lévő autóroncsok látványa bátran erre enged következtetni, majd rögvest kétértelműnek nevezik, amikor Julian történetét veszik figyelembe: „Rip mesélt a barátairól, akik ebben a kanyarban haltak meg, emberekről, akik rosszul mérték fel az utat. Emberekről, akik elkövettek egy hibát késő éjszaka és eltörpültek a semmibe."[41] Az emberek tehát addig mennek az úton, ill. addig élik az életüket, míg nem követnek el súlyos hibákat, vagy míg az út bosszúja be nem következik, tehát az életé, és végül eltűnnek a semmibe. Nincs megváltás, nincs újrakezdés, egyszerűen csak felszívódnak, azaz: „eltűnnek". S ez a jól ismert, sokak által idézett párbeszéd is bátran olvasható ebből a megközelítésből:

– Hova megyünk? – kérdeztem.
– Nem tudom – mondta. – Csak úgy megyünk.
– De ez az út nem vezet sehová – mondtam neki.
– Az nem számít.
– Miért, mi számít? – kérdeztem kis szünet után.
– Csak hogy rajta vagyunk, haver – mondta.[42]

Az út, melyen tartanak, egy zsákutca. Pontosan az ellentéte annak, amit a prédikátor ígért nekik: az elágazás, a megfordulás lehetősége. A zsákutca metaforája az elkerülhetetlen vég asszociációját hívja életre, miközben Ellis hősei egyáltalán nem azzal foglalkoznak, hogy hová, merre tartanak, hol végződik az út, nekik csak az a lényeg, hogy rajta vannak. Végül úgyis mind reménytelenül a semmibe tűnnek.

Megállapíthatjuk tehát, hogy ezek az utazások valójában céltalanok, a tapasztalatszerzést sem szolgálják. Stemler Miklós szerint az utazások és bulik állandó, körkörös ismétlődésén van a hangsúly, melyet a narráció szintjén a camera-eye technika teremt meg. Ez abban nyilvánul meg, hogy az elbeszélő érzékelő automata módjára rögzíti a történéseket, és csak nagyon kevés teret hagy a reflexióknak, nem mellesleg az ok-okozati viszonyok összekapcsolása sem működik.[43] Megfigyelhető ez akkor, amikor Blair, Clay barátnője megpróbálja felhánytorgatni szerelmi viszonyukat, ám Clay csak az esemény mechanikus rögzítésére képes („Blair fog egy filctollat, és írni kezd valamit az asztalra. ... Valaki piros filctollal, gyerekes macskakaparással telefirkálta az asztalt azzal, hogy 'Segíts rajtam'"[44]), de arra már nem, hogy esetleg a kérés gyakorlati voltát felfogja, megértse, hogy ténylegesen „segítsen rajta". Ez az ironikus olvasat még tovább erősödik a már korábban tárgyalt pszichiáter karaktere révén, amikor a következő fejezetben már-már groteszk módon jelenik meg az orvos, s aki Clayhez hasonlóan, tehát a regény szereplőihez méltóan, nem veszi figyelembe betege segélykiáltását. Erre a passzív recepcióra a legjobb példa az, amikor Clay elkíséri a már említett, teljes mértékben elzüllött és prostituálttá vált barátját, Juliant, hogy egy sokkal idősebb férfivel folytatott nemi együttlétét nézze meg.

A szintén sokat idézett mondat ekkor hangzik el: „És hogy csak az számít, hogy látni akarom a legrosszabbat."[45] Ahogyan azt Stemler is

40 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 34–35.

41 Ellis, *I. m.*, 199.

42 *Uo.*, 200.

43 Stemler, *I. m.*

44 Ellis, *I. m.*, 123.

45 *Uo.*, 176.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 62

megállapítja, Clay az így szerzett tapasztalatát nem tudja értelmezni. Valamint, ezt a passzív recepciót a tévénézés folyamatához hasonlítja, mely a regény egészén végigvonul. És nem mellesleg a szöveg erénye, hogy a témakörön kívül maga az elbeszélés is képes „lemodellezni" ezt a fajta életlátást.

Visszatérő motívumnak számítanak még az állandóan ismétlődő mondat- és gondolatfoszlányok. Ilyenek pl. az „Itt eltűnhetsz"-en kívül „Az emberek félnek belekeveredni, Bárcsak ő lenne eladó", vagy különböző jelzők: pénzes, szőke, barna stb.

A repetíció effajta funkciója lehet a kiüresedett, körben forgó lét hangsúlyozása, nem mellesleg az irónia jelenléte. A regény intermediális elemei közé tartoznak a zenei utalások, a televízió, az MTV állandó jelenléte, a videóklipek és a videóklipként működő pergő párbeszédek és fejezetek. A különböző médiumok állandó jelenlétéhez hozzátartozhat az is, hogy a szereplők nagy zenerajongók (egyébként Ellis maga is, sőt zenekara is volt például), erről árulkodnak a poszterek és plakátok, kazetták és videók. A már említett regénycímen kívül számos Elvis Costello utalás jelenik meg a műben. Ezenkívül zenei utalásként működnek a dalszövegek és dalcímek, melyek nagyon érdekes funkcióval bírnak: előrevetítik a későbbi eseményeket. A *New Kid in Town* (Új srác a városban) című dal például egyértelműen Clay szerepére és helyzetére utal, aki több hónap után hazatér a keleti parton lévő otthonába, ahol már inkább idegenként – új fiúként – tekintenek rá. A *Somebody Got Murdered* (Valakit meggyilkoltak) című Clash-szám és a *Sex and Dying in High Society* (Szex és halál a gazdagok világában) című dal elhangzása után pedig valóban találnak egy hullát, egy drogtúladagolásban elhunyt fiatalét. A *Tainted Love* (Romlott szerelem) „véletlenül" épp az után kerül említésre, miután kiderül, hogy Julian prostituált énje a végletekig képes elmenni: egy szállodai szobában egy jóval idősebb férfival létesített szexuális kapcsolatot. És, hogy a magyar fordítást se hagyjuk szó nélkül: M. Nagy Miklós vélhetően egy szándékos szójátéka is értelmezhető ebben a kontextusban, tehát a zenei utalásrendszerek továbbszövésének technikájában:

> – *Zene?* – vág a szavamba Rip – írtál is *zenét?*
> – Hát, aha, egy keveset.
> – Visszamész? – kérdezi Rip, egy *ütemet* se hagyva ki.[46]

A következő oldalon pedig már *kihagy egy ütemet*. A regény másik jelentős eleme a televízió. A tévénézés is a zenével összhangban jelenik meg, hiszen csakis kizárólag az MTV-t, azaz a zenecsatorna műsorait nézik. A televízió mint a passzivitás vitathatatlan eszköze, az MTV a *Nullánál is kevesebb*hez tartozó tanulmányokban, értelmezésekben mindig visszatérő témaként jelenik meg, sőt a művet a megjelenése után MTV-regénynek is nevezték. A szövegben előforduló intermediális utalásrendszereket rendkívül pontosan elemző Fodor Péter és L. Varga Péter megállapítja, hogy Ellis már ebben a

46 *Uo.*, 33.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:53 Page 63

könyvében különleges érzékenységet mutat regényszöveg és technikai médiumok összetársítása terén: „a tér és időmegjelöléssel kezdődő rövid jelenetek, melyek olykor maguk is egymáshoz lazán kapcsolódó képekből állnak, a gyakori és hirtelen vágások az 1981-ben induló, tehát a regény születésekor nagyon friss zenecsatorna által sugárzott, kevert médiumú és műfajú videoklip működésével állíthatók párhuzamba."[47]

Természetesen az itt felsorakoztatott médiumközi utalásokon kívül még számos ilyen található a regényben – és azok folytatásaiban egyaránt, pl. az *Amerikai Psycho*ban is. Az viszont, hogy milyen olvasási stratégia bevonásával válik érthetővé, hogyan válik rendeltetésszerű eszközévé a regénynek, függ attól, hogyan épül be a szövegbe, illetve, hogy mely jelentésrétegeik válnak erőteljesebbé a rekontextualizáció által.

Az értékek iránti közömbösség

A regényben a divat, a népszerűség, a trendiség elengedhetetlen feltétel. Berta Ádám tanulmányában hangsúlyozza, hogy Ellis úgy tudja megszervezni anyagát, hogy az ne tartalmazza a korábbi irányzatok jellegzetes vonásait. Párhuzamba állítja a *Nullánál is kevesebb*et az *Amerikai Psycho*val és jelzi, hogy ellentétben a posztmodern prózával, nem középponttalanítja magát a két regény, és nem jelöli kettősségét a felszínnek és a mögöttes tartalomnak.[48] Ellis hősei számára ugyanis a legnagyobb, s talán az egyetlen érték a fogyasztás, az anyagi szükségletek folytonos kielégítése, a materializmus minden lehetséges formája: a korlátlan és céltalan vásárlások, a reklámok tömkelege, sztárok és márkák, plázák és szupermarketek. Amikor Clay barátnőjét, az anorexiás és heroinfüggő Murielt kiengedték a Cedars-Sinai kórházból, az anyja reakciója az volt, hogy vett a lányának egy ötvenezer dolláros Porschét.[49] Vagy egy másik esetben a materializmus oly méreteket ölt, hogy a szülő már nem is veszi meg az ajándékokat – egyszerűen képtelen rá, mert mindene megvan a gyerekének. Megvásárolt, vagy saját kezűleg elkészített ajándékok helyett Clay apja a gyerekeinek karácsony reggelén csekkeket tölt ki. Itt még a pénz sem jelenik meg a megfogható bankjegy alakjában, hogy esetleg egy borítékban, vagy üdvözlőlappal együtt legyen átadva. Ehelyett inkább az apa hozzáférést biztosít a bankszámlájához, amihez valószínűleg amúgy is hozzáférnek az év bármelyik napján. Azok az ajándékok is paradox jelleggel bírnak, melyeket a gyerekek vesznek a szüleiknek. Mialatt Clay az anyjával és húgaival közös karácsonyi bevásárlásra megy, mellékesen megjegyzi, hogy azokat az ajándékokat is az apja számlájáról veszik meg, melyeket maguknak és az apjuknak szánnak. Az apa fizeti saját maga ajándékát is.

A használati értéke egy-egy tárgynak már nem érdek kérdése: amikor a bevásárlásról hazafelé tartanak, a lányok meglátnak egy Galaga nevű videojátékot, melyet ők feltétlenül meg akarnak kapni. Amikor az anyjuk azt mondja, hogy már kaptak „Atarit", azt válaszol-

47 Fodor – L. Varga, *I. m.*, 53.

48 Berta Ádám, *Leértékelt áruk a valóság polcán*, Prae, 2009/2., 14.

49 Ellis, *I. m.*, 81.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 64

ják a lányok, hogy az olcsó. Azért akarják feltétlenül a Galagát, mert az drágább, s mert még nincs meg nekik. Az új iránti vágy jelenik meg és a presztízs, hogy valami olyan videojátékuk lehet, ami nagy valószínűséggel a barátnőknek még nincs. Azonban, hogy milyen játék is ez valójában, vagy mivel másabb ténylegesen az Atarinál, az nem kerül említésre.

A *Nullánál is kevesebb* által bemutatott társadalmi rétegbe tartozó emberek olyannyira gazdagok, hogy bármit megkaphatnak, amit csak akarnak. Ebből következik az a logikus felvetés, hogy ők már egyáltalán nem ismerik a vágyakozás érzését, hiszen minden fogyasztói szükségletük azon nyomban kielégítésre kerül. Habár Clay a regényben többször is a vásárlással tölti el az idejét, soha nem tényleges érdeklődéssel teszi azt. És amikor egy lemezboltban van, semmi olyat nem talál, ami tetszene, vagy ami még nem lenne meg neki.

Ez az anyagi jólét és kielégítettség ahhoz vezet, hogy a fiatalok más területeken próbálnak izgalmakat keresni. Abban a jelenetben például, amikor Rip lakására mennek, egy megkötözött, meztelen, tizenkét éves lányt látnak, akit Rip bedrogozott és többszörösen megerőszakolt. Amikor Clay burkoltan megpróbál szemrehányást tenni Ripnek a látottakért, hogy azért ez így nem helyes, Rip így válaszol: „Mi a helyes? Ha akarsz valamit, jogod van elvenni. Ha akarsz valamit csinálni, jogod van azt csinálni."[50] Majd miután Clay a szemére veti Ripnek, hogy neki valójában semmire nincs szüksége, hiszen mindene megvan, Rip azt válaszolja, hogy ez nem igaz, nincs meg mindene. Majd miután Clay ingerülten megkérdezi, hogy „Mi az ami neked nincs meg?", ez a válasz érkezik: „Nincs, amit elveszítsek." Innen nézve tehát a morális értékek legapróbb jeleinek is búcsút lehet inteni. Ami a „helyes" szót illeti, ha megnézzük az eredeti szöveget, az angol nyelvben itt akár különbséget is tehetünk a jelentésben és egy nyelvi játékot is felfedezhetünk. Amikor Clay azt mondja: „I don't think it's right"[51] Clay valószínűleg a morális, erkölcsi értelemben vett helytelenségre utal. Rip *'right'* szava viszont a „you have the right to take it" kontextusban – ellentétben a *helyes* fordítással – *jogilag* értelmezhető, hogy hatalma van így cselekedni, erkölcsi kötelességeit ő nem veszi figyelembe.

„Az emberek félnek belekeveredni" – ahogy említettem, ez a regény egyik állandóan ismétlődő vezérgondolata. A szó szerinti jelentésén túl a szereplők tetteire, a későbbi történésekre is utal. Mert itt még valóban félnek, nem lépik túl azt a bizonyos határt – ami majd az *Amerikai psycho*ban teljesen megszűnik. Clay szabad akaratának és józan ítélőképességének köszönhetően tud mérlegelni, megpróbálja a tőle telhető legjobb döntéseket hozni, amikor pl. úgy határoz, hogy elhagyván a helyiséget, nem vesz részt egy tizenkét éves lány kegyetlen megerőszakolásában. Mert – a fentebb említettek alapján – ő talán még tudja, hogy mi a helyes. Vagy legalábbis úgy tesz.

Azon kritikusok, akik részletesebben foglalkoztak a *Nullánál is kevesebb*el, nem veszik figyelembe azt a nyilvánvaló tényt, hogy az értékek hiánya, melyet a fiatalok a regényben jól prezentálnak, abból

50 *Uo.*, 194. p.

51 Ellis, *Less Than Zero*, 177.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 65

eredeztethető, hogy a környezetük semmi más lehetőséget nem kínál fel nekik a tengernyi sok pénzen kívül. Az egyetlen értékrendszer, amit ők ismernek és képviselnek, az a materializmus. A családtól semmi mást nem tanultak meg, van, hogy saját magukat is árucikknek nézik, mint ahogy azt Nicki Sahlin is megjegyzi: „A regény fiatal szereplői családjaiktól magukba szívták azt az elvet, hogy a saját létezésüknek és cselekedeteiknek nagyon kicsi a fontossága. Az egyedüli értékrendszer, amit az utódaikra hagytak a materializmus, az erkölcsöt pedig szabadelvűen alkalmazzák, néha saját magukat is materialista cikknek nézve."[52] Amikor Clay egy étteremben ül, meglát egy srácot, majd arra gondol: „*Bárcsak ő lenne eladó*!"[53] Ez a tipográfiailag is megkülönböztetett mondat a regényben előfeltételezi a későbbi eseményeket, méghozzá azt, ahogy Julian prostituálttá válik. Ezen kívül arra is utal, hogy itt az emberek nemcsak árukat vásárolnak és eladnak, hanem ők maguk az áruk. A regény ábrázolja, hogy Julian a „kiárusítás folyamata" révén hogyan veszíti el emberi méltóságát. Ezen folyamat végén valami hasonló dolog történik, mint a lány esetében, akit Rip bedrogozott és megerőszakolt. Itt eszünkbe juthat a snuff-filmet tárgyaló dialógus, amikor is nyilvánvalóvá válik, hogy a szereplők számára nem az lesz a kérdés, hogy egy esemény milyen jelentőséggel bír, hanem az, hogy valódi-e. Fodor Péterék párhuzamot vonván a snuff műfajjal és a *Nullánál is kevesebb*el azt állapítják meg, hogy nem pusztán bestiális amoralitása miatt fontos együtt említeni a kettőt, hanem azért is, mert „legfontosabb tulajdonsága annak a mimézisnek a nélkülözése, amely híján a helyettesítésre épülő jel-jelölő-jelentés triász helyén a fizikai test megkínzásának és elpusztításának mint perverz vágykeltő eseménynek a megtörténése marad."[54]

Mint ahogyan az jól látható, a materializmus, mint az egyedüli értékrend a regényben olyan erős, hogy az embereket nemcsak hogy irányítja, hanem egyenesen elnyeli, és maguk válnak árucikké. A materializmus mindenkit egyenlővé tesz. Ezt mutatja a szinte teljesen egyforma és egymással felcserélhető karakterek ábrázolása is („És valamikor az este folyamán Blair lelép Rippel vagy talán Trenttel, vagy talán Rip lép le Trenttel, vagy Rip lép le a két szőke csajjal, akik Trent mellett ülnek, vagy Blair lép le a két szőke csajjal ... "[55]). Az összes fiatal regényszereplő (nemre való tekintet nélkül), akikkel Clay találkozik, az alábbi jellemzést kapja: szőke hajú, lebarnult, napszemüveget viselők. A napszemüveg eltakarja a szemet és „elbújhatnak" mögé a külvilágtól (a regény borítója egyébként több kiadásban is napszemüveget ábrázol). A szőke haj és lebarnultság állandó visszatérése az egyénítés szempontjából redundánssá válik, hiszen szinte mindenkire egyformán érvényesek.[56] „Ellis identitásuktól megfosztott, tetszőlegesen felcserélhető hősei – írja H. Nagy Péter – sokszor nem tudják eldönteni, hogy melegre, újhullámosra, punkra, pszichopata őrültre, vagy épp hétköznapira vegyék-e a figurát."[57]

Az identitás és individualitás kérdésköre tehát a *Nullánál is kevesebb* esetében kiemelkedő jelentőséggel bír. Fontosnak tartom meg-

52 Sahlin, *I. m.,* 31.

53 Ellis, *Nullánál is kevesebb,* 27.

54 Fodor – L. Varga, *I. m.,* 37.

55 Ellis, *I. m.*, 122–123.

56 Vö. Fodor – L. Varga, *I. m.,* 41.

57 H. Nagy Péter, *Minimál-esszé*, Prae, 2004/1., 99.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 66

58 Ellis, *I. m.*, 41.

59 Stemler, *I. m.*

említeni azt is, hogy a regény önreflexív módon is működik, ugyanis több helyen is adja magát az önkommentárként való olvasat lehetősége. Clay reflexiói saját magára és az őt körülvevő világra mindenképp figyelemreméltók: „Főként fiatal srácok vannak a házban, úgy tűnik, jut belőlük az összes szobába, és mindannyian egyformák: vékony, lebarnult test, rövid szőke haj, kék szem, üres tekintet, üres, szenvtelen hang, és az jut eszembe, hogy vajon én is pontosan ugyanúgy nézek-e ki, mint ők.”[58] Stemler Miklós szerint ez a jelenet több szempontból is érdekes. Nem elég, hogy az elbeszélő képtelen a felszíni történések mögé látni, de tulajdonképpen önazonossága, önértése kérdőjeleződik meg, hiszen ez az egyetlen rész a regényben, ahol önmaga leírását adja, de ezt is csak közvetve, ugyanis ehhez is csak másokon keresztül jut el, ráadásul úgy, hogy képtelen bármiféle identitásképző különbség felmutatására.[59]

Azon fiataloknál tehát, ahol ezek az értékek olyan erősen jelen vannak, hogy tulajdonképpen mindannyiukat egyformává teszi, nehezen elképzelhető az a forgatókönyv, hogy egy tinédzser a sok közül kellő önazonossággal és egyéniséggel rendelkezzen ahhoz, hogy ebből az identitásproblémákkal küzdő társaságból ún. egzisztencialista módon kiemelkedjék.

A hét eseményei, installáció, print, vetített kép, Marosvásárhely, B5 Stúdió, 2008

A hét eseményei című installáció egy valós gravitációs térkép printjét helyezte szembe személyes fejlesztésű ikonok rendszerével (halványan vibráló, vetített kép).

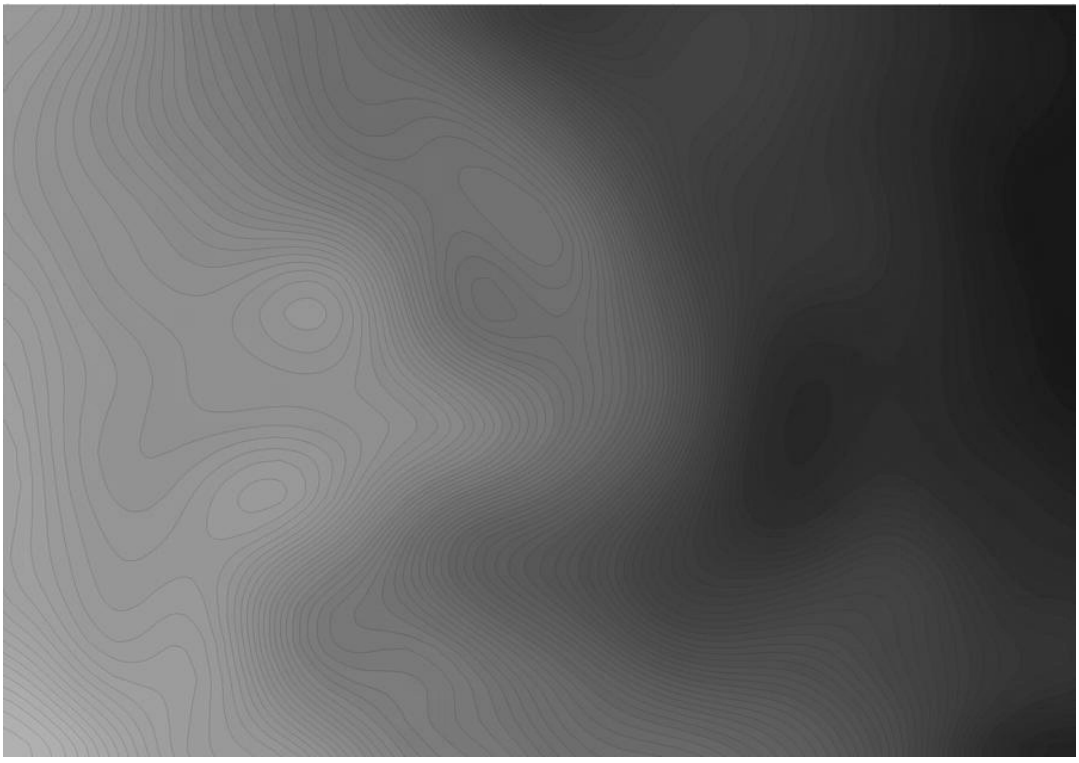

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 67

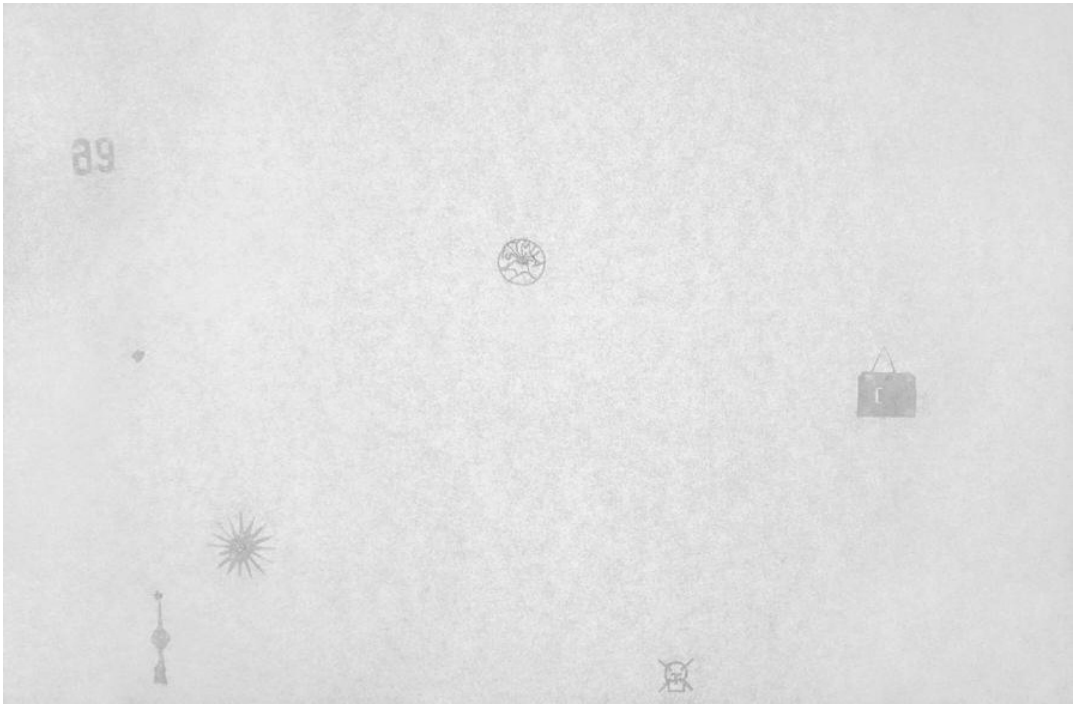

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 68

DEISLER SZILVIA

Navy Blue avagy Calvino Olvasója és Olvasónője 2.0

J. J. Abrams – Doug Dorst: S

J. J. Abrams és Doug Dorst formaújító projektje, az *S.* nem csak a regényműfajon belül tudta felkelteni a figyelmet, hanem nagyon okosan a filmes közönség érdeklődését és az internetes felületet kihasználva teremtett kellő reklámot az írott szónak. Ellis és Danielewski után tehát messze nem ez az első példa, hogy a kreatív marketing és a tehetség összekapcsolása valami újat és egyben maradandót képes létrehozni, miközben a formával és a tartalommal való játék állandó mozgásban tartja a mű labirintusát.

A labirintus középpontja

Az *S.* esetében mintha legalább két középpont felé haladnánk a labirintusban való bolyongás során: az egyik oldalon ott a *Thészeusz hajója*, mely irodalomolvasás-történeti szempontból tekinthető a főszövegnek, a másik oldalon pedig az összes marginális vagy lapalji jegyzet, ami néha azt az érzést erősíti, mintha a *Thészeusz hajója* csak azért íródott volna, hogy felületet szolgáltasson ahhoz, hogy ezek megszülethessenek. És így bár több vonalon halad az olvasás, azért mégsem történik szakadás a két történet között, mint a *House of Leaves* esetében. Míg Danielewski képes volt felborítani és destruálni az olvasói szokások által kódolt olvasási folyamatot azzal, hogy teljes mértékben fragmentálta a szöveget a narráció minden szintjén, míg nem maradt főszövegnek elkönyvelhető egység, ahol ráadásul – annak ellenére is, hogy az egyes remedializációk tulajdonképpen csak az őket megelőzőnek a kiegészítései voltak – az egyes médiumok gyakran akár teljesen függetleníthetők egymástól, addig az *S.* ezt nem teszi meg. Dorst bevallása szerint elsőként a *Thészeusz hajóját* írta meg, majd utána állt neki a margószéli jegyzeteknek. Ebből a szempontból is Jen és Eric konverzációja kiegészítő jellegű, csak a *Thészeusz hajójá*nak kontextusában jöhet létre, és csak annak a függvényében működhet. Azért is, mert a V. M. Straka regényét tartalmazó médium felületét használja, részben parazitálva rajta, hiszen ellopja az olvasó figyelmét. Brendon Wocke *The Analogue Technology of S: Exploring Narrative Form and the Encoded Mystery of the Margin* című írásában többek között erre hívja fel a figyelmet: a regény szövegének és a jegyzeteknek (vagy ahogy ő nevezi, kiegészítéseknek)

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 69

a viszonyára. „A kiegészítés veszélye az egész destabilizálásának módjában rejlik. Ebben az esetben a marginális jegyzetek mélyen problematizálják az olvasási élményt, megzavarva az olvasót és alá-aknázva a regény észlelt egységét."[1]

A másik oldalon ugyanakkor a jegyzetek hozzá is tesznek a *Thészeusz hajójá*hoz, például azzal, hogy egy bonyolultabb összefüggésrendszer részeként mutatják, többek között a benne rejlő intertextuális utalások felfedésével. Vagyis a *Thészeusz hajója* a V. M. Straka életmű kontextusába kerül, ami a jegyzetek nélkül nem lenne lehetséges. Ebből a nézőpontból pedig elmondható, hogy a kezdeti felfogással ellentétben egyfajta szimbiózis alakul ki a margószéli jegyzetek és a *Thészeusz hajójá*nak szövege között, hiszen egyik a másik nélkül nem lenne ugyanaz.

Mindezek mellett a jegyzetek együttese képes túllépni önnön kommentár-funkcióját, és megalkotja saját narratíváját, mely viszont csak ebben a formában és a *Thészeusz hajójá*nak kontextusában működhet, hiszen fragmentált, rövid kérdés-válasz szerkezete (ami erősen utal a 21. századi hipertérben zajló kommunikáció formájára) nem teszi lehetővé főszövegként való működését. Azt azonban, hogy ez a limitált tér és forma nem elegendő számára, a könyvbe helyezett más médiumok (képeslap, levél) bizonyítják, valamint az, hogy a kommunikáció egy könyv lapjainak felületén és nem a közösségi hálón vagy SMS-üzenetként jelenik meg, romantikus felhangot kölcsönözve neki ezzel.

S. a könyvön kívül

Az *S.* megjelenését sok találgatás előzte meg, senki sem tudta ugyanis, mivel áll majd elő J. J. Abrams és Doug Dorst. A könyv mint lehetőség nem volt a legelső ötletek között, sokkal inkább a mozifilm vagy tévésorozat (szóba jött a *Star Wars*, a *Cloverfield* és a *Lost* is), amit leginkább az internetre dobott Bad Robot produkciójában megjelent *Stranger* című teaser trailer is erősített. Az egy percnél alig hosszabb első ízelítő képi- és hanganyagából az érkező médiumra utaló semmi közelebbi nem derült ki, csak a második előzetes mutatott és mondott többet, felfedve a projekt könyv-létét. További információt azonban nem közölt, hiszen a trailer végén megjelenő hivatkozás a www.soonyouwillknow.com weboldalra (ami a mozifilmek esetében az új produkciókhoz szokott készülni, további információt szolgáltatva az érdeklődőknek) teljes zsákutca, mivel nem tartalmaz többet a könyv

1 Brendon Wocke, *The Analogue Technology of S: Exploring Narrative Form and the Encoded Mystery of the Margin* = Between, Vol. IV.8., 2014. http://www.betweenjournal.it

borítójának képénél, a megjelenés dátumánál és azokra az oldalakra való hivatkozásnál, ahol a könyv megvásárolható. Ezek után tehát még mindig teljes titok övezte a médiumot tartalmat és formát illetően, míg a kiadó ügyvezető alelnökének, Michael Pietsch-nek a sajtónyilatkozata – miszerint „Doug és J. J. története úgy feszíti szét a regény határait, ahogy eddig még egy könyv sem tette" – fel nem fedte végre Dorst és Abrams regényformátum-megújító szándékát.

A kérdések további sora a regény megjelenését is követte, miután Abrams és Dorst egy lehetséges jövőbeli együttműködésről kezdtek beszélni, és mivel „a könyv csak a kezdet" (ahogy az a második előzetesben is elhangzik), felmerült az *S.* megfilmesítésének a lehetősége is. Hogy várható-e egy *S.* adaptáció, vagy az egész csak egy jól irányított marketingcsel utolsó mozdulata, nem tudni, az viszont biztos, hogy a könyv utóéletének legjelentősebb helyszíne az internet lett (roppant ironikusan, tekintve, hogy a weboldala továbbra sem tartalmaz a már említett egy oldalnál többet), ahol különféle rajongói blogok a könyv lehetséges olvasatait, jelentését vagy éppen a benne szereplő kódokat és azok megfejtéseit tárgyalják.

Stranger – S.

Az említett két kis többfunkciós alkotásként felfogható trailer – rövid játékidejének ellenére – megérdemli a figyelmet, és nem csak reklámfilmként való értelmezhetősége miatt, amely teljes mértékig teljesíteni tudja, amit egy előzetesnek kell, vagyis az új médium érkezésére való figyelemfelkeltést és – ami leginkább csak az alkotás ismeretében válik visszaellenőrizhetővé – annak olyanfajta összefoglalását, mely képes megragadni az egész hangulatát, miközben – a teaser trailer sajátosságából adódóan – rejtélyes légkört teremt a reprezentált alkotás köré. Mindemellett pedig – és itt mutatkozik meg a többfunkciósság – médiumzavart tud(ott) kelteni az emberekben, miközben a maga 1:07-es és 1:44-es játékidejével többszörösen rájátszik a propagált műre: egyrészt az *S.* ciklikusságára – azzal, hogy felcserélhetővé teszi a kezdetet és a befejezést –, valamint annak enigmatikus jellegére. Vagyis a rejtélyes képsorok itt nem csak funkcióbetöltő szereppel bírnak, hanem jelentést is hordoznak, és teszik mindezt roppant könnyedséggel és egyszerűséggel.

Az első előzetes három kulcsfelvételből tevődik össze: nagytotál a csillagos égboltról, majd a gyors vágással összeillesztett félközeliken egy hajótörött benyomását keltő férfit látunk, aki épp kimászik a tengerpartra (ez szép *Lost*-utalás is egyben), végül pedig premier plánban egy fekete öltésekkel bevarrt szájú férfit, aki nem azonos a hajótöröttünkkel. A kép alatt futó szöveg[2] nagyrészt könyvből származó idézet („Ami a víznél kezdődik, ott is végződjék, és ami ott végződik, kezdődjön el újra."[3] „Mert ez szokott történni: emberek eltévednek, eltűnnek, megszűnnek és újjászületnek."[4]). A videó mindemellett nagyon keveset árul el, a végén megjelenő „soon he will know" felirat viszont valami többnek az ígéretével bocsát minket el.

2 „He arrived knowing nothing of himself. Who is he? Soon he will know. Because what begins at the water shall end there – and what ends there once more begin. This is what happens: Men become lost; men vanish; men are erased and reborn."

3 J. J. Abrams – Doug Dorst, *S.*, ford. M. Bíró Júlia, Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2015, 12.

4 Uo. 5.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 71

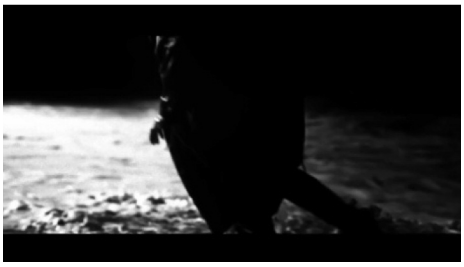

És valóban, a második trailer már kicsit többet nyújt. Az első 26 másodperc az első előzetes három jelenetét mutatja ellenkező sorrendben, mialatt az előző trailer utolsó öt szava ismétlődik meg („men are erased and reborn"), a „reborn" (újjászületnek) szó visszhangja után pedig egy női hangot hallunk a „roman" szót kimondani.[5] Csak ezután jelenik meg az új információ, ahogy a csillagos égbolton feltűnik az alkotók – J. J. Abrams és Doug Dorst – neve.

A snitt után egy írógép közelije következik,[6] majd gyors egymásutánban a rajta gépelő személy kezének, a papírnak és a gépnek a közelijei váltakoznak. Ez a kép tágul ki kistotállá a 45. másodpercben, hogy a pásztázó kamera előbb megmutassa az egész szobát, majd fokozatosan ráközelítsen a gépelő férfi hátára. Miközben a kép balra dől, egy áttűnéssel az immár feldúlt szobát látjuk, majd következik az esti jelenet, melyben három férfi kutatja át a szobát. Innentől fogva pedig a vágás a fények mentén történik, melyeket a fényképezőgép vakujának villanása vagy a zseblámpa szolgáltat. A jelenet a földön heverő írógép képével zárul 1:06-nél. Ezután a kép elsötétül, majd egy platóni idézet után[7] az előzetes keretszerkezetet formálva visszatér az első narratívához: egy férfi kezdi összevarrni a száját, közben pedig elhangzik a „the book is just the beginning" (a könyv csak a kezdet) mondat. 1:22-nél elsötétül a képernyő, és egy pillanatra leáll a 26. másodperctől tartó óraketyegés hangja is, de később újraindul, mikor a kép az *S.* borítójára vált, majd fokozatosan eltűnik a hordozó médium is és csak az S. szimbólum marad. Ezután szavanként kirajzolódik az első előzetes végére visszautaló „soon you will know" felirat (a harmadik személy tehát másodikra vált), majd egy hivatkozássá egészül ki (www.soonyouwillknow.com), és felveszi a nem látogatott link kék színét.

Az előzetesek részleteinek taglalása a könyv kontextusában válik leginkább indokolttá, mely sokszor maga is erősen filmes megoldásokkal dolgozik, és egy (nem létező vagy legalábbis számunkra eddig ismeretlen) forgatókönyv újracsomagolásának benyomását kelti, nagyon jól megírt regénnyé kerekített formátumban. A regény filmszerűsége legtöbbször az időkezelésből adódik (az idő érzékelésének változása mind S. mind pedig az olvasó nézőpontjából a filmes jelenetek hosszára és a vágás stílusára utal), valamint a flashbackek és flashforwardok használatából, vagy épp a rutintevékenységek ismét-

5 Az újjászületés és a roman (regény) szó Pietsch kijelentésének és az *S.* formátumának kontextusában egy állításként értelmezhető, miszerint Dorst és Abrams műve a regény újjászületésének tekinthető.

6 Ekkor indul a szöveg is, mely a jelenet végéig tart: „It's all true. Everything he wrote. Every sentence. Every word. Everything we read, it's real. We found him, and they're coming. Oh, please don't go back. No matter what you do, please don't go back. They're going to find you." (0:35-1:06)

7 „Death is not the worst that can happen to men." („A halál nem a legroszszabb, ami emberrel történhet.")

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 72

lődésének gyors – montázsszerű – leírásából, a színészi instrukciókat idéző mondataiból és a helyszínek részletekben gazdag, de felsorolásszerű bemutatásából, ami leginkább a forgatókönyvekből ismerős. Így aztán az előzetesben hallható óraketyegés felfogható mint utalás a regény időkezelésének problémájára, a ciklikus felépítés pedig az *S.* nem lineáris, folyamatosan újrainduló és bővíthető történeteire, miközben a képanyag a könyv enigmatikus, csak részeket felfedő, de az egészet soha nem láttató koncepciójának vizuális megnyilvánulása. Mindezek mellett pedig képi formát öltenek a tartalmi (az író személyének rejtélye és eltűnése, partra sodródás, összevarrt szájú tengerészek) és műfaji utalások (mystery, thriller, krimi, kém- vagy kalandtörténet), valamint a kulcsmotívumok (az írás mint folyamat és mint végtermék jelentősége, keresés-meglelés ellentéte, utazás, titok) is, vagyis a két *Stranger* videó valóban minden szempontból remekül megállja a helyét.

Időkezelés, emlékezés, álom

A regény időkezelése – azon túl, hogy a filmes jelenetek egységeiből építkező struktúrát idézi – meglehetősen megtévesztő, az idő múlásának misztikuma Straka művéről a jegyzetekre is kiterjed, miután egyik szinten sem válik nyilvánvalóvá az olvasó számára, mennyi időt ölelnek fel a történések.

Az egyik oldalon a hajón történtek, melyek igazából éveket jelentenek, a *Thészeusz hajójá*ban csak néhány oldalnyi helyet kapnak, egy-két jelenetre (a monoton, rutinszerű tevékenységek gyors

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 73

leírására) korlátozva az ott történteket. Ezzel szemben a szárazföldi történések akcióban gazdag óráinak részletes leírása lényegesen megváltoztatja az olvasás tempóját, ugyanakkor felborítja az arányokat. A szárazföldi tartózkodás eseményeinek leírásai és a közéjük beékelődő idővel kapcsolatos megjegyzésekkel együtt a jelenetek sora erősen filmes hatást vált ki, miközben az idő természete rejtélyes marad, hiszen mintha S. jelenlétében máshogy múlna mint rajta kívül. És mivel végig S.-szel maradunk, nem látjuk, mi történik a szárazföldön, míg ő a hajón tartózkodik és fordítva, vagyis az idő múlása csak S. helyváltoztatásával érzékelhető, mindig ott, ahová éppen megérkezik.

Az idő működése a narrátor szintjén is reflektált a szövegen belül, mind az idő múlását tekintve (pl. „És akkor lelassul az idő, majdhogynem megáll”[8]) mind pedig S. és az idő közti logikai kapcsolat megbontását illetően, mint mikor S. „méri az időt, még akkor is, amikor ő maga ide-oda ugrál benne.”[9] Az idő természetének folyamatos változásában pedig a ciklikus mozgás érvényesül, ahol kérdésessé válik az idő kérdésének relevanciája.

Az időkezeléssel mindemellett a leginkább az írás folyamata által megvalósuló és kiteljesedő emlékezés is összefügg, ami bár a *Thészeusz hajójá*nak egyik központi problémája, működése – az időéhez hasonlóan – eléggé öntörvényű. Az egyik oldalon S. nem emlékszik semmire a múltjából, mégis olyan részleteket említ, melyeket csak a könyv idejét megelőzően tapasztalhatott. A legtöbb a gyermekkorból bevillanó emlékkép, mint az erősen Proust hatású karácsonyi süti illatának visszatérő motívuma, a színes golyókkal játszó gyerekek vagy az anya és az apa alakjának emléke. Mindeközben az emlékek sokszor összekeverhetők az álmokkal, így S. nem tudja eldönteni, hogy a bevillanó kép emlék- vagy álomtermészetű-e, de igazából sokszor úgy tűnik, mintha a kettő különválasztásának nem is lenne jelentősége („Nagyon furcsa a hangulat, mintha egy emlék vagy egy álom volna, nem a valóság”[10]), akárcsak az emlékezés és felejtés különbségének.

Regénybőrbe bújtatva
Jegyzetek és kiegészítő anyagok

Az *S.* legnagyobb jelentősége kétségtelenül abban mutatkozik meg, ahogy a könyvet mint tárgyat és felületet kezeli a borítótól kezdve a könyv lapjai közé helyezett tárgyakkal bezárólag minden szinten. A fekete borító – azon túl, hogy a könyv kulcsmotívumait (majom, madarak, S.-szimbólum, hajó, bélyeget idéző zár) jeleníti meg, kétszeresen is a csomagolás funkcióját tölti be: egyrészt a *Thészeusz hajójá*t foglalja magába, ugyanakkor, a bélyegszerű levonónak köszönhetően, amiről szinte csak egy postai bélyegző hiányzik a feladás dátumával és helyével, és ami a gerincnél pecsétként zárja le a csomagolást, valóban egy küldeményre hasonlít. A játék a borítón

8 Abrams – Dorst, *I. m.*, 254.

9 Uo., 407.

10 Uo., 207.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 74

belül is folytatódik: Straka regényének megsárgult lapjai mintha egy 1949-ben kiadott, immár könyvtári tulajdonban levő könyvei lennének. Minden ezt támasztja alá (könyvtári szám, pecsét, utasítások, kopott kötés), csak a hátsó borító copyright oldala mutat rá a *Thészeusz hajójá*nak valódi származására.

A könyv lapjai közé pakolt képeslapok, levelek, újságkivágások, dokumentumok, szalvéta stb. a *House of Leaves*-ből ismert Zampanň jegyzeteinek továbbfejlesztései, vagyis mintha azok testet öltöttek volna. Dorst bevallása szerint a kiegészítő anyagok végleges listája a margószéli jegyzetek után született meg, vagyis Dorst eredeti listájából csak azok az efemerek kerültek be a lapok közé, amelyek közvetlenül továbbviszik és kiegészítik a főszálakat. Ezek célja a tényanyag (a Straka-ügy bizonyítékai) feltüntetése mellett Eric és Jennifer kommunikációjának kibővítése is, tehát ami nem fért a lapszélekre, az közéjük került, egyrészt mélységet adva ezzel kettejük kapcsolatának a kirajzolásához, másrészt a könyv részévé téve mindazt, ami eredetileg nem tartozott bele. A lapok közé helyezett 22 tárgy egy része tehát a Straka-vonalhoz és rejtélyhez köthető, másik része pedig a két olvasó életéhez, mindemellett pedig a könyv mint tárgy materialitásának komplexitását tágítja ki. Ugyanakkor az értelmezés és működés lehetőségeinek sokirányúságát és sokszínűségét tükrözi vissza (a könyvnyomtatás határainak kiterjesztésével), mely akár egy további játékot is generálhat a leendő olvasó számára.[11]

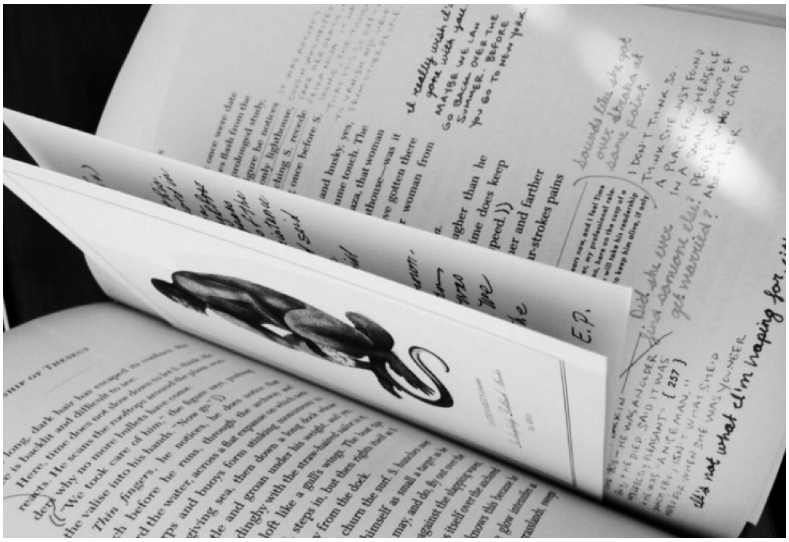

A borító, a könyv és az efemerek mellett pedig, nem utolsó sorban, ott vannak a margószéli jegyzetek, és az általuk végbemenő kommunikáció, melynek minden szinten nagy jelentősége van: S. történetében, ahol „Sola soha nem lépi át a margót”[12], valamint Straka valóságszintjén az író és fordítója közti „gépelt kéziratok margóin folyta-

11 A S.-t taglaló blogokból kiderül, hogy akadtak egyrészt hiányos kiadások, melyekbe nem kerül be minden efemer, másrészt egyes tárgyak többszörösen kerültek be a könyv lapjai közé. Mindemellett – már nem a kiadónak, hanem más vicces kedvű olvasóknak köszönhetően – a kicsomagolt bolti könyvekben olyan efemereket is találtak, melyeknek nem kellett volna ott lenniük, vagyis melyek nem kapcsolódnak az S. egyik diegéziséhez sem. Ezek a tapasztalatok leginkább a rejtvényfejtés misztériumát támasztották alá, megkérdőjelezve a kiegészítő anyagok változatlanságát és az alkotói szándék egységességét.

12 Uo., 310. Az eredeti szöveg azért is kifejezőbb, mert utal arra, hogy Sola kommunikációja nem írásban történik.

13 Uo., x.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 75

tott vitákban"[13] és – ami Dorst és Abrams művének olvasója számára fizikai formát öltve is láthatóvá válik, és nem a diegézisen kívülre esik – Jennifer és Eric több narratív időben zajló beszélgetésének szintjén. Az irodalmi kutatómunkát idéző kommentárokkal és a személyes kommunikációval kapcsolatban felmerülő egyetlen talány az, hogy miután Eric és Jen fizikai kontaktusba kerül, miért üzengetnek egymásnak továbbra is a könyv lapjain, ha beszélni is tudnak. Talán a hagyomány része volna ez is?

A *Thészeusz hajója*nak olvasása szintjén tehát kiderül, a margószéli jegyzetek minden esetben a kommunikáció felületeként szolgálnak két ember között. A margó az a felület, ahol Sola megjelenik S. írásaiban. Nagy valószínűség szerint (a szövegből adódóan) ez a kommunikáció nem betűformát öltve történik, hanem egyfajta mentális kapcsolatot jelent, amit csak az írás folyamata tesz lehetővé. A *Thészeusz hajója*ban azonban mintha a margó nem lenne része a papírnak, mintha Sola hangja elsődlegesen nem kerülne be a történetbe,[14] csak S.-én keresztül szólalna meg, vagyis Straka írása az egyetlen, ami reflektál az effajta kommunikációra. Hasonló módon jelenik meg a Straka és Caldeira margószéli vitáira tett utalás, immár a *Thészeusz hajója*nak szerkesztői lábjegyzeteiben, valamint a könyvhöz írt előszavában, vagyis ezek ismét a diegézisen kívülre esnek és ott nem létük miatt olvashatatlanok.

14 „Sola soha nem elevenedik meg S. lapjain, noha a margón világosan érzékeli állandó jelenlétét." Uo., 310.

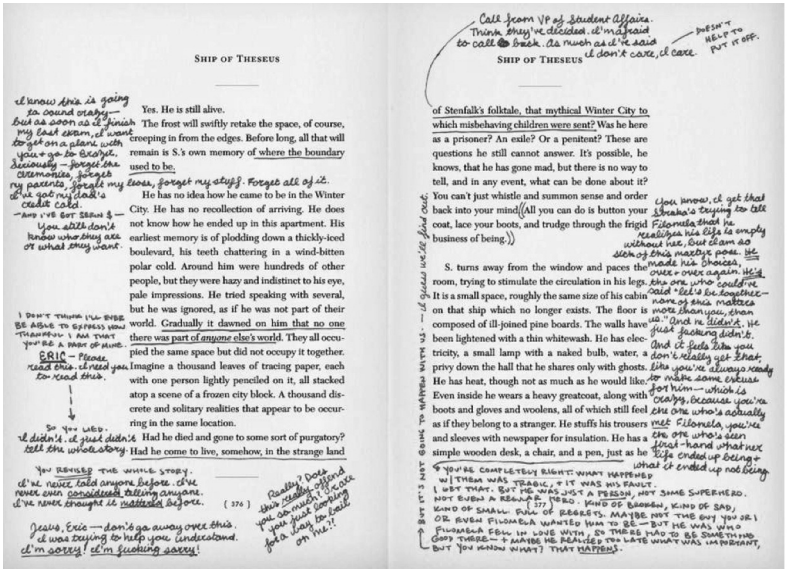

Mindezek ellenére viszont a margószéli írások minduntalan a fókuszpontba türemkednek, ez által képesek a szerzőjükkel együtt beleszólni a főszövegnek számító tartalomba: S. írása nem tud önazonos maradni, folyamatosan átírja magát (vagyis bekövetkezik a fizikai formát öltő szöveg és az írás szándékában megfogalmazott gondolatok különválása), Straka kéziratai Caldeira fordításaiban jelennek meg újra

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 76

(a fordítás pedig mindig csak interpretációja az eredetinek), nem is beszélve arról, hogy Caldeira Straka akarata ellenére is lábjegyzetezi a *Thészeusz hajójá*t, sőt rekonstruálja a X. fejezetet, melynek lapjai sorrend nélkül és hiányosan várnak az újra összerakásra. Mindemellett Straka regénye másodlagos értelmet is kap, úgy, hogy közben az őt hordozó médium más szövegeknek is helyet biztosít. És ahogy S. a Téli Városban a napilapok sorai közti üres helyeket kihasználva írja tovább történetét, úgy válik a XXI. századi kommunikáció is palimpszesztté, persze itt a médium felületének használata elsődlegesen nem eszköz, hanem ok.

Közben pedig semmi sem valódi, csak annak tűnik, minden valaminek látszik: a könyv könyvtárinak, a margószéli jegyzetek a könyvbe közvetlenül kézzel írt üzeneteknek, a képek fényképnek vagy képeslapnak. Dorst és Abrams műve mégis – vagy pont épp ezért – működik, mert történetet teremt a tárgy köré, márpedig tudjuk, a történetmesélés a story, aminek magunk is részeivé válhatunk a titok megismerésével, az egyik legjobb reklámstratégia, amit termékhez választhatnak a gyártók. Ez persze nem lenne elég, ha nem párosulna minőséggel, ami itt minden szinten megmutatkozó versenyelőny, „az írott szóhoz írt szerelmes levelet" pedig valóban leginkább ilyen borítékban érdemes postára adni, hogy biztosan célba érjen.

Kódjátszma és olvasói szerepkör

A kém- és kalandtörténetek – melyek részint az S. műfaji meghatározásai is lehetnek – egyik kedvelt eleme, a kódfejtés folyamata, Dorst és Abrams művében is végigkísér minket. Míg a *House of Leaves* esetében hiába próbáljuk megfejteni a könyv által kínált kódokat, az *S.* valahogy fordított logikát követve lehetővé teszi Jennifer és Eric számára, hogy nem csak felfedezzék a kód jelenlétét, de meg is fejtsék a megfejthetetlent. Mindeközben az *S.* olvasója az általános elvárás és a látszat ellenére a kódfejtés folyamatában inkább csak passzív szemlélővé válik, hiszen vagy csak szófogadóan figyeli a margószéli kommunikáción belül megjelenő megoldásokat, melyek úgyis csak ennek a segítségével értelmezhetőek (ez csaknem minden fejezet kódjának megfejtésére igaz) vagy a megfejtéshez vezető kulcs nincs is a birtokában mivel Straka regénye és Caldeira lábjegyzetei nem adnak kellő ismeretet hozzá, így aztán, ha fel is fedezi bármi megfejthetőségének a lehetőségét, nem tudja véghezvinni Jen és Eric asszisztálása nélkül. Ilyen például az ötödik fejezet 184. oldalán található kód, mely Straka egy másik művének a segítségével válik csak megfejthetővé, nekünk pedig nem marad más választásunk, mint hogy elhiggyük, a megoldás helyes.

Az egyetlen kódsorozat, mely reflektálatlanul várja, hogy feltörjük, a X. fejezet lábjegyzeteibe rejtett városneveken keresztül mutatkozik meg, és az Eötvös-korong használatát követeli. A városok földrajzi koordinátáinak segítségével egy hiányos, de értelmezhető üzenet jelenik meg (I HAVE _OVED YOU FR_M THE BEGIN_ING I WILL L_VE YOU TO TH_ END.), mely – látszólagos egyszerűsége ellenére – több szempontból is megérdemli a figyelmet. Elsősorban azért, mert utal a kezdet és a vég koordinátáinak egybeesésére, vagyis a *Thészeusz hajójá*ban folyamatosan reflektált ciklikusságra, melyeket épp a X. fejezet foglal össze a legexplicitebb módon:

> Az a sok tinta, az a sok pigment, a sok kétségbeesett erőfeszítés, hogy fennmaradjon mindaz, amit valaha valaki alkotott és teremtett – nem volt hiába, mert a történelem illékony dolog, nagyon könnyű eltüntetni és megsemmisíteni, éppen ezért szükséges és érdemes megóvni és megőrizni. És ha ez nem lehetséges, akkor hagyni kell, hogy a természetes kör-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 77

> forgásban újrateremtse önmagát. Amikor a fekete anyaggal írunk, alkotunk, de egyidejűleg fel is támasztjuk a múltat. Azzal írunk, amivel azok írtak, akik előttünk jártak. Minden újraíródik. *A hagyomány része.*[15]

Másodsorban a hiányzó betűk azt a sorozatot adják ki, ami a szándékosan hibásan megadott Calais koordinátáit helyettesíti, és ami tulajdonképp Caldeira brazíliai búvóhelyére utal. Ez azért jelentős, mert a megfejtés egyedül Eric 200–201. oldal közé helyezett képeslapja által válik értelmezhetővé (és talán nem véletlen, hogy az összes közül csak ez a képeslap ábrázol térképet), miután ez az egyetlen az *S.*-en belül említett helyek közül, melynek koordinátái kiadják a szükséges betűkombinációt. Vagyis a metatextus metatextusának szintje nélkül ismét értelmezhetetlen lenne a kód, hiszen a fordító lábjegyzeteit olvasó személynek a képeslap nélkül nem lenne más választása, mint végigvenni az összes lehetséges koordinátát, ami az adott betűsorhoz vezet, és még így sem tudná 100%-os bizonyossággal megfejteni a kódot. Ezzel pedig nem csak az egyes szintek egymásra hatása köszön vissza, hanem a korong forgatása leképezi az utalások közti folyamatos előre-hátra mozgást is.

Harmadsorban pedig az Eötvös-korong által szakadás történik az eredeti angol nyelvű és a magyar fordítás[16] információátadása között, amikor is a fordítás lehetetlenségéből (és bízzunk benne, hogy nem a szerkesztői munka hanyagságából) kifolyólag a kódolt szöveg angolul jelenik meg a magyar kiadásban is, tehát a magyar olvasó számára a dekódolás folyamata egy lépéssel többet vesz igénybe a fordítás által. Nem is beszélve arról az eshetőségről, hogy az illető nem beszél angolul, és ebben az esetben a fordítás ténylegesen egy kódfejtési folyamatot követve valósul meg – ha megvalósul egyáltalán –, ahol pedig még az agy helyettesítési funkciója (mely automatikusan illesztené be a hiányzó betűket a szavakba, hogy azok értelmes kifejezésekké egészüljenek) is működésképtelenné válik, vagyis a kód elsődleges olvasása is komoly nehézségekkel jár, az értelmezéséről nem is beszélve.

Mindezeket figyelembe véve a kódolt üzenet, mely önmagában nem tartalmaz új információt (a margószéli jegyzetekből már jóval hamarabb kiderülnek Caldeira érzései Straka iránt), azért válik jelentőssé, mert olyan kontextusban képes megjelenni, ahol a rész és egyúttal az egész működését tükrözi vissza, nem csak szavainak együttes értelmével, hanem a dekódolásához szükséges médiumok használata által is.

Mindeközben pedig az olvasói identitások folyamatosan születnek és alakulnak: ahol az S. olvasója egy vendég vagy sokkal inkább egy voyeur pozíciójába kényszerül, aki beles mások történeteibe, sőt személyes kommunikációjukat olvassa egy könyvben, ami a paratextus szerint nem is az övé, csak kölcsönzött, sőt lopott (tekintve, hogy sosem visszük vissza a *Thészeusz hajóját* a könyvtárba), vagyis ez által még tettestárssá is válik. És bár az *S.*-elemzések során az

15 Uo., 450–451.

16 A fordítás körüli probléma nem csak az Eötvös-koronggal kapcsolatban jelenik meg. A magyar szöveget sok helyen a pontatlanság jellemzi, ami értelemtorzítást eredményez (jól látható ez akár a fenti idézettel kapcsolatban is, ahol a „story" kifejezés a magyarban történelemként jelenik meg, ami nem csak a szó jelentését változtatja meg, hanem kontextusban való értelmezését is). Ugyanakkor az eredeti margószéli jegyzetek kézírásait (ahol még az is fontos kritérium volt, hogy az idő múlásával alakuljanak, érzékeltetve ezzel a Jenben és Ericben bekövetkező változásokat) nagy gonddal alakító design csapat munkája a magyar változat jegyzeteiben mintha csak egy személy két személyiségének – helyenként roppant nehezen olvasható – kommunikációjára degradálódna (mivel valóban egy személy írta őket), megváltoztatva ezzel az olvasóra tett hatást is. Dorstnak valóban igaza volt, amikor az egyik interjúban kifejtette a kézírás jelentőségét és az olvasó karakterhez fűződő viszonyát: („…if the handwriting is off then you hate the character and the whole thing falls apart").

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 78

identitás kérdése helyett minden alkalommal az olvasói szerep kitágítása, főként az olvasó kreatív társszerzőként való említése kerül szóba, érdemes feltenni a kérdést, valóban beszélhetünk-e társszerzőségről. Mert ugyan igaz, hogy minden olvasó maga választja meg a prioritásokat, az egyes részek olvasásának sorrendjét, miközben kódokat fejt, mindezt viszont egy olyan rendszer keretein belül teszi, aminek az eleve ciklikus felépítése (értem ez alatt a margószéli jegyzetekét) pont hogy kiiktatja a különböző sorrendek megválasztásának jelentőségét. Vagyis a társszerzőség kérdése helyett az olvasói attitűd tulajdonképpen arra ad választ, hogy az olvasó tudásának mértéke hol helyezkedik el a szereplőéhez képest, és az eleve adott meglepetés érzése mellett (mely abból következik, hogy Straka csak fiktív szerző, így műveiről mindig kevesebbet tudunk, mint az ugyanezen fiktív szinten elhelyezkedő Eric és Jen), létrejön-e a suspense (a jegyzetek lineáris olvasásából adódóan) vagy a rejtély (ha a margószéli jegyzeteket kronologikus sorrendben olvassuk).[17]

Az *S.* olvasójának szerepköre és társszerzőként való értelmezhetősége tehát lényegesen különbözik a *Thészeusz hajójá*t olvasó két személyétől, akik az írás folyamata által olyan kontextust képesek létrehozni, ahol két irányba hatnak, és nem csak az általuk kommentált regény pozíciója, funkciója és összefüggésrendszerei változnak meg, hanem egy harmadik személy olvasási folyamata és identitása is. Az *S.*-szel kapcsolatban a legfontosabb szempont maga a döntéshozatal lesz, minek kapcsán elválik, hogy az adott alkotás rendszerén belül az olvasó vagy a néző egy megoldást választ-e, bezárva ezzel az értelmezések sorát, vagy figyelembe véve a komplexitást és a sokszor akár egymást kioltani képes tényezőket, úgy dönt, nyitva hagyja az átjárókat.

17 Ha már korábban szóba került a könyv filmszerűsége, ugyanez itt is visszaköszön, hiszen nem a narrátor és a szereplő tudását mérjük össze, ahogy azt az irodalmi művek esetében szoktuk tenni, hanem a film narrációs megoldásaira utalva a szereplőét és az olvasóét (aki jelen esetben a nézőt helyettesíti). Edward Branigan kognitív narratíva-modellje alapján a narráció, mint a szubjektum és objektum közti egyenlőtlen viszony, arra utal, hogy ki tud többet adott narratív helyzetben: ha a néző tud többet a szereplőnél, az előidézi a suspense-t, a feszültséget, ha kettejük tudása megegyezik, akkor rejtélyről beszélünk, ami felkelti a néző kíváncsiságát, ha pedig a szereplő tud többet a nézőnél, az a meglepetés erejével hat a felismerés pillanatában. Edward BRANIGAN, *Narrative Comprehension and Film*, Routledge, London and New York, 1992, 75.

Élet és tudomány, beavatkozás, régi postaépület, Csíkszereda, 1999

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 79

BAKA L. PATRIK

A bábmester panoptikuma

Szászi Zoltán: *Bábukák. Kisvárosi panoptikum*

„Ő, a meséket tudó, kitaláló és megélő utazó akkor komolyan bajban van."
(Szászi Zoltán: *Bábukák. Kisvárosi panoptikum*)

Szászi Zoltán legújabb könyve, amely éppen annyira novellafüzér, mint regény is – a kötetborító szerint „novellaregény" –, egy bevettnek is mondható kisebbségi magyar hagyományra kapcsolódik rá, értve ez alatt egyfelől saját korábbi műveit, amelyek számára éppúgy nem jelentéktelen a kisebbségi mindennapok, múlt és létállapot tárgyalása, mint ahogy általában véve a határon túli magyar irodalmak – s ez a másrészt – egy meghatározó csapásiránya számára sem. Esetünkben azonban csak a közeg, a sajátos, kultúraközi állapot ihlette tónus az, ami visszatükröződik ezekben a szövegekben; nem a közösség melletti lándzsatörés, útkeresés és útmutatás a célja, egyszerűen csak az egyetemes magyar irodalom esztétikai elváráshorizontjának önnön régiója biztosította, sajátos eszközökkel, színnel való kielégítése. Az a fajta szlovákiai magyar próza, amit Grendel óta érthetünk ezen a kategórián, s nem az, amit Grendel előtt.

A könyv tér, idő, s a megöröklött karakterek révén is egymásba hajló novellái/fejezetei egyszerre dinamizálják a (cseh)szlovákiai magyar prózahagyomány, illetve az egyetemes magyar próza korábbi eredményeit, minek révén egy sajátos viszonyhálót létesítenek az elődök és a kortársak felé, integrálva s továbbkamatoztatva azok gondolkodásmódját és megoldásait. Az alább következő bekezdésekben jórészt ezekre a kapcsolásokra helyezzük a hangsúlyt, melyek tükrében, s melyek mellett folyamatosan kibontakoznak majd a legújabb Szászi-kötet sajátosságai is.

A *Bábukák*[1] narrátora egyes szám harmadik személyű, heterodiegetikus és omnipotens elbeszélő, noha az esetek mérvadó többségében a központi karakter, a „meseember" Utas Ágoston ismereteinél, az általa látottaknál többet nem tár fel a befogadó előtt, s amikor igen, az prózapoétikai tudatossággal bír. Nem prezentál belső hangot, sem polifóniát – a mellékszereplők jórészt a főhős domináns érvrendszeréhez igazodnak –, fokalizáció tekintetében pedig a külső és a nullfokalizáció mezsgyéjén mozog. A befogadó esetenként hajlamos lehet egybecsúsztatni a főhőst az omnipotens narrátorral, hiszen Utas is abszolút felettes pozíciót tudhat magáénak a többi karakterrel

1 SZÁSZI Zoltán, *Bábukák. Kisvárosi panoptikum*, Madách Egyesület, Pozsony, 2016. A jelen írásban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek zárójelben jelölt oldalszámai erre a kiadásra vonatkoznak.

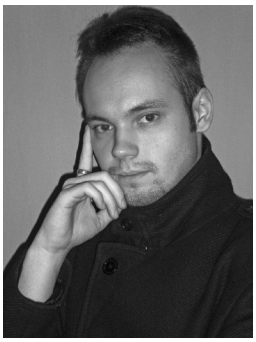

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 80

szemben, melyet gesztusai, ismeretei, kiterjedt élettapasztalata erősítenek fel. Ezt a státuszt igazolja az is, hogy bár minden egyes fejezet valamely hős privát történetére fókuszál – mondhatni egy-egy bábura irányul –, s annak valamely markáns vonatkozási pontját emeli a címébe, az anekdota elbeszélője, értelmezője úgyis Ágoston marad. Neki nincs saját fejezete, mégis mindegyik az övé: a kisváros figuráinak történetei csak általa lesznek elérhetők a befogadó számára, s az egész füzér az ő belépésével veszi kezdetét, illetve az ő kilépésével jut el a zárásához is. A narrátor és Utas elszeparálását erősíti azonban a kötetcím, hiszen az a mű szereplőinek teljességére kiterjed; hiába határozható meg Utas karaktere egyfajta fölérendelt figuraként – a cselekmény tekintetében több helyütt akár a többieket mozgató bábmesterként –, az elbeszélőhöz képest ő maga is egy hierarchikus szinttel alább helyezendő el, lehet, hogy fő, de mégis csak bábuként. Innen nézve az élőbeszédre törekvő dialógusok esetenként döcögősre sikerült volta, stilizált élősége, tudatos eredményként a marionettek bábu voltának hangsúlyozója is lehet, minthogy azok csak egy csökkentett kódú, mesterségesnek, gépinek ható élőbeszéd használóiként prezentálódnak. A kérdésre adható válasz azonban, hogy ki ezeknek a figuráknak – s bizonyos értelemben a mindennapi embernek – a tényleges mozgatója – a narrátor, az alkotó, a rendszer, netán egy fölöttes instancia –, az homályba vész.

A novellaregény tere egyszerre zárt és nyitott tér. Egy kávézó/vendéglő/kocsma, a Három Hegycsúcs az, ahol jórész azonos társaság előtt az egyes történetek elhangzanak. Ezek a „kisvárosi legendák" azonban jócskán túlnyúlnak a kávézó közegén, behálózva mindenekelőtt az azt magába foglaló, esetünkben központi kisvárost, Rimaszombatot. Az egyes magánsztorik révén viszont egy-egy félmondat erejéig Kassa, Mexikó, Gotland vagy Santiago de Compostela sem csak egy soha el nem érhető világ tartozékaiként kerülnek szóba, tény azonban, hogy nem ezek a távol-nyugati terek lesznek a mindennapok meghatározói, hanem Rimaszombat és lakosainak kisszerűsége, ami valahol mégis sajátos és mégis egyedi. A vendéglő, az onnan rövid időre el-elkanyarodó, de végső soron mégis visszatérő cselekményszálak, a sajátosan kisszerű ivópartnerek, kesernyésen nevettető sorsuk és alakjuk, a nevüket körülölelő epitheton ornansok (pl. „érett húsú pincérnő", „az álművész festő és fotós", „a kávéház résztulajdonosa", „az egykori beatzenész", „az állandóan borovicskaszagú pincér"), vagy pusztán csak a nevük (pl. Utas Ágoston, Luigi maestro, Magic Mary, Rosszarcú Albert, Oroszlánhajú Tiborc, stb.), illetve a szövegszakasz-ismétlések révén többszörösen is rákapcsolódik a Samuel Borkopf álnéven írt, posthumus Talamon-kötet, a *Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából*[2] című műre, amelyet ráadásul szerkezeti felépítésében, megoldásaiban, s egyszersmind tónusában is megidéz, vagy épp folytat. A történetek nonszensz jellege, olykor talán már túlzásba vitt túlzásai is ezt a párhuzamot erősíti, gondoljunk csak Dézsa doktorra, aki úgy tette egészségessé a várost, hogy egyszer, kétszer, majd sokadjára is

2 TALAMON Alfonz, *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából*, Kalligram, Pozsony, 1998.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 81

elfutott a „*Hajmási Péter, Hajmási Pál*”, azaz a Csárdáskirálynő rigmusai elől… a helybéliek pedig utána; Kecskés úrra, az önjelölt fotóművészre, aki különösen egyedi testbukéjával nem csak, hogy tökéletesen bevált rovarirtónak, de ezen szerepében még Kafkát is sikerült (?) megidéznie;[3]

> Valóban. Említett úrnak, Kecske Gedeonnak, az álművész festőnek és fotósnak ugyanis penetráns illata, szaga, azaz kibírhatatlan bűze van. Leírhatatlan. – De tegyük hozzá, narrátorunk azért mégiscsak megpróbálkozik vele: – Mosdatlanság, doh, penész, rothadó televény, hatnapos vízi hulla, másnapos szájszag, babfőzelék utáni szellentés, tisztításra felnyitott pöcegödör és érett ürülék. Együttes mixben. Ezek a szagok jó erősen hömpölyögnek Kecske úrral. S a szagfelhő – mint egy energetikai védőpajzs egy birodalmi űrhajón valamelyik sci-fi filmben – úgy körbelengi őt, hogy arról minden lepattan, lehullik róla, legyek, darazsak, szúnyogok, kisebb madarak, sőt még a beszólások is, hogy ni, riadó, jön a bűzbogár Gedeon, itt a rémség, riadó! (61.)

…vagy a koldus Icukára, a helyi Diogenészre, aki sajátosan bölcs és sajátosan alpári életbölcsességeivel tette turistacsalogatóvá a várost. Innen nézve a *Bábukák* nemes egyszerűséggel tisztelgésként is prezentálható, a túl korán elhunyt irózseni, Talamon emléke előtt. Ugyanitt említhető meg azonban a Rejtő Jenő felé nyíló kapcsolódás is, hiszen ha a szerkezet, mint olyan nem is, de a nevek, az állandó jelzők, az esetlenség, a groteszk sorsok egyszersmind a hazai populáris irodalom e nagy ikonját is megidézik… esetünkben azonban már nem is csak Szászi, de egyszersmind Talamon felől vizsgálódva is.

A fejezetek – talán egy, *A kislány, aki körbehorgolta magát* kivételével, amely a novellafüzér legszomorúbb darabja a húsbavágó elbeszélői hanggal prezentált, „halállal előcsókolt” gyermeki elmúlás, az életből való elhalványulás ábrázolása révén – mind magukénak tudhatják az ironikus narrációt, s a groteszk illetve nonszensz jelleget is, igaz, némelyikükben a történelem és a társadalmi viszonyok által kigenerált magántragédiák dimenziója erősödik föl, gondolva itt például Barna Barnabás tanár úr kiállására s meghurcoltatására a kommunizmusban, vagy épp a fejezetek előrehaladtával az Utas kedvesévé váló „érett húsú” Magic Mary pornós előéletére. Utóbbiak a körülöttünk lüktető embersorsokra, a mindennapi tragédiákra való figyelemfelhívásokként is prezentálhatók. Szászi egy interjúban úgy fogalmaz, igyekezett kisvárosi archetípusokat teremteni, olyan figurákat, akikre nem csak rimaszombatiként lehet ráismerni, de bármely nagyobb település lakójaként Szlovákiában, vagy épp az egész Kárpát-medencében.[4]

A *Bábukák*nak bár közeget teremt a Három Hegycsúcs kávézó, az egész narratívát azonban maga a történetmondás, az anekdotázgatás, a régi híradástechnika, azaz a pletyka, a mesélés tartja egyben, értelmezi – sokszor egymás felől is – az egyes sorsokat; a mesélés és az emlékezés, ami olykor bár megszépít, máskor magyaráz, megint máskor pedig leleplez. Ezen felül bizonyos értelemben közösséget is

3 Kafka megjelenése – noha a későbbiekben kiderül, főhősünk hallucinációra hajlamos tudatának lehet a játéka –, önreflexiós eljárásként is felfogható, amennyiben a szöveg a bűntudat, az abszurditás, illetve a realitás és a valóság folyamatosan erősödő egybecsúszása révén önmaga irodalomtörténeti előzményét kívánja jelölni általa. (Vö. 70.)

4 Az interjút lásd: Juhász Katalin, *Szászi a Bábukák után elköltözik Rimaszombatból*, Új Szó, 2016. szeptember 26. =

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 82

teremt, egybekovácsolja az egymást körülülő s hallgató, de egymástól első ránézésre jócskán távol álló (pl. gót lány, (túl)illedelmességével „dinoszaurusznak" bélyegzett kalandor, pornós/anyáskodó pincérnő, stb.) karakterek csoportját, és tegyük hozzá rögtön, befogadja magát az olvasót is. A mesélés folyamata, pontosabban az el-elkanyarodó, gubancos elbeszélésmód, ami a „meseember" Utas Ágostont jellemzi, sokszor tárgya a dialógusoknak: rendszeres, sürgető, olykor már fenyegetésbe torkolló figyelmeztetések a kitérők elhagyására:

> – Ne idegesítsen fel az úr, mert lecsapom, mondja már a lényeget! (11.) – Vagy egy kicsit másként szólva: – Messziről kezdi, mester a mesét, nagyon távoli sarokból indul a táncléptéssel[.] (39.) – Esetleg így: – Nagyon bűzös mese ez, nem lehetne inkább a végére járni […]? (68.)

Mindezzel egyszersmind magyarázatot nyernek a helyenként túlírtnak értékelhető szakaszok is, amelyek így az elbeszélő stílusának számlájára írhatók. Egy-két fejezetet mindazonáltal így is jellemeznek az üres járatok, gondolva itt elsősorban az utolsó, *Bigyóka, aki majdnem tévés sztár lett* című̋re, ami az utolsó néhány sorától eltekintve alig tesz hozzá valamit az elbeszéléscsokorhoz – ez főként a többi, igencsak sűrű, folyamatos töprengésre késztető novella felől tűnik fel. Ezen túl legfeljebb a Cégmester-ikrek angolsága említhető még, ami talán túlságosan is erőltetettre sikerült, noha a Rimaszombatra vonatkozó, lemondó értékítéleteik egyfajta ellenhatásként prezentálódnak, kiemelve a kisváros mégiscsak megtalálható, jobbik oldalát. Hisz ha kell, a katasztrófaturizmus is turistavonzó körülmény, nemde?

Az elbeszélés horizontális és vertikális irányban is kitágítja a közeget. Horizontális alatt itt érthető a már említett kortárs – és egyszersmind napjainkbeli – város- és világfeltérképezés, különböző, időben egymáshoz képest párhuzamosnak tételezhető életutak megismerése, de ideérthető az egyes kultúrák közti, értékítélet-mentes átjárás is, minek révén a Szászi-kötet ténylegesen élővé és korhűvé válik. Ilyen például a tabuk nélkül tárgyalt, a „mélytorkozást" központi terminusává emelő *A pincérnő, aki világsztár volt egyszer, messze földön* című fejezet is, amely Magic Mary szexiparban megélt életpillanatainak a csokra. A *Bábukák* nyelve s karakterei továbbá különösen érzékenyek a popkulturális ráhatásokra – noha direkt irodalmi párhuzamok is megjelennek, pl. Bulgakov emlegetése révén –: a gyors eltűnéseket vagy az egész város élelmiszerkészletének megsavanyodását földöntúli (ufó) beavatkozásként (ál)magyarázzák, a benzinkutas időnként vámpírokat lát, ahogy az első fejezet, *Az utolsó gömöri vámpír* főhőse, Luigi maestro is a vámpírizmus felől lesz megközelíthetővé, de központi elbeszélőnk, Utas Ágoston neve is a popkult klasszikus *Alien*-sorozat első részével kapcsolódik egybe, hiszen családfáján hősünk már a *nyolcadik Utas* Ágoston. Utalás esik azonban az olyan filmklasszikusokra is, mint a Tom Hanks alakította Forrest Gump, de a magyar és a szlovákiai magyar vonatkozások sem maradnak el, gondolva itt a Kovács P. József műsorvezetői, vagy Bárdos Judit színészi tevékenységének emlegetésére, esetleg Karády Katalin hangjára.

A vertikális mozgás alatt ellenben a lokális történelem mélyéig visszavivő utalásrendszert és analógiákat értjük, amelyek egy helyütt bár egészen a török hódoltság koráig visznek, elsőrendűen mégis a Magyarországról leváló szlovákiai magyarság történetének egy-egy szegmensére utalnak, hol csak egy félmondat, hol egy egész fejezet erejéig. A téma esztétikailag telített megjelenésére jó példa a zenezseni Oroszlánhajú Tiborc története, kinek névadó, lángvörös hajkoronája 1989. november 18-án, egyik napról a másik-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 83

ra hófehérre váltott. Ezalatt természetesen a szélbalos rezsimtől való megszabadulás, egyfajta szimbolikus megtisztulás is érthető volna, észre kell vennünk azonban, hogy báj a hajkorona színe kvázi ellentétébe váltott át, mégis, ugyanannak az embernek a hajkoronája maradt, ezáltal is utalva a rendszerek közt oly könnyen lavírozók ténykedésére; a pontosság kedvéért hozzá kell tenni azonban, hogy Oroszlánhajú nem ezek közé tartozott, ő csak a jelenség prezentálásának volt figurája. A másik, előző rendszerbe hajló példa a köpönyegforgató Lajos bácsi múltjának leleplezése – amire ugyancsak a történetmesélés révén kerül sor – a kötet egyik leghatásosabb darabja; véleményünk szerint ez a kijelentés egyetlen bekezdés segítségével is alátámasztható, ahol a kommunistából hithű katolikussá vedlett Lajos úr az említett, szembenálló ideológiák egyikét a másik tiszteletadó gesztusával magasztalja, leleplezve önnön jellemét.

> Hát ez… Ez tényleg Vlagyimir Iljics Uljanov! – suttogta remegő szájjal Lajos bácsi, és szinte akaratlanul keresztet vetett, 1990 óta ugyanis lelkes hívő lett, majd miután észrevette a Lenin-portrénak a szentképpel való tévesztését magán, hirtelen úgy tett, mintha legyeket akart volna elhajtani az arca elől, nem keresztet vetni. (86.)

De esik itt utalás a vészkorszakra éppúgy, ahogy a mečiarizmusra is, s egy német nevű fürdőváros csehre cserélése rögtön maga után hozza a kitelepítés emlékezetét. Utas Ágoston – tesszük hozzá rögtön, a narrátor közreműködésével (sic!) – *A portás, aki Leninre vigyázott* című fejezetben fogalmaz meg legmarkánsabban ítéletet egy szereplő – Lajos úr –, s vele egyetemben a hozzá hasonló köpönyegforgató rendszerszolgák, s általában a diktatórikus rezsimek fölött. Az elbeszélő közreműködése alatt a narráció omnipotens jellegének fokozott felerősödését értjük, ami a kötet 87-ik és 89-ik oldalán páratlanul mutatkozik meg, mely szakaszok során belelátunk a múltját titkolni igyekvő Lajos úr fejébe.

> [Ő] is megszavaz[ta] […], hogy Lenin-szobrot kellene állítani a városban. […] Aztán ezt jól elfelejtette, ahogy az egész múltját is próbálta és próbálja mostanság elfeledni és elhallgatni, mert ha mindent elmondana, valószínűleg társaság híján maradna[.] (87.) – Majd egy kicsit később: – Egyre kényelmetlenebbül érezte magát Lajos bácsi, de nem mutatta, csak kissé ideges kezdett lenni. Úgy érezte, Utas tud valamit róla is, és jól gondolta. (89.) – Aztán az ítélet: – [N]ézze csak, ez járna magának is, csak hát, á, egye meg a fene! – mondta lemondóan Utas, és kifelé mutatott, a városháza felé. Ott egy teherautó állt, meg egy hat tonnás daru. Lassan csikorogva emelkedett fel a drótkötél, azon lógott a gipsz Lenin, a nagy, a halhatatlan[.] (90.)

Ez a prózapoétikai eljárás az „átlátok rajtad" egyfajta nyelvi kifejeződéseként is értékelhető, ami jócskán felerősíti a kötet tudatos nyelvkezelésének rétegét.[5] Ítéletmondásként ezen felül a szexuálisan túlfűtött plébánosra koncentráló fejezet említhető még, ahol – isteni közbenjárással? – a templom fala megreped, s a lemálló vakolat és

5 A narrátor másik rendhagyó megnyilvánulása – ez esetben „élővé válása" – a könyv 59-ik oldalán tapasztalható még, ahol nemes egyszerűséggel bocsánatot kér, amiért a Három Hegycsúcs vendéglőt Három Kupacnak nevezte: „Hallották? – kérdezte ártatlan képpel nyolcadik Utas Ágoston a Három Kupac, *bocsánat*, a Három Hegycsúcs teraszán, és a régi városháza felé fordult." (59.)

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 84

elmosódó festék révén kirajzolódó Keresztelő Szent János-alak, illetve hetes szám – mely a paráználkodás tilalmát jegyző parancsolat sorszáma is egyben – ugyancsak leleplező erővel bírnak. Szászi szövegei, elvi és erkölcsi elkötelezettségük folytán, s az itt taglalt kisebbségtörténelmi érzékenységük alapján is kapcsolatot sejtetnek a grendeli prózával, mely párhuzamot tovább erősíti a mellékszereplők mikrotörténeteinek színrevitele, mint meghatározó szövegszervező eljárás, de a mindenkori cselekmény dinamizálódásáért felelős, minduntalan jelenlévő szexualitás is. Ítéletmondásuk különbsége talán csak abban különbözik, hogy amíg Grendel szövegei a kisszerűségbe való beletörődést – noha az nem kizárólag a megformált karakterek gyenge jellemének, hanem inkább a közegük ráhatásának eredménye – is elítélik, addig a Szásziéi nem.

Ugyancsak a grendeli analógiák közt tüntethető fel a kisvárosi közeg is, ahol kvázi megállt az idő…

> – Ez is azért lehet, mert nálunk még minden úgy van, mint 89-ben, mi? Látja Utas, mondtam én, itt alig változott valami. Se a város, se az emberek.
> – Hát igen! Állítólag már csak nálunk vannak olyan otromba és csúnya panelházak az egész egykori Csehszlovákiában, mint amilyenek ebben a korszakban anno divatban voltak. De ez csak állítólag. (95.)

…s melynek regionális voltát tovább erősítik a helyi ízeket prezentáló, vissza-visszatérő gasztronómiai leírások, s még inkább a szociolektusok (pl. bazseváj, dibuk, kultúrinstitút, baromméter, mojirtó). Olyan kisváros ez, amelynek bár már van saját folyóirata, van helyi tévéje, s ráadásul önjelölt írója is – aki a családi vagyon eladásából szerzett több tízezer eurót olvashatatlan műveinek kiadására költi, illetve arra, hogy háromnegyed évszázadra bérel sírhelyet magának a Kerepesi temetőben, Kosztolányi és Ady közeli szomszédságában, „bizonyítva", „legalizálva" önnön kiválóságát –, a saját egyszerűségükkel tisztában lévő lakói egyszersmind e helyi kulturális médiumok fokozott kisszerűségével is tisztában vannak – Területi Trágya TV-nek illetve Kakinews-nak, Hovnovinynek nevezik azokat, mely utóbbi megnevezéseket a lap barna fejlécei (is) ihlették –, ellenben azok fontoskodó készítőivel. És mindezzel a kisszerűséggel tisztában vannak az elbeszélők is, hiszen szójárásuk vissza-visszatérő, központinak tetsző eleme a „Mindegy!", amellyel nem csak az aktuálisan taglalt anekdotikus mellékszálak lezárását, de egyszersmind a közegükről való teljes lemondást is kifejezik. A fentiek révén Szászi (is) görbe tükröt állít az önjelölt regionális kultúregyleteknek és intézményeknek, s talán a teljes szlovákiai magyar kultúra bizonyos szegmenseinek is, mely tükörben a fontoskodás dilettantizmusként vetül vissza. A tanulság pedig feltételezhetően az, ami az interjúban is megfogalmazásra került: „Mindenki tegye, amihez ért. Akkor lehet gond, amikor az aranyműves kecskére kezd vigyázni, a kecskepásztor újságot kezd írni, az újságíró meg templomot kezd aranyozni." Mindez persze nem jelenti azt, hogy az elbeszélői hang ne tanúsítana megértést a kisszerűség irányába:

> Meg aztán, tudja maga, milyen ramaty egy kishivatalnok élete? […] Semmi élmény, csak akta, meg akta, meg kérvény, meg határozat, meg fellebbezés, meg ügyfél, brrr! […] Akkor felvenni a mustársárga felöltőt, kézbe venni a soha el nem olvasott, csupán műveltség fitogtatására hordott és a kollégák elé kipakolt irodalmi lapokkal, hazamenni, látni ugyanazokat az utcákat, fákat, embereket, megcsókolni évtizedek óta ugyanazt a feleséget, ugyanazt vacsorálni, ugyanazzal a fogkrémmel fogat mosni, ugyanazt az imát elmondani elalvás előtt, ugyanúgy hallgatni a horkoló másikat, mert ez a polgári tisztesség, ez a hagyomány, ez az élet. Az élet. A rohadt, kisvárosi élet, ez az. Ezért kijár a díszsírhely, ezért aztán ki – mondta belelendülve Utas, aki pont ettől az ilyenfajta élettől félt. (97–98.)

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 85

A *Bábukák*at nem jellemzi a magyarok és szlovákok közti súrlódások színrevitele – amit persze eleve értelmezhetünk úgy, mint teljes elszeparálódást, vagy mint tárgynélküli, békés egymás mellett élést is –, a Három Hegycsúcs vagy Tri kopce szimbólumként azonban a két nemzet közös múltjának – együvé tartozásának? – a jelképe is lehet, hiszen mindkét nép nemzeti címerében őrzi azt a három hegycsúcsot, értsen bármit is alatta.

Szászi szövegének világszerűségét a történelmi áthallásokon túl tovább erősítik a jelen politikai közegére való utalások, illetve analógiák is. Ilyen például a besztercebányai „náci megyei főispán" emlegetése, utalva Marian Kotleba hatalomra kerülésére, ami kizárólag abban a fejezetben van emlegetve, amely a bogarak, főként barna csótányok vonulásáról értekezik. Itt persze a barna szín is többletjelentést nyer, amely utalás az NSDAP korai párthadseregére, az SA-ra, melynek viseletéből, a barna ingből kiindulva nevezték Hitler mozgalmának tagjait barnaingeseknek is. A jelenünkben erősödő széljobb jelölése, kiegészülve a kötet számos pontján elítélt múlt rendszeri szélballal, itt összeér, és azonos ítéletet kap mind Utas, mind pedig a narrátori hang felől. Az ilyen átlépések révén mindazonáltal a szöveg talán már túlságosan is valóságközelivé teszi magát… mígnem szürreális elemeivel újfent el nem távolodik.

A kötet hátlapja az általunk már emlegetett talamoni és grendeli kapcsolásokon túl Szászi munkáját egy mikszáthos és krúdys világ életrehívójaként emlegeti, mely szerzők közül az előbbihez kétségkívül anekdotázgatós hangvétele köti, utóbbihoz azonban ennél jóval több. Nyolcadik Utas Ágoston – felemlegetett családjának korábbi tagjaihoz hasonlóan – nagy világjáró, helyét kereső kalandor, a – nem csak, de főként – tizenhat éves lányok… nők szerelmese. A női nem, a folyamatos szexuális túlfűtöttség és utalások egyszersmind a szöveg szervezőelemei is egyben, feltételezhetően annak jelölőjeként, hogy ahogy a kis és nagy történelem, úgy a nagy és a kis világ is a hústól hajtva halad csak előre. A test élteti.[6]

> Egy olyan pillanatban villant be az egykori Lányhoz nagyon hasonló mostani lány arca, amikor Utas minden érzékszerve ezerszeres finomsággal fogta a világot. Lány, lány, lány, megint ezek a lányok! […] Milyen volt hát? Vagy inkább milyen is legyen? (115–116.) – Aztán egy kicsit később: – [É]n, ha csak egyszer is találkozom valakivel, akkor sem felejtem el. Mert az én emlékezetem ilyen! Ráadásul sok év után még meg is szépít. Mindent. Mindenkit! (128.)

Amíg Krúdy Szindbádja Hajós volt, addig Szászi Ágostonja Utas; a világjárás miként je bár módosult, mégis azonos funkcióval bír, legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy az ábrázolt karakter szűkebb régiójához igazodott közlekedési sajátosságai – másként neve – révén. Amíg Ágostonunk elődei a múltjukat, szerelmeseiket keresték Rimaszombatban, addig ő keresés nélkül is azt találja ott, a rátörő gyengeség, betegség szülte víziók formájában, s a jövő egy, önnön korához racionálisnak mondható lehetőségét az „érett húsú" pincér-

6 Egy megkettőződésnek lehetünk tanúi Mary és Ágoston első egymásra találásakor is, hiszen amit Ágoston a jelen valóságában él meg, amit lát, az megegyezik a kamera által rögzített egykori valósággal, amit a fölöttük ragyogó televízió ad vissza, Mary egyik régi filmje formájában. Mígnem egy hirtelen vágás után a *Nyolcadik utas a benzinkutas* című produkció kerül vetítésre, ami bár jelezhetné a két sors egymásra találását is, a jövő felől nézve produktívabb értelmeként fogható fel a pozíciók elosztása, előtérbe és háttérbe kerülése. Úgymint: noha látszatra Mary irányít, a valóságban, a jövőben ez talán még sincs így.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 86

nő személyében. A novellafüzér a szuverén történeteken túl elsősorban Ágoston és Mary egymásra találásának meséjeként olvasható – melyhez a (nem csak) magyar hagyományokhoz igazodva az évszakok járása is idomul, a tavasztól haladva a tél, Karácsony felé –, s a mesélés itt egyszersmind az életbennmaradás analógiája is: amíg a történet tart, amíg a kusza szálakat sikerül összeszőni, addig hőseink, Ágostonunk is életben marad.[7] A rátörő, a kötet vége felé haladva egyre erősödő betegség, láz, majd az az által generált látomások, víziók, a feltörő emlékek és álemlékek régvolt kedvesekről azonban mind fokozzák a bizonytalanságot, nem csak Ágoston, de formálódó kapcsolatai tekintetében is. Mígnem aztán minden lecsendesül, a betegség elmúlik, és rendeződni látszik a világ. Csak épp a lelkében nincs így. A novellafüzér végére a realitás átcsúszik irrealitásba, noha ez hőseink számára fel sem tűnik. Talán csak Ágostonnak, aki viszont nem szól, csak erről nem szól, sem társainak, sem az olvasónak. Barátja példájától megihletve azonban – kinek neve, Uchricer, túlságosan is összecseng Luciferével –, megérezve a transzcendencia lehetőségeit… vagy egyszerűen csak mert lejárt az év, továbblép, belevész a hajnali ködbe, mint elődje, a nagy hajós. Nem a bizonyos szöveghelyeken kétkedőnek tetsző Mary lép tovább, nem a város küldi el, magától megy.

> Hová vitte a fájdalmait? Mi rejtőzött a lelkében? A lélek, így mondja nagypapa, hogy a lélek az nyughatatlan, és mindig olyat akar, ami nem lehet. Ezért vannak a kóborló lelkek. (123.)

Szászi Zoltán legújabb kötete, a *Bábukák* tanulságos, szórakoztató, s egyszersmind az irodalmi hagyományt dinamizáló olvasmány. Egy olyan típusú irodalmi tükröt vesz elő, melyet korábban lokális irodalmunk legnagyobbjai tartottak elénk, s mely mégis mindaddig érvényes képet mutat, érvényes nyelven szól, amíg felfedezzük magunkat benne. Szászi Zoltán panoptikuma pedig kimagaslóan életszerű. Éppen annyira, mint amennyire élesek a vonásaink is az általa tartott tükörben.

7 A történetmondás éltető ereje révén párhuzam merül fel Gion Nándor *Az angyali vigasság* című opusa felé. Az emlegetett műben persze a mesélés a hallgatót tartja életben, látszólag ellenpéldáját adva a Szászi kötetnek, utóbbi mégis, a végső huszárvágással feloldja ezt, és megerősíti a párhuzamot. Az említett kötetet lásd: GION Nándor, *Angyali vigasság*, Noran Libro, Budapest, 2010.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 87

N. Juhász Tamás

„Rutilans rosa sine spina”

Géczi János: A rózsa és jelképei – fejezetek a 17-18. századból

„Rózsát lát meg egy legény,
vadrózsát a réten;
szép, akár a hajnalfény,
fut a fiú könnyedén,
erre vágyik régen.
Piros rózsa, rózsaszál,
vadvirág a réten.”
Johann Wolfgang von Goethe

Géczi János rózsa-sorozatának, a rózsa kultúrtörténetéről szóló monográfia-ciklusának következő része a Gondolat Kiadónál jelent meg, 2016-ban. Alapvetően mindenkinek megvan a rózsáról kialakított képe, amelyet természetesen a társadalom kondicionált az évszázadok alatt. Ilyen például a vörös rózsa, amely a szerelmet jelképezi, vagy a sárga rózsa, amely a barátságot reprezentálja – ez pedig, ha belegondolunk, eléggé leredukálja azt a hagyományt, amely a rózsával kapcsolható össze. A rózsa (vagy annak valamilyen szimbolikája) számtalan alkotót is megihletett, Szapphót, Shakespeare-t (rózsák háborúja), vagy akár felhozhatnánk példának Goethét is. Vajon miért tulajdonítunk oly nagy jelentőséget ennek a virágnak, és miért vált fontossá számunkra? Géczi János sorozatában – évtizedek hosszú kutatómunkája ez – igyekszik feltárni ennek a kultúrnövénynek a szimbolikáját, és azt, hogyan változott annak megjelenítése, megítélése az évszázadok során, illetve különböző kultúrkörnyezetben; mindezt úgy, hogy közben botanikai szempontokat is figyelembe vesz, bemutat. Ez pedig már csak azért is érdekes terület, mert ahogy azt a kötet hátlapján is olvashatjuk: „a különféle kulturális terekben élő, többféle mentalitású európai népesség nem azonos módon viszonyult a rózsákhoz és a rózsákhoz bőséges változatossággal kötődő jelképekhez.”

A kötet a bevezető részben a kertbe kerülő rózsafajokkal, ezt követően a humorálpatológiai szemlélettel foglalkozik, amit aztán a botanikai ábrázolások zárnak le. Mindezekben a szerző azonban nem csak a kulturális szempontokat veszi figyelembe, hanem botanikai szempontból is vizsgálódik: „A rózsák egykor használt neve és a ma használatos botanikai elnevezése többnyire nem egyezik meg. A rózsák egykori nevéből származásukra nem szabad következtetni, annál inkább egyik másik jeles használatukat indokoló tulajdonságuk-

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 88

ra. A hajdanvolt rózsák botanikai azonosítására számos rózsakertész, rózsa szakértő és növénytani kutató vállalkozott, s ez csak a genetika segítségével került nyugvópontra. Még az sem segíti az identifikációjukat, ha bőséges szöveges és képi forrás együttese áll rendelkezésre. Például azért sem, mert sok vadon élő rózsa rendkívül hasonlít egymásra, egyébként pedig a hasznosításuk módja azonos."

A szerző ezt követően a reneszánsz hagyatékára tér ki, majd átlépünk a barokk korszak világába. A mű abból a szempontból is fontos lehet a számunkra, mivel a korszak „hagyományosabb" (és már megszokott) bemutatásán keresztül a magyar vonallal is foglalkozik: Gyöngyösi István és Lippay János művészetén keresztül. A kötet utolsó fejezete pedig a rokokóval és az ott található rózsaábrázolásokkal foglalkozik. „A középkori és a reneszánsz eredetű rózsametaforák egy beforrtak, s a középkorban még legfőképpen a Máriához, Évához, illetve Krisztushoz tartozó virágokkal a manierizmusban már egy másik, az antikvitás-hagyomány elemei is feljegyezhetőkké váltak: mind a pogány isteni alakok, mind a földi, szépséggel megajándékozott személyek lelki és testi tulajdonságait jellemzik. A források rózsás képei nem mutathattak széles varianciát, ugyan is nem a rózsa változatos botanikai tulajdonságait villantják fel, sem nem a szerző metaforaképző leleményességén alapulnak, kiformálásuk az egyezményes költői eszköztár tudós sablonjaival történnek."

Géczi János munkája azért is érdekes lehet a számunkra, mivel egy látszólag általános témát felhasználva (a rózsa) olyan megközelítésben elemzi azt, amely teljesen újszerű megközelítésben szemléli nem csupán magát a vizsgálati tárgyat, hanem a történelmi és kultúrtörténeti vonatkoztatásait is olyan oldalról elemzi, amelyre ilyen szisztematikussággal és részletgazdagsággal korábban nem volt példa. Reméljük, hogy a szerző a későbbiek során majd rámutat arra a szimbolikai átalakulásra is, amely napjainkban is érvényesen reprezentálja a rózsát.

Fotografische Arbeitskräfte, (részletek a kiállításból, Miklós Szilárddal közösen), Salzburg, 2011

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 89

H. Nagy Péter

A jövő megírva?

Kis futurológiai körkép

Sokan azt gondolják, hogy explicit kijelentéseket tenni a jövőről kevésbé kockázatos, mint a múltról, mert – egyelőre legalábbis – nincs referenciájuk. Ez csak részben igaz, a jövőről szóló felelősségteljes beszéd ugyanis éppen abból indul ki, hogy az extrapolációt lehetővé tevő eredmények már körülöttünk vannak, megfigyelhetők, és azok meghosszabbításával belepillanthatunk a jövőbe. Neil deGrasse Tyson szerint

> A tudomány azzal különbözteti meg magát az összes egyéb emberi tevékenységtől, hogy képes pontosan megjósolni a jövőbeli események bekövetkeztét. […] de sokak számára meglepő lehet, hogy azt is meg tudja mondani, ha valami megjósolhatatlan.[1]

Ebből a szempontból a futurológiának az a szelete, amiről itt röviden szó lesz, tudományosnak mondható. Elsősorban nem a spekulatív filozófiával érintkezik, hanem a természettudománnyal és a technikatörténettel. Ezt a változatot a sok lehetséges közül négy névvel azonosíthatjuk: Toffler, Kurzweil, Bostrom és Kaku.

Szuperintelligencia című alapvető könyvében Nick Bostrom megfogalmazza, hogy a kérdés nem az, hogy „milyen jövőről lenne jó olvasni egy sci-fiben vagy megnézni filmen, hanem milyenben lenne jó élni: a kettő nagyon különbözik egymástól”.[2] Bostromnak alapvetően igaza van, de nem árt megjegyezni, hogy a science fiction sokszor bizonyította már, hogy képes a jövő kiszámítására. Emellett rengeteg sci-fi ötlet szolgáltathat alapot bizonyos – korántsem légből kapott – teóriák magyarázatához, elősegítve ezzel igen bonyolult kérdések megértését. Carl Sagan szerint

> A sci-fi jelentősége az emberiség egésze szempontjából az lehet, hogy a jövőre vonatkozó kísérletként szolgál, felmutatja a kutatás alternatív célpontjait és megpróbálja csökkenteni a jövő eseményei okozta megrázkódtatást.[3]

Innen nézve ennek a zsánernek a szerint különböznek az egyes változatai, alműfajai, hogy milyen kapcsolatot létesítenek vagy tételeznek föl tudomány és fikció között. Ez a kapcsolat hol nagyon szoros (mint pl. a hard sf-ben, ezért erre feltétlenül alkalmazható Sagan megállapítása), hol pedig igen laza (mint pl. az űroperában). Mindenesetre a futurológia valóban nem azonos a sci-fivel, ponto-

1 Neil deGrasse Tyson, *Ha felfal egy fekete lyuk és egyéb kozmikus komplikációk*, ford. Laki Mihály, Kossuth Kiadó, Budapest, 2017, 229.

2 Nick Bostrom, *Szuperintelligencia – Utak, veszélyek, stratégiák*, ford. Hidy Mátyás, Ad Astra Kiadó, Budapest, 2015, 247.

3 Carl Sagan, *Magánvélemény a tudományos-fantasztikus irodalomról*, ford. Both Előd = Uő, *Broca agya*, Akkord Kiadó, Budapest, 2001, 157.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 90

sabban a sci-fi egészével. Alvin Toffler kiindulópontja szerint végképp nem:

> A robbanásszerű változás korában – amikor emberi életek tépődnek szét, a meglévő társadalmi rend szétmorzsolódik, és fantasztikus új életmód rajzolódik ki a horizonton – a jövőnkre vonatkozó legnagyobb kérdések feltevése nem csupán intellektuális kíváncsiságra vall. Magáról a túlélésről, fennmaradásunkról van szó.[4]

A nemrégiben elhunyt Toffler híres terminusa szerint az ún. „harmadik hullám" az emberi civilizáció poszt-indusztriális szakasza (információs vagy űrkorszakként, globális faluként stb. jellemzik), amely az ötvenes évek végén vette kezdetét. Toffler ebből kiindulva jósolta meg a Szovjetunió szétesését, a berlini fal lerombolását és az ázsiai gazdaság felemelkedését. A szerző behatóan foglalkozott a jövőtől való rettegés különféle formáival. Igen találó kifejezéssel jövősokknak nevezte azokat a magatartásformákat, amelyek a túl rövid idő alatt bekövetkező nagy léptékű technológiai és szociális változások következtében alakulnak ki. Ennek a tapasztalatnak a figyelembe vétele alapvetővé vált a futurológiai gondolkodás számára.[5]

Az iménti két szempont horizontjában hallatlanul érdekes képet mutat a jövőről Ray Kurzweil *A szingularitás küszöbén* című könyve. „Az emberi képességekben – írja a szerző – mélyreható és drámai hirtelenségű változást eredményező szingularitás dátumát 2045-re teszem. Az abban az évben létrehozott nem biológiai intelligencia egymilliárdszor erősebb lesz, mint az emberiség teljes intelligenciája ma."[6] Kurzweil szerint a biológia meghaladását, az emberi test átprogramozását a genetika, a nanotechnológia és a robotika egymásba fonódó forradalmai teszik lehetővé. Méghozzá olyan gyorsasággal, melyben az exponenciális növekedés is exponenciálisan növekszik. Részben ezzel összefüggésben merül fel az emberi agy teljesítőképességének és evolúciós szerepének feltérképezése.

Kurzweil joggal időzik többször annál a dilemmánál, hogy amennyiben az agy visszafejtése sikeres lesz, akkor a feltöltése, számítási közegben való elhelyezése mennyiben érinti az adott személy identitását.

> A legfontosabb kérdés talán az lesz – fogalmazza meg a szerző –, hogy a feltöltött emberi tudatok valóban mi magunk leszünk-e? Még ha a feltöltés át is megy a személyre szabott Turing-teszten, és megkülönböztethetetlennek bizonyul az eredetitől, akkor is joggal merül fel a kérdés, hogy új személyről van-e szó, vagy a régivel megegyezőről?[7]

A könyv egyik legizgalmasabb fejezete arról szól, hogy erre a kérdésre nem feltétlenül kell – elhamarkodottan – igennel vagy nemmel válaszolni. A test átprogramozása, a technológiailag megváltoztatott ember kapcsán felvetődik, hogy hol húzzuk meg a határt, meddig tekinthető embernek az ember. Ezen a ponton elérkezünk a transzhu-

4 Alvin Toffler, *A harmadik hullám*, ford. Rohonyi András, Typotex Kiadó, Budapest, 2001, 21.

5 Ha tartjuk Sagan észrevételét a sci-firől, akkor az úgy is megfogalmazható Toffler fényében, hogy a sci-fi enyhítheti a jövősokk okozta károkat.

6 Ray Kurzweil, *A szingularitás küszöbén – Amikor az emberiség meghaladja a biológiát*, ford. Ad Astra Kiadó, Ad Astra Kiadó, Budapest, 2013, 193.

7 *Uo.*, 289.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 91

manizmus jelenségköréhez. Az említett határ alatt emberek, fölötte pedig poszthumánok leszünk?

Nos, ez döntés kérdése lenne? Könnyen lehet, hogy egy ilyen határ tételezése önkényes műveletként lepleződik le. Például egy bionikus szívvel vagy neurológiai implantátummal rendelkező egyén még embernek számít? És ha több implantja van? Illetve a nanorobotok mennyisége alapján meghúzható ez a határ? Ezek olyan kérdések, melyekre nem tudunk azonnal válaszolni, és bár Kurzweil azt állítja, hogy a feje tetejére állítják az evolúciót, még az is kérdéses, hogy az evolúciónak esetleg nem lesz-e valamilyen válasza mondjuk a nanoinvázióval szemben. (Ahogy a genetikai forradalom új vírusfenyegetéseket eredményezhet.) Ha viszont nem az átmenetet hangsúlyozzuk, hanem vetünk egy pillantást a folyamat elejére és végére, valószínűleg akkora eltérést tapasztalunk a két „ember" között, hogy különálló fajokként tekinthetünk rájuk.

Mindenesetre a transzhumanizmus mozgalma szükségesnek tartja ezt az „ugrást", míg ellenzői arra figyelmeztetnek, hogy magunk alatt vágjuk a fát. A leegyszerűsítésekkel azonban óvatosan kell bánnunk. A szóban forgó átalakulás sok olyan apróbb fázis bekövetkezését feltételezi, melyek magukban is nagy jelentőségűek, ugyanakkor bizonytalan tényezőket is tartalmaznak. Bostrom említett munkájában alaposan elemzi az ún. kiborg-forgatókönyvet, mely az agy–számítógép interfészek lehetőségein alapul. Az ember és gép szimbiózisának tetszetős modellje kapcsán Bostrom arra a következtetésre jut, hogy „Ha a testünkön kívül tartjuk a gépeinket, az a fejlesztésüket is megkönnyíti".[8] A neuromorf MI vagy a szuperintelligencia tehát várhatóan olyan technológia lesz, amelyet a testünkön kívül megépítünk, és ezt éppen a fejlettebb biológiai vagy szervezeti intelligencia teszi lehetővé. Vagyis „nem tűnik valószínűnek, hogy az agy–számítógép interfészek segítségével érjük el a szuperintelligenciát".[9] Ami – teszi hozzá Bostrom – kollektív intelligencia lesz.

> Az agy térfogatának és tekervényei összetettségének már csekély változása is jelentős következményekkel járhat, amint azt jól láthatjuk, ha összehasonlítjuk az emberi civilizáció szellemi és technológiai vívmányait más főemlősök életével. A számítástechnikai eszközök és architektúrák a gépi intelligencia által lehetővé tett fejlődése még nagyobb változásokat hozhat. Egy szuperintelligencia képességeit nehéz, talán lehetetlen is megjósolni, de minden bizonnyal lehetőségek hatalmas tárháza fog megnyílni a digitális elmék előtt.[10]

Kurzweil és Bostrom esetében is fölmerül a futurológia egyik legfontosabb kérdése, amely így hangzik: a felvázolt jövő megvalósulásához szükség van-e elméleti robbanásra? Ugyanis minél több elméleti bummot szabunk feltételként, annál bizonytalanabb lesz a végkimenet, és valóban, közeledünk a science-fictionhöz. (Bostrom szerint egyébként a szuperintelligencia létrejöttének nincs elméleti akadálya.) Itt szeretném szóba hozni Michio Kakut, akit az egyik legrealistább futurológusként könyvelhetünk el. Ez nem paradoxon, ugyanis

8 Bostrom, *I. m.*, 81.

9 *Uo.*, 87.

10 *Uo.*, 98.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:54 Page 92

Kaku minimalizálja a spekulációt, és mindig a tudomány talaján állva nyilatkozik a jövőről. A fizikus számos ide tartozó könyvet írt, melyek közül *Az elme jövője* című opus az, amelyik a Kurzweil és Bostrom által felvillantott horizontban mozog.

Kaku gondolatmenete a tudat téridő-elméletére épül. Ebben a modellben a világra vonatkozó visszacsatolási hurkok és a jövő szimulálásának képessége játsszák a főszerepeket. Kaku a visszafejtett aggyal kapcsolatban óvatosan fogalmaz, és elsősorban a megnyíló gyógyászati lehetőségeket érinti. A könyv egyik legérdekesebb része elme és anyag kapcsolatát vizsgálja, miközben felvetődik a technológia felhasználásának negatív jövőképe is (pl. a háborúk még kegyetlenebbek lennének). Az elmével irányított anyag gyakorlati alkalmazásinak mérlegelése kapcsán Kaku egy olyan tanmesére hivatkozik, melyet érdemes felelevenítenünk. A felvezetés egy részlete ismerős gondolat:

> A tudomány végső soron kétélű fegyver: az egyik élével megszüntetheti a szegénységet, a betegséget és a tudatlanságot, a másik éle azonban az emberekre sújthat le, többféle módon is.[11]

Kaku példája a *Tiltott bolygó* című 1956-os Wilcox-film, amely Shakespeare *A vihar* című színművén alapul. A *Tiltott bolygó*ban egy professzor és a lánya egy bolygón rekednek, amely egy fejlett civilizáció, a krellek otthona volt. Ez a kultúra létrehozott egy olyan technológiát, amely lehetővé tette az elméjük számára az anyag összes formája feletti uralmat. Kedvük szerint formálhatták a valóságot. Ám amikor bekapcsolták a gépet, a krellek eltűntek. Vajon miért? A bolygóra megérkezik egy földi különítmény, hogy megmentse a professzort és a lányát, de egy gyilkoló szörnyeteggel találják magukat szembe. Az egyik űrhajós rájön a titokra, utolsó szavai így hangzanak: „Az id szörnyetegei." A professzor ez alapján rádöbben, mi történt. A krellek bekapcsolták a gépet, aludni tértek, és hirtelen a tudatalatti vágyaik valósággá váltak. Mivel a tudatalatti uralhatatlan, a civilizáció elpusztította önmagát.

„Jó lecke ez bárkinek – mondja Kaku –, aki el akarná szabadítani az elme hatalmát. Elménk rejti az emberiség legnemesebb eredményeit és gondolatait – de ott rejtőznek az id szörnyetegei is."[12] A futurológia éppen azért fontos területe korunk tudományosságának, mert felkészít a jövőre, többek között azzal, hogy felhívja a figyelmet a változások mikéntje és minősége mellett azok buktatóira is. Aki tehát követi a futurológia eredményeit, valószínűleg könnyebben reagálhat a változásokra, hamarabb legyőzheti a technológiai szorongást. A Toffler, Kurzweil, Bostrom és Kaku által kijelölt négyszögben továbbá az is világossá válhat, hogy – egy újabb visszacsatolással, Kaku szép metaforájával élve – pont azért vagyunk képesek minderre, mert az általunk ismert világegyetem legbonyolultabb képződményét hordozzuk a nyakunkon. A jövő elgondolható; de nincs kőbe vésve.

11 Michio Kaku, *Az elme jövője*, ford. Sóskuthy György, Akkord Kiadó, Budapest, 2014, 118.

12 *Uo.*, 120.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 93

Jézus élete I., videóinstalláció, Marosvásárhely, 2002

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 94

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA

A művészeti reflexió mint morális kérdés. Miklósi Dénes munkáiról

Miklósi Dénes munkássága olyan típusú konceptualitásban valósul meg, amely tudatos és (ön)kritikus jelenlétet teremt művészet és társadalom színterén.

Szövevényes tartalmiság

Alkotási folyamatában sokszor minden lépés, döntés jelzésértékű, még ha ezek a jelzések nem is mindig artikuláltak. Jelen van ugyanakkor a valóságban talált sajátos effektusokkal való spontán építkezés is - ez egyrészt az autenticitás eszköze (az "akkor és ott" nyilvánul meg benne), másrészt pedig játék, amely dinamikát és expresszivitást hoz az alkotásba. Miklósi műveinek komplex rétegzettsége sokszor áthatolhatatlannak tűnik.

Ami pedig a dolgok morális vetületét illeti, a kritikai gondolkodás következtében mindez, ha belegondolunk, nagyon is érthető: tudatossággal az ember valóságérzékelése sokrétűbb lesz - összefüggésekben kezdünk gondolkodni és nem csupán azok tüneteinek vizsgálatában merülünk el. Feltárulnak így tartalmi hálózatok, komplex, leágazó rendszerek és különleges kapcsolatok a dolgok között. Ha az ember tudja, hogy milyen erővonalak mentén jelentkeznek akár a legbanálisabb jelenségek is, akkor szükségszerűen igyekszik elkerülni a tünet-létet; a cél tehát, hogy minél világosabban, célzottabban, egyéni pozíciónkat megélve haladjunk, mindenhol keresve, illetve alakítva a valóság szövetében azt a rést, amelyben nézőpontunkat hitelesen megnyilváníthatjuk. És az ilyen nézőpont felszínre is hozza az említett erővonalakat, összefüggéseket és a társadalomban/művészetben legtöbbször észrevétlenül (akár már a percepció szintjén) működő rendszereket.

Egy 19.századi hagyományú székelyudvarhelyi fotóműhely[1] köré tematizálódik az az alkotássorozat, amely 1992-ben indult. Miklósi egy szűk körben megszervezett kiállítás kapcsán ellátogatott a műhelybe, ahol olyan fotósorozatot rendelt, amelyben kérésére a fotográfus a kamerát egy lépéssel hátrébb tolta, így a képeken láthatóvá vált a fotóstúdió kulisszák mögötti környezete. Szintén konceptuális jelentőségű döntés, hogy a művész nem középre, hanem a vásznak széleihez állt be. Ezzel a néhány egyszerű módosítással a képek teljesen átalakulnak: a vászon háttérből előtérré, a műhely-környezet pedig a képet szülő láthatatlan autoritásból látható és vizsgálható gépezetté válik (kábeljeivel, fényt irányító felületeivel és illuzionisztikus kellékeivel együtt). Az így keletkező helyzetben ugyanakkor felszínre kerül az "objektív" nézőpont / emberi döntések, illetve az automatikus elfogadás / megkérdőjelezhetőség dualitása is.

A tematika következő állomása a műhely festett háttereinek rekreálása volt, odafigyelve azok technikai sajátosságaira. Az új vásznak előtt Miklósi *Anonymus festmény* címmel fotóperformanszt szervezett baráti körének meghívásával. Az eredeti, műhelyben készült képeket a későbbiek során folyamatosan feldolgozta, metszetekben, videókban használta, majd pedig a vásznakkal és egyéb, későbbi munkákkal dialógusba állította egy *Fotografische Arbeitskräfte* című, Miklós Szilárddal közös kiállítás keretében. Szintén az alkotóra jellemző vonás, hogy újabb és újabb rétegeket húz rá meglévő alkotásaira, változtatva, illetve gazdagítva, továbbgörgetve az eredeti koncepciót. (pl. a *Jézus élete* sorozat stb.)

1 a ma is működő Kováts Fényképészet

2 emlékmű, de emberi léptékben; vagy inkább organikus alternatíva emlékműre.

3 romániai vagy akár kelet-európai

4 vagy akár a metanarratívák

Miklósi Dénes

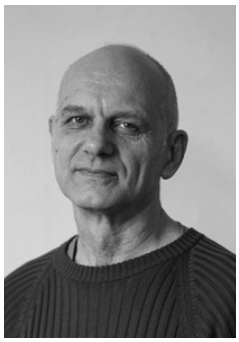

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 95

Kritikai plasztikusság

Az alkotó médiumokhoz való viszonya különleges. Mivel általában a koncepció is több területen ível át, ezért az elszigetelt kifejezőeszközök alkalmatlannak bizonyulnak a gondolatközlésre; korai munkáiban Miklósi gyakran dekonstruálja is a médiumot (ez azonban nem annyira manifesztum-szerű gesztus, sokkal inkább egy, a tartalmi határok kitágítására tett organikus lépés), majd művészeti "anyanyelv"ként, spontán természetességgel használja az intermedialitást. Mindemellett az egyes médiumok vagy csatornák sajátossága továbbra is a fókusz központjában kap helyet, így a medialitás akkor is tárgyalva van, ha a mű éppen másról szól. Az eredmény: a művek különös *kritikai plasztikussága*.

Példa erre a *Memória-retus* című projekt, amelynek Fekete-víz emlékműve[2], míg formájával a forrást/kutat idézi, anyagszerűségében környezetének tükrévé is válik. A nevet szó szerint illusztráló gesztusban a fürdőhely emlékező, kicsit gyászosan ünnepélyes jelensége reflektív felületté válik; ezúttal az intervenció nem csak az emlékezés tetszőlegesen kiválasztott és ennek megfelelően dekorált helye, hanem a jelen referenciája is - amellyel a mű dialogizál.

Az *a nem azonos önmagával, vagyis a nem azonos a-val* című installáció "csak" a képet mint világosok és sötétek kombinációját vitatja, de szintén saját rendszerében, műfaji plasztikitásában oldja fel azt. Az installáció metaforikus szinten is értelmezhető: mivel bármelyik kivetülő kép csak úgy tűnhet elő, hogy a térbe belépve kitakarjuk az egyik projektor fényét - így a "teljesség", amit a két vélemény alkot, harmonikus, de nem explicit, míg önmagában mindkét nézőpont nagyon is egyértelmű, de tűnékeny. Az alkotás egészen egyszerű elven működik, ezért is tud annyira szuggesztíven hatni.

Intézmények és lehetőségek

A tudatos kritikai jelenlét olyan helyzetet teremt, amely a létező és működésben levő intézményeket óvatosan, fenntartásokkal kezeli. Munkáiban megjelenik a művészeti jelenségek kritikája is: erre példa a *Miklósi + Miklóssy*, amelyben egy szocreál, propagandisztikus szemléltetőeszközt próbál visszaváltoztatni festménnyé, valamint a *Konkurencia* című projekt, amely a csontfaragást mint konkurens vizuális alkotótevékenységet viszi be a galériába, felvetve ezáltal a két jelenség közti összefüggések, illetve távolság vizsgálatát.

Szintén ezen impulzusok eredménye az alkotó művelődésszervezői tevékenysége. A 20 éve működő kolozsvári Tranzit Házban vállalt szerepe mellett többek között olyan kezdeményezések társszervezője, mint a Kortárs Művészeti Népiskola (ŞPAC), amely a kolozsvári[3] képzőművészeti felsőoktatás hiányosságait igyekezett pótolni, kritikai eszközök használatát és társadalmi érzékenységet gyakorolva (ez több is, mint a meglévő rendszer kiegészítése: feloldja és megnyitja az intézményekben lezáródott, eltorlaszolódott lehetőségeket; kiegészíti a rendszer működő részeit, és a nem működőket felszínre hozva alternatívát kínál azokra).

Az archívum testes jelenléte: opciók és imperatívuszok

Véletlen folytán került kapcsolatba Miklósi azzal a sajtófotó archívummal, amely óriási mennyiségű kordokumentumot (1965-1993) rejt a társadalom különböző területeiről. A negatívokkal való találkozás felelősségvállalásként csapódott le, a hagyaték egyedülálló társadalmi jelentősége és sajátos karaktere miatt. A Tranzit Ház Conset műhelyében indult kezdeményezés hozzáférhetővé és kutathatóvá tette a képanyagot, ugyanakkor pedig értelmezni próbálta: a nyilvánosságot, illetve szakmai közösségeket és alkotókat vont be, társadalmi és művészeti dialógusokat nyitva. A feldolgozás folyamata továbbra sem lezárt.

Az archívummal való munka idővel saját művészeti projektben is testet öltött. *A tény-gyár és más történetek* c. kiállítás keretén belül az alkotó Răzvan Antonnal közösen készített térinstallációja archeológiai megközelítéssel teszi láthatóvá a képanyagot magábafoglaló tartalmi szerkezeteket. A konkét forma - a vagonszerűen hosszú, kiállítási felületeket váltakoztató térkonstrukció - felidézi mind az üzemek óriási terének végtelen gyártóvonalait és gépsorait, mind pedig a hatalmi gépezetekbe olvasztott egyéni történeteket, miközben érzékletesen és megrendítő világossággal láttatja a propaganda-diskurzus[4] működését: a készülő képek (a megörökített valóságok) tetemes mennyiségének szabályozott soraiból a hatalommal rendelkező kiemeli a kiválasztott információt, amely a Valóságot képviselni fogja. A tálalás gesztusa azonban enyhén szubverzív: nem egyes fenoméneket emel ki, hanem mindig egy képpárt - ez a kettőség pedig nem engedi, hogy a tartalom stilizálódjon, hanem állandóan perspektívába állítja azt. A többdimenziósság (itt is) tudatosságot teremt.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 96

MUNKATÁRSAINK

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem doktorandusza. Legutóbbi könyve *Függőhidak* címmel 2016-ban jelent meg. Százdon és Komáromban él.

Barak László (1953, Muzsla) költő, publicista. Legutóbbi verseskötete *Ne hidd, hogy mese!* címmel jelent meg 2014-ben. Kisudvarnokon él.

Bodnár Gyula (1948, Királyhelmec) publicista, szerkesztő, költő. Legutóbbi kötete 2014-ben jelent meg *Gyertyaláng az alagútban* címmel. Nagymegyeren él.

Deisler Szilvia (1984, Érsekújvár) a Selye János Egyetem doktorandusza. Komáromban él.

Fellinger Károly (1963, Jóka) költő, író. 2016-ban *Kéreggyűjtés* címmel verseskötete, valamint *Ilka vára* címmel mesekönyve jelent meg.

Géczi János (1954, Monostorpályi) József Attila-díjas költő, író, képzőművész, egyetemi oktató, a veszprémi Pannon Egyetem docense.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának doktorandusza. Fűrön él.

Molnár Bálint (1995, Ipolyság) a Selye János Egyetem végzős hallgatója. Komáromban él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Alternatívák: A popkultúra kapcsolatrendszerei* címmel 2016-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Pénzes Tímea (1976, Érsekújvár) író, műfordító. Legutóbbi, elbeszéléseket tartalmazó kötete 2013-ban jelent meg *Kavicsok* címmel. Budapesten él.

Tallósi Béla (1958, Martos) író, újságíró. Pozsonyban él.

Ungvári-Zrínyi Kata (1987, Marosvásárhely) művészettörténész, műkritikus, fordító, kurátor. Marosvásárhelyen él.

Z. Németh István (1969, Komárom) költő, író, pedagógus. Válogatott verseinek gyűjteménye (*Z. Németh István legszebb versei*) 2015-ben jelent meg. Csicsón él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 97

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága

TÁJÉKOZTATÓJA

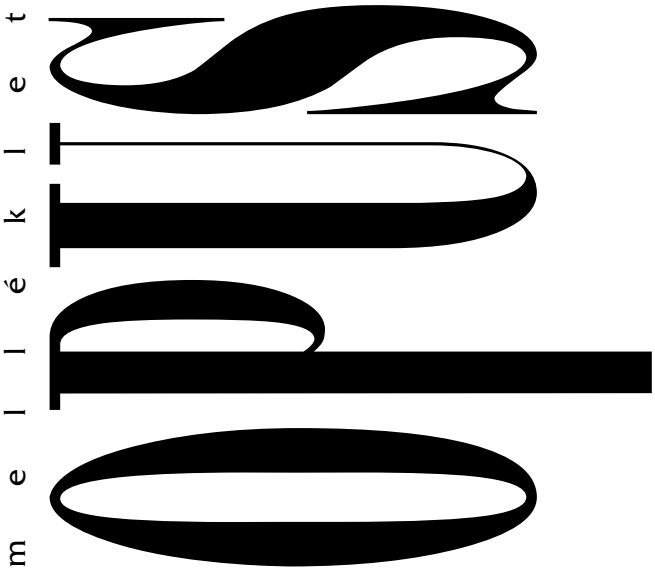

Megvalósult és tervezett rendezvények. Képek az Írótársaság életéből.

Összeállította: Nagy Erika
Képek: Nagy Erika

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 98

Fellinger Károly kapta a Simkó-díjat

Május 19-én, Diószegen, a Talamon Alfonz Emlékesten Fellinger Károly vehette át a Simkó-díjat, Ilka vára című könyvéért. A tetszetős kivitelű mesekönyv „Mátyusföldi és felső-csallóközi mesék, mondák, anekdoták Fellinger Károly gyűjtéséből és feldolgozásában" alcímmel látott napvilágot a Vámbéry Polgári Társulás kiadásában. A negyven mesét, negyven mondát és tíz anekdotát tartalmazó kötetet Schall Eszter varázslatos, elbűvölő rajzaival illusztrálva vehetik kézbe a legfiatalabb olvasók. A díjazottat Bobory Zoltán, a Magyar Írószövetség tagja méltatta, a díjazott könyv Tojástánc című meséjét pedig Ollé Erik színművész olvasta fel.

A Talamon Alfonz Emlékestet Hodossy Gyula, az SZMÍT elnöke nyitotta meg, közreműködött Buják Andor szaxofonon és Bohus Zoltán zongorán, Ollé Erik színművész pedig felolvasta Talamon Alfonz Apám szeretője című novelláját. A jelenlévők megkoszorúzták Talamon Alfonz szobrát, ahol Király Farkas, a Magyar Írószövetség tagja mondott beszédet.

Király Farkas

Idézve és emlékezve

„Tudhatjátok, szó sincs hencegésről, barátaim", mikor itt állva Talamon Alfonz diószegi szobra előtt arról szólok, hogy az itt látható szobor által és előtt olyan íróra emlékezünk, aki, bár korán távozott közülünk, mégis azon jelentős és kiemelkedő prózaírók közé tartozik, akik meghatározzák – vagy meghatározhatnák – a kortárs magyar irodalmat.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 99

Talamon Alfonz életművéről beszélve kijelenthetjük: nem írt sokat, nem volt sok ideje írni, hiszen életében három, majd posztumusz egy kötete jelent meg 1988 és 1998 között. Most, itt lehetőséget kapva az emlékezésre, bizony nincs könnyű dolgom: hiszen, bár nagyjából ugyanazon generációhoz tartoznánk, történelmi és geográfiai okokból nem ismerhettem személyesen Talamon Alfonzt. Így hát nehéz az emlékezés is, hiszen nem ismertem a szava járását, a mozdulatait, a gesztusait. Így nem marad más, minthogy Talamon Alfonzt az írásaiból idézzem fel.

„Megvallom nektek, barátaim, a félelem fog el", amikor Talamon Alfonz prózájáról kell beszélnem. Arról a prózáról, amely a nyolcvanas évek második felében és a kilencvenes évek első felében született. Abban a furcsa átmenetben, amikor minden irodalmi megjelenés szinte eseményszámba ment, amikor egy könyv megjelenése – mondhatnánk: még – esemény tudott lenni. Talamon Alfonz első kötete 1988-ban jelent meg *A képzelet szertartásai* címmel, és azonnal felhívta magára a figyelmet. E koncentrált színrelépésből a mai napig is sok mindent megállapíthatunk. Többek között azt, ami a Talamon Alfonz-i próza egyik legszembeszökőbb és mindvégig megmaradó jellegzetessége: a hosszú, sorokon át kígyózó körmondatok, az a bizonyos talamoni hosszúmondat, mely bevonja és magával ragadja az olvasóját. Nem barokkos körmondatról beszélek, hanem hosszúmondatról, mely egy szuszra vezeti végig szemünket a sorokon, mely nem hagyja, hogy megpihenjünk, nem hagy szabadulni, szorosan a nyelvhez, a szöveghez, a témához köt. Ritmusa van ennek a prózának, olyan ritmusa, mely lassan harminc év távlatából is eleven és magával ragadó. Azt hiszem, prózaírónak nem kell egyéb dicséret, mint hogy a szövegei állják az idő kihívásait. A kötet első elbeszélése, *Az utolsó író memoárja* című, így indul: „Kezdem azzal, hogy már olyan öreg vagyok – memoárt írok. Élete alkonyán az ember általában visszaemlékezéseinek lapjain dolgozik. Ez ugyanolyan tevékenység, mint fiatalkorban a családalapítás. Némi büszkeség is tartozik ehhez a munkához. Elvégre, az ember a halhatatlanságból faragja koporsódeszkáit. Ez főleg akkor elkerülhetetlen, ha az ember világhírű író. Mert én világhírű író vagyok." Talamon Alfonz memoárját nem saját maga írja, nem tudhatunk meg immár semmit mindabból, amit nem mesélt el, nem fogalmazott történetté. Az ő memoárját a magyar irodalom, a magyar irodalomtörténet írja. A kettő együttesen – csak oda kell figyelni. Az irodalomtörténet újra és újra elvégzi a feladatát, megjelentek és jelennek meg munkák, dolgozatok Talamon Alfonz munkásságáról: kevesen mondhatják el Talamon generációjából, hogy monográfia született róluk a Kalligram Tegnap és Ma sorozatában.

opus-48_opus-5.qxd 5. 7. 2017 21:55 Page 100

„Az eszetekbe jut-e, barátaim, ilyentájt", hogy a magyar prózairodalom bizonyos, azóta erős tendenciát felmutató vonásai, már akkor, a kilencvenes évek elején, majd a posztumusz megjelent kötetben szintén jelen voltak? Az 1998-ban megjelent, *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* című kötet egyszerre alakítója, folytatója és megelőlegezője a magyar próza némely poétikai jellegzetességének. Az írás pár évvel Bodor Ádám *Sinistra körzete* után születik, nem sokkal Tar Sándor *A mi utcánk* című munkája után, és nehezen lehet eldönteni, hogy novellaciklus vagy éppen regény szeretne lenni. Ez az ingadozás, ez a műfaji játék azóta tendenciaszerűvé vált, viszont akkor és ott sokkal inkább alakítója mindannak, ami azóta történt. És folytatója annak, ahogyan a kiválasztott alak szervezi össze, rendezi valamiféle egységbe – természetesen a helyszínen, a kocsmán kívül – a szövegeket. Talamon Alfonz alakítja és folytatja a Mikszáth, Kosztolányi és Bodor jelentette hagyományt.

„Nem tudom, észrevettétek-e már, barátaim, hogy" Talamon Alfonz írásai, prózája szerves része a magyar irodalomnak, sőt: szerves része ennek az emlékező szövegnek is. Nemcsak megrázó, de szimbolikusnak is tekinthető, ahogy a Samuel Borkopf-kötet kézirata egy szó közben félbeszakad: „mikor is kalandor magyar grófok még a múlt század legendákkal telt vi…" Ami megszakad, félbe marad, folytatást igényel. A magyar irodalom, a magyar próza nem feledkezett meg Talamon Alfonzról, a próza tovább él, folytatódik. Hogy őt idézve zárjam az emlékezést: „Elvégre, az ember a halhatatlanságból faragja koporsódeszkáit."

Szlovákiai magyar szép irodalom 2017

Az antológiát a Szlovákiai Magyar Írók Társasága 2004 óta jelenteti meg azzal a céllal, hogy az olvasóközönség átfogó képet kapjon a szlovákiai magyar irodalom pillanatnyi állapotáról. Az idei kötetet – amely 256 oldal terjedelmű, és 30 szerző művét tartalmazza – Hizsnyai Zoltán és H. Nagy Péter állította össze. Helyet kaptak benne elismert irodalmárok, és fiatal, kötettel még nem rendelkező szerzők is.

Az antológiát július 21-én Dunaszerdahelyen mutatták be az olvasóközönségnek. Hizsnyai Zoltán beszélgetőtársa Nagy Erika volt, majd Zakál Gyula előadóművész olvasott fel a jelenlévő szerzők műveiből.